Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 11

Aralık 1968 • 250 Kuruş

1968 yılının ikinci ikramiye çekilişinde bir defada

7,5 MİLYON LİRA

İstanbul'da Şaşkınbakkal'da kaloriferli, tam konforlu, şahane manzaralı, beheri 100.000 lira değerinde 14 apartman dairesi, gönlünüzün dilediği yerde yuva sahibi olabilmeniz için 18 adet 100.000 lira, 10 adet 50.000 lira ve 25.000 liraya kadar çeşitli zengin para ikramiyeleri..

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Maran - 2479 — H.T.M. - 37

Üsküdar'da Selimiye Camii
Fotoğraf: Dikmen Diköz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Yahyâ Kemal'in Ölümü 4
Yahyâ Kemal ve Millî Tarihimiz 13
Yahyâ Kemal'e Dair 17
Mektupları ve Anılarıyle Yahyâ Kemal 19
Koca Ragıp Paşa 23
Kahveyi Fransa'ya Getiren Türk Elçisi 25
Türkiye'nin İlk Metrosu 29
Vefa Lisesi 35
Istanbul'un Adaları 41
Pâdişâhî Camii 49
Avnullah Korvetinin Batışı 54
Hohokamlar 58
Tarihe Akan Bir Ay 65
Deli Petro'nun Vasiyetnâmesi 66
Subhi Paşa 69
II. Abdülhamid'in Yayınlanmamış Bir Mektubu 75
Artvin'in Tarihi Üzerinde Bir İnceleme 78
II. Selim'in İçki Merakı 83
Başkomiserlik Eden Kabadayı 86
Resimlerle Eski Türkiye 90
Karikatür 94
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Aralık 1968 Yıl: 4 Cilt: 2
Sayı: 11 Sıra: 47

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Ölümünün 10. Yıldönümünde Beş Yakın Dostunun Kaleminden Yahyâ Kemal

Hayat Tarih Mecmuası'nın *elinizde tuttuğunuz sayısının yayınlandığı 2 aralık 1968 günü, büyük şair Yahyâ Kemal'in 84. doğum yıldönümü olduğu gibi, geçtiğimiz 1 kasım da, 10. ölüm yıldönümü idi. 3 yıl önce aralık sayımızın ilk sayfalarını, üstadın en vefalı dostlarından, eserlerinin bilgin yayınlayıcısı* Nihad Sami Banarlı'*nın kaleminden Yahyâ Kemal'e tahsis etmiştik. Bu defa, 5 çeşitli kalemden üstâda ait yazılar okuyacaksınız .*

Yahyâ Kemal'in Ölümü

Yazan: Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan

MEŞHURLARIN biyografilerinde ölüm sebebi ve şekillerine de yer veren bazı eserler yayınlanmış olduğu gibi medenî âlemde büyük insanların ölümlerini ayrıca ve özellikle tesbit eden yayınlara da rastlanır.

Bizde tarih yazarları seyrek olarak bu noktaya değinmiş, hele hükümdarların ölüm sebep ve suretleri (siyasî mülâhazalarla yazılmayan, açıklanmayan hikâyelerinden ötürü) devamlı tartışma konusu olmuş, gerçek bilinememiştir. Yahyâ Kemal, benim idaremdeki klinikte, tâbir caizse, elimde son nefesini verdi; bu itibarla onun ölüm hikâyesini yazarak etraflı bir rapor halinde tarihe vermenin bana düşen bir görev olduğunu çoktan takdir etmiş olduğum halde — ne gariptir ki — büyük entelektüelimizin ölümünün ancak onuncu yıldönümünde, bu defa bir Avrupa seyahati esnasında bu emelle kalemi elime alabildim:

Meslek hayatı uzadıkça bir hekimin elinden geçen ve sağlığına kavuşanların sayısı arttığı gibi, bu arada kaderin, hayatının sonuna getirmiş olduklarının da miktarı çoğalmaktadır. Bunların arasında ölümü toplum için bir hâdise sayılabilecek-lerden şimdiye kadar yalnız — İbnü'l Emin Mahmud Kemal üstadımıza ait vakayı, — yarım kalıp sonradan rahmetli «Hasan Âli Yücel» tarafından tamamlanan «Hoş

Yahyâ Kemal, Cerrahpaşa'ya yatışlarının birinde Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan tarafından muayene ediliyor.

Sada» adlı son eserinde verdiğim bir önsözde hikâye etmiştim, ikincisi Yahyâ Kemal oluyor.

•

Son memuriyeti olan Türkiye'nin Karaçi (Pakistan) büyükelçiliğinde yaş haddini doldurarak emekliye ayrılmıştı, Parkotel' de oturuyordu.

Bu devrede Yahyâ Kemal'i öyle yemeği zamanı Abdullah'da, akşamları Parkotel' de bulmak; bunun dışında da boş saatlerinden faydalanarak görüşmek mümkün oluyordu. O da, ziyaretlerinden hoşlandığı insanları arıyor, taltif ediyor; edebiyattan, politikadan bol bol konuşuyordu.

Yahyâ Kemal'i sık ziyaret eden, ara sıra beraber pazar gezmelerine çıkan ve bazen de bir akşam sofrası etrafında toplanan çeşitli sınıflardan arkadaşlarının arasında hekimler de vardı. Bu arada İhsan Şükrü Aksel, Muzaffer Esad Güçhan ve ben bulunuyorduk.

Emekliliğinden ölümüne (1950 - 1958 = 65 - 74 yaşları arasında) kadar geçen süre içinde Yahyâ Kemal sık sık rahatsızlandı ve dört defa hastaneye yattı.

Yahyâ Kemal, eski bir diyabetik (şekerli) ve şişman idi. Bu bakımdan birkaç defa Paris'te tedavi edilmiş ve zayıflama kürleri de geçirmişti. Bu tedavisini oradaki hekimlerle beraber yakın dostu merhum Nihad Reşad Belger takip etmişlerdir. Memlekette iken hastaneye girişleri dışında da şişmanlığı, nefes darlıkları, hemoroid (basur) kanamaları ve arasıra fazlaya kaçırdığı alkol miktarı için de yine Nihad Reşad ile Muzaffer Esad'ın kontrolü altında bulunuyordu.

1957'de bilhassa hemoroidlerinin tedavisi için Paris'e gitmiş ve orada kendisine sklerozan iğneler yapılmıştı.

HASTANEYE YATIŞLARI

Muzaffer Esat Güçhan'a olan sonsuz itimadı, onun telkini ile her seferinde Cerrahpaşa Hastanesi'ne yatmasını sağlamış ve bu hastane onu en çok tatmin edebilecek klinik binası Cerrahî pavyonu olduğu için Yahyâ Kemal, Birinci Cerrahî Kliniği'nde yatarak her iki kliniğin hocaları ve yardımcıları tarafından tedavi edil-

mişti. Pek tabiî olarak başka kliniklerden sık sık davet edilen hocalarla da konsültasyon yapılmıştır.

Yahyâ Kemal'in dört defa yatışının ilk ikisinde Birinci Cerrahî Kliniği'nin hocası; merhum selefim Burhaneddin Toker idi. Son ikisinde ise bendim ve dördüncüsünde Yahyâ Kemal bizim klinikte, birinci serviste Marmara'ya bakan 12 No.'lı odada vefat etti.

Şimdi bu dört defa yatışında tesbit edilmiş olan hastalıkları ve tedaviyi özetleyelim:

BİRİNCİ YATIŞ:

Giriş 17/1/1950, **çıkış** 28/2/1950.

Soy adı: Beyatlı
Öz adı: Yahyâ Kemal, İbrahim.
Adresi: Park Otel
Kayıt No: 379
Müşahede No.: 2862
Yaşı: 65
Doğduğu yer: Üsküp
Bekâr.
Teşhis: Anemi (Kansızlık)
Tedavi: Tıbbî
(Kanamanın hemoroidlerden geldiği kanaatine varılmıştır).

Şikâyeti: Halsizlik, kudretsizlik, baş dönmesi ve nefes darlığı.

Hikâyesi: Sekiz aydan beri yavaş yavaş kuvvetten düşmeye başlamış, ara sıra baş dönmesi olurmuş, geceleri nefesi daralıyormuş.

Öz geçmişi: Kızamık, sıtma geçirmiş, 18 - 20 yaşları arasında poliartiküler romatizma olmuş.

Soy geçmişi: Annesi veremden, babası bilmediği bir hastalıktan vefat etmiş, bir kardeşi sağ ve salim.

Genel durum: Orta boylu, şişman, tam teşekkülü, aktif. Deri ve mukozalar soluk, deri altı yağ nesci fazla, nabız muntazam, kuvvetli, dakikada 86, teneffüs muntazam, dakikada 32.

SİSTEM MUAYENELERİ:

Teneffüs sistemi: Her iki akciğer sahaları açık, kaidelerde yaş raller var, umumiyetle sonorite artmış, zefirde uzayan öksürüğü var.

Deveran cihazı: Kalp zirvesi cessedilemedi, ayaklarda gode bırakan ödem var, mitralde sistolik sufl ve galo var, arter basıncı 14,5 / 6.

Hazım cihazı: İştihası yok, hazım iyi, göz ve dudaklar soluk, dişleri tamamen yok, hasta üst ve alt çenede tam takım

Yahyâ Kemal, Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde müderris iken, talebeleriyle birlikte. 1916'da çekilen bu fotoğraftaki talebeler arasında Hasan Âli ve Ahmed Hamdi de vardır.

kullanıyor, Defekasyon normal, karın yağlı ve büyük. Karaciğer 5. aralıktan başlıyor, kaburga kenarını 4 parmak geçiyor ve sert.

Sinir sistemi: Refleksler normal, uykusu iyi değil.

LABORATUVAR MUAYENELERİ:

İdrar: Reaksiyon asid, dansite 1018, berrak, koyu sarı, eser albumin, şeker yok, bilirubin yok, ürobilin hafif müsbet, aseton menfî.

Mikroskopta her sahada 2 - 3 lökosit, tek tük epitel ve urat billûrları.

Kanda: Al yuvarlar 1,850,000
HB. % 27
Endeks, 0,7
Ak yuvarlar, 8125
Formül, Poli % 60
Ştap, 1
Lenfo, 31
Mono, 8
Kanda şeker, Litrede 1,5 Gr.
Kanda üre, Litrede 0,20 Gr.
Gaitada kan miyarı, kuvvetli, müsbet.

Hastaya yattığı gün 350 c.c. kan verildi. Gece hasta nefes darlığından ve öksürükten şikâyet etti, dünden itibaren 10 damla dijitalin verilmeye başlandı, ayrıca Asidol pepsin ve Kodein Fosfat verilmektedir. 18/1/1950'de sayılan kanda: Eritrosit 2.200.000, Hb. % 28, Endeks % 6, Lökosit 4062 bulundu ve hastaya 1/2 ampul Glikofilin yapıldı.

Üç gün zarfında hastada klinik bir salâh görülemediği gibi, kan yine düşmeye başladı (1.950.000).

22/1/1950'de tekrar 350 c.c. kan verildi (1). Bu nakilden sonra hastada 38 ateş ve titreme görüldü, geceyi uykusuz geçirdi. 24 ve 25 gecelerini de kısmen uykusuz geçirdi. Bu tarihlerde B_{12} vitamini verilmeye başlandı. Eritrosit yükseliyordu. 28/2/1950'de hasta salâh ile hastaneyi terketti. Hasta çıktığı zaman, Eritrosit 3.900.000, Hb. % 60, Lökosit 5312 idi.

Kanda kolesterin 216 Mg., Bilirulin 0,46, Hymans Vandenberg direkt menfî, endirek müsbet.

Takata - Ara - serumda 1/32'den itibaren müsbet, İkterus endeks 6, Üre litrede 2. Ateş 36,7, nabız muntazam, dakikada 80, genel durum iyi idi.

İKİNCİ YATIŞ:

Giriş: 4/4/1950, **Çıkış:** 18/4/1950.

Hasta kliniğimizde kansızlık dolayısiyle tedavi edilip salâh bulduktan sonra yalnız bir defa gaite ile bol miktarda hazmedilmiş kan çıkarmış, ara sıra tekerrür eden sebepsiz ishaller de nazarı itibare alınarak barsakta herhangi yeni bir teşekkül (tümör) bulunması ihtimali incelenmek üzere kliniğe yatırıldı.

Tuşede: Anusda ve rektumun anal kısmında mukoza altında küçük hacimlerde hemoroid nodülleri bulundu. Daha derinlerde bir şey yoktu.

Rektoskopi: Anus, Rektum ve sigmoid normal bulundu. Midenin röntgen ile tetkiki normal, lavman opak, entestinal sistemin keza normal olduğunu gösterdi.

Gaitada gizli kan (Benzidin) müsbettir.

Barsak kanalında sebebi bulunamayan kanama ve hemoroid. Hasta tıbbî tedaviye devam edilmek üzere taburcu edildi.

ÜÇÜNCÜ YATIŞ:

Giriş: 26/12/1956, **Çıkış:** 4/2/1957.

Şikâyeti: Bundan bir buçuk ay kadar evvel başlamak üzere takriben 8 - 10 defa defekasyon esnasında gaitanın taze kanla bulaşık olarak geldiğini farketmiş, halsizliği günden güne artmış, 15 - 20 metre gibi kısa bir mesafeyi yürüdüğü zaman nefes darlığı olmuş, dışarda tedavi görmüş ise de tetkik için kliniğimize yatırılmış.

Vücut yapısı şişman, kemik sistemi tabiî, konjonktivalar soluk, hasta 95 kilodur.

ORGAN MUAYENELERİ:

Teneffüs sistemi: Anfizematö, palpasyon ve perküsyonda tabiî, her iki kaidede sukrepitan raller var.

Dolanım sistemi: Mitralde kısa, sistolik bir sufl var. Keza pulmonaliste sistolik sufl alınıyor.

Hazım sistemi: Kayda değer bir bulgu tesbit edilemedi. Yalnız karaciğer kostalar kenarını iki parmak kadar geçiyor.

Rektoskopide: 18 santime kadar patolojik bir şey yok. Bundan sonra rektoskopun ilerlemesi zorlaşıyor. Başka sistemlerde kayda değer bulgu tesbit edilemedi.

Kan muayenesi: Eritrosit 2.500.000
Hb. % 40
Endeks 0,9
Lökosit 5312
Kan grubu B, RH Müsbet
Sedimantasyon: 100, 120, 140
Glikozüri: 33
Mide, duodenum ve barsakların radyo-

Yahyâ Kemal Beyatlı.

(1) Bu kanı, o zaman başasistan olan Prof. Nihat Dorken vermiştir.

lojik tetkiki normal, yalnız sigmada spazma delâlet eden bir bölge bulunuyor.

Hastaya Metikolin, Vitabiol, B 12 ve Campolon yapılıyor.

20/1/1957'de kendi grubundan 500 c.c. kan verildi. Hasta 3.450.000 Eritrosit ile salâh halinde taburcu edildi.

Bu arada üstadın burnunun sol kanadında hasıl olan bir deri kanseri radyologlar tarafından ayakta tedavi edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ GELİŞ:

Giriş: 14/10/1958,
Vefatı: 1/11/1958.

Şikâyeti: Nefes darlığı, halsizlik, melana tarzında devamlı kanama.

Hikâyesi: Bir aydan beri nefesindeki daralması artan hasta, bir de halsizliğinin farkına varmış, müracaat ettiği hekimin verdiği ilâçlarla kendisine gelmiş, üç gün evvel bol bir melana gelmesi üzerine kliniğimize baş vurmuştur.

14/10/1958'de 500 c.c. kan verildi. Aynı zamanda hemostatik, kan yapıcı ve vitamin tedavisine başlandı. Ertesi gün kanama durdu. Fakat daha ertesi gün tekrar başladı.

17/10/1958'de 500 c.c. daha kan verildi. Kan sayımları eritrositin çoğalmadığını gösteriyordu.

20/10/1958'de üçüncü defa aynı miktar kan tekrarlandı. Bu sefer kanama durdu ve kan tablosu yükselmeye başladı. Bu iyi vaziyetten istifade edilerek rektoskopi yapıldı: Hemoroid kanaması yoktu, kan sigmoidin üstündeki bölgeden sızma halinde geliyordu.

Bütün tedaviye — kalp kuvvetlendiriciler de eklenmiş olarak — devam ediliyordu.

1/11/1958'de hasta sabahın saat 3.30'unda tekrar kanamaya başladı. Saat 4'te 20 c.c. kan verildi, nabız 120, damar basıncı 15/9'du. Makattan sızan hafif kana rağmen bu müsait vaziyet iki saat kadar devam etti. Saat 6.30'da basınç birdenbire 11/9'a düştü. Kardiotonikler ve oksijen verilmeye başlandı. Makattan hafif kan geliyordu, 300 c.c. daha transfüzyon yapıldı, ateş 39'a çıktı. Yavaş bir koma hali teessüs ediyordu.

Saat 7.30: Basınç 8,5/4, hemostatiklerin hepsi tekrarlandı.

Saat 8,30: Basınç 7,5/5, 1/4 Mgr, Uabain, 10 Mgr. Lobelin, Trombaz ve Penisilin yapıldı.

Saat 8,40: Basınç 6,5/5, 300 c.c. serum Glikoze içinde 4 Mgr. Levofet verilmeye başlandı, bir taraftan da devamlı ve ağır olarak transfüzyon yapılıyordu. Solunumda raller işitilmeye başlandı, agoni hali teessüs ediyordu.

Saat 9.30: Teneffüs ve hemen arkasından da kalp durdu.

Sabahın erken saatinde nöbetci arkadaşlarımdan aldığım haber üzerine kliniğe geldim. İhsan Şükrü Aksel, Hasan Refik Ertuğ orada idiler. Biraz sonra Ahmed Hamdi Tanpınar da geldi. Bizim ihbarımız üzerine, Istanbul Valisi Ethem Yetkiner ve Belediye Başkanı Kemal Aygün saat 10'da odamda toplanmış bulunuyorlardı. O sırada rektörün üniversiteyi açış nutku başlamış veya başlamak üzere idi. Telefonla üniversiteyi bularak Rektör Ali Tevfik Tanoğlu'na; nutkunun münasip bir yerinde acı haberi vermesini ve üniversitenin bir eski hocası için dinleyenleri ihtiram duruşuna davet etmesini rica ettim.

Arkadaşların yardımı ile Yahyâ Kemal'in odasını nezaret altına aldım. Mevcut öğretim üyeleri, asistanlar ve staj talebesiyle, personel, müştereken bir ihtiram duruşu yaptılar. Sonra üstadın hastanedeki eşyasını tesbit ettik.

Listesi aşağıdadır:

3 adet Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına ait boş çek (Çek numarası: 737052/737053/737054)
1 adet Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına ait 355320 hesap numaralı taahhütname
1 adet 3 ağustos 1957 tarih ve 239275 sayılı T.C. Merkez Bankası mektubu
4,50 TL. bozuk para
1 adet Cyma marka krome cep saati
1 adet altın kaplama ucunda küçük plak bulunan kopuk saat zinciri
1 çift altın kol düğmesi
1 çift gümüş kol düğmesi
1 adet gözlük kılıfı ile
1 adet tıraş fırçası
2 adet içinde kartvizitler olan deri cüzdan
4 adet muhtelif boy tırnak makası
1 adet Swan marka çakmak
2 adet not defteri (ajanda şeklinde)
3 takım kullanılmış pijama
1 adet maroken sigara kutusu
1 adet deri el çantası
1 adet bavul
1 adet baston
1 adet komple protez
1 çift terlik
3 adet fanilâ
3 adet külot
2 adet gömlek
1 çift ayakkabı
2 adet kravat
1 adet robdöşambr
5 çift çorap
1 adet deri kemer
1 takım siyah kostüm (Ceket, pantolon, ye-

Yahyâ Kemal ölüm döşeğinde.

lek)
1 adet siyah pardesü
1 adet kahverengi şapka
1 adet kahverengi Pelikan marka dolmakalem
4 paket açılmamış jilet marka jilet bıçağı
1 adet müstamel traş makinesi
2 adet Lüks marka sabun
3 paket birinci sigara
1 adet Tarih dergisi
2 adet açık kahverengi battaniye
1 adet anahtar (Kiralık kasa anahtarı olması muhtemel)
1 adet anahtar (Asma kilit anahtarı).

●

Aşağıya Yahyâ Kemal için verdiğimiz iki raporun suretini alıyoruz. Bunlardan birincisi üçüncü yatışından çıkarken, tedavisinin ayakta devam edeceğini bildiren ve arzusu üzerine verilmiş olan bir rapordur. İkinci rapora gelince:

Birinci Rapor:

Müşahede No. B. 2862 22/5/1953

Bay Yahyâ Kemal Beyatlı'nın 17/1/1950 tarihinde anemi teşhisiyle servisimize yatırılmış ve 28/2/1950'de taburcu edilmiş; ikinci defa heoroidlerden muztarib olarak müracaatiyle 4/4/1950' den 18/4/1950 tarihine kadar servisimizde kalarak tedavi edilmiş bulunduğunu ve kendisinde ayrıca tesbit edilen karaciğer ve kalb rahatsızlıkları sebebiyle kliniğimizden çıkışından sonra dahiliye mütehassısları tarafından ayakta tedaviye devam edilmiş olduğunu bildirir rapor, isteği üzerine verilmiştir.

(Ord. Prof. Dr. Kâzım İ. Gürkan)
Tıp Fakültesi
I. Cerrâhî Kliniği

Dördüncü (son) yatışı esnasında, hâdisenin vahamete gittiğine, durdurulmaz sızma şeklinde gelen yaygın bir barsak kanamasının hayatı götüreceğine tedavi eden bütün hekimler (Muzaffer Esat Güçhan, Ekrem Şerif Egeli, İhsan Şükrü Aksel, Kâzım İsmail Gürkan) kaani olmuştuk. Fakat sonuçtan birkaç gün kadar evvel hastanın ziyaretine gelen merhum Nihad Reşat Belger, kanaatimize katılmak ve üstada en modern tedavinin tatbik edilmiş bulunduğunu tekrar tekrar söyleyerek bizi takdir ve tebrik etmekle beraber, her türlü tefsir yolunu kapamak için Yahyâ Kemal'in çok inandığı bir muhit olan Paris'e götürülmesinin düşünülebileceğini ve kendisinin de ona refakat etmesi fikrini ileri sürdü.

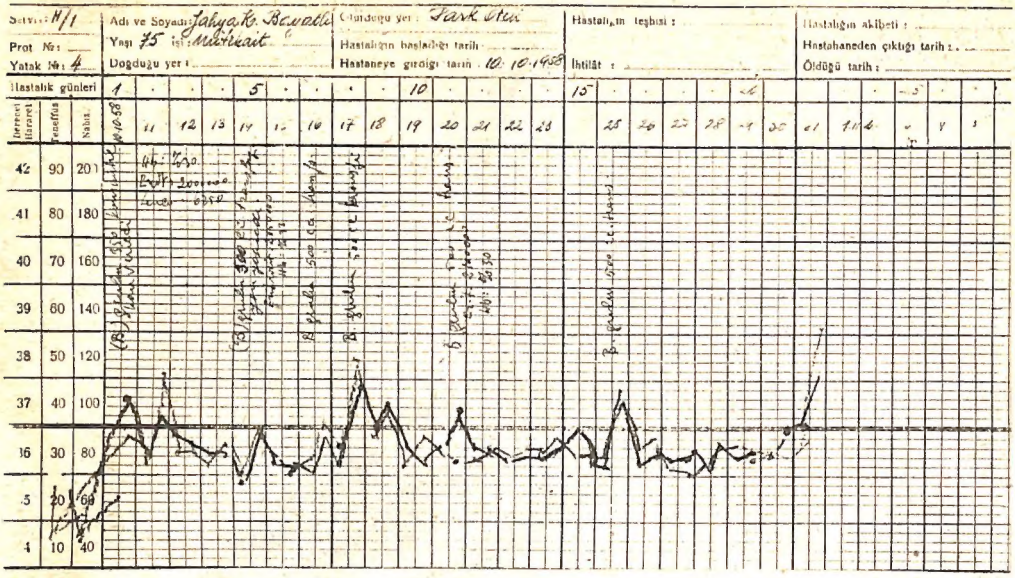

Yahyâ Kemal'in hastaneye son yatışından, ölüm gününe kadar tutulan grafik.

Bu davranışın faydasız olacağını bile bile kabul ettik. Hasta ağır, müddet kısa idi. Bu iş için gereken sürati ve maddî imkânı sağlamak üzere o sırada Istanbul'da bulunan Başbakan Adnan Menderes'e telefon ederek randevu aldım ve vilâyette kendisini ziyaret edip durumu anlattım. Bir doçentin kendisine refakat etmesini tensip ederek her ikisine derhal pasaport ve döviz tedariki için gereken emirleri verdi, teşekkürle ayrıldım.

İkinci Rapor:

M. No. B. 2862 23/ekim/1958

Yahyâ Kemal Beyatlı 10/10/1958 tarihinde Hemoglobini % 30, Alyuvarları 2.000.000, boya indeksi 0.7 ve Lökositi 6250 olan derin bir hipokrom anemi durumunda ve melana ile Cerrahpaşa Hastanesi'ne yatırılmış ve gerekli müdavata başlanmıştır. Yapılan her türlü kan durdurucu ilâca ve 7 - 8 defa tekrarlanan kan nakline rağmen, büyük miktarlarda olmak üzere tekerrür eden melananın önüne geçilememiş ve son olarak 20/10/1958 tarihinde yapılan kan sayısında Hemoglobin % 29, Alyuvarlar 2.000.000 bulunmuştur. 18/10/1958 cumartesi günü yapılan rektosigmoidoskopi muayenesinde rektumun üst bölgesini kapatan ve her bakımdan şüpheli telakki edilen mıntıka tespit edilmiş olmakla kendisinin daha derin incelemeye tabi tutulması ve tedavi hususunda en son ve mükemmel vasıtalardan faydalanması gayesiyle Paris'e gönderilmesi aramızda tekarrür etmiş olmakla kayfiyet bir raporla tesbit edildi.

Tıp Fakültesi
1. Cerrâhî Kliniği
Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan
Tıp Fakültesi
1. Dahiliye Kliniği
Ord. Prof. Dr. Muzaffer Esat Güçhan
Tıp Fakültesi
Psikiyatri Kliniği
Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel

Ne hazindir! Ölümünden bir, iki saat sonra Yahyâ Kemal'in terekesi sayılırken klinikteki odamın kapısı vuruldu, bir polis memuru pasaportları ve dövizi bana uzatıyordu... Onun da zahmetine teşekkürden başka yapacak bir işim yoktu.

Köşede Hamdi hıçkırarak ağlıyor, yaşlı gözlerle odaya giren genç hekim namzetleri bana baş sağlığı diliyorlardı. Asistan arkadaşlarımdan biri de yastığının altında buruşuk bir kâğıt üzerine kurşun kalemiyle ve eski harflerle yazdığı son beytini uzattı:

Ölmek kaderde var, yaşayıp köhnemek hazîn!
Bir çâre yok mudur buna, yâ Rabbülâlemîn?...

Yahyâ Kemal ve Millî Tarihimiz

Yazan : Prof. H. Vehbi Eralp

YAHYÂ Kemal'in şiirine ilham veren büyük kaynaklardan biri tarih, daha açık bir deyişle millî tarihimiz olmuştur. Aşk, ölüm, sonsuzluk, hayatın çeşitli zevkleri ve ıztırapları gibi sanatkârların işledikleri temalar yanında, millî tarihimizin zaferleri, çeşitli alanlardaki başarıları, şairin sık sık üzerlerine eğilerek şiirlerinde terennüm ettiği konulardır.

Burada «millî tarih» sözlerini bilerek ve istiyerek kullandım; zira yalnız mısralarındaki kelimeleri değil, konuşmalarındakileri de büyük bir dikkat ve titizlikle seçen Yahyâ Kemal, üzerinde uzun tartışmalar yapılmış ve yapılabilecek «Türk tarihi» sözlerini hemen hemen hiç kullanmaz, bunların yerine «millî tarihimiz» demeyi tercih ederdi. Onun bu husûsta açık bir görüşü vardır: Her millet dil, duygu, inanış, fikir birliğinden meydana gelen bir terkiptir; bu terkip tarihin potasında, zamanla, yavaş yavaş kurulur. Meselâ dil birliği bir sebep değil, bir neticesidir, başta değil, sonda vardır. Ama bunların hepsinden önce ve temelde toprak birliği gelir. Yahyâ Kemal: «Bir millet havada değil, bir toprak üzerinde yaşar,» derdi. Paris'te iken tarih hocalarının birinden duyduğu şu cümle, onun zihnine bir çengel gibi takılmıştı: «Fransa toprağı bin yılda Fransız milletini yaratmıştır.» Bu terkip neticesinde, üzerinde yaşanılan toprak vatan olur, halk, millet haline gelir. Bunun içindir ki, Yahyâ Kemal'e göre millî tarihimiz, Türkler'in vatanları olan Anadolu'ya temelli olarak yerleşmelerine yol açan 1071 Malazgirt zaferiyle başlar; bundan öncesi bizim için bir «tarih öncesi» dir. Yine bu yüzden ona göre Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerinde moda olan «Osmanlıcılık», «Turancılık», «İslâmcılık» gibi görüşler, gerçeğe uygun olmayan ve netice vermeyen yanlış fikirlerdir. O, Paris'te daha genç bir öğrenci iken, pek yaygın olan ve Türk milletine birer ülkü gibi sunulmak istenen bu görüşlerden sıyrılmayı bilmiş, sağlam ve köklü tarih kültürü sayesinde, gidilecek en doğru yolu görmüştü. Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyle son bulan tarihin daha sonraki gidişi, Yahyâ Kemal'in bu görüşünü tamamıyle haklı çıkarmıştır.

●

Ne gariptir ki Yahyâ Kemal, bildiğimiz şiir anlayışına olduğu gibi, bu tarih görüşüne de kendi vatanında değil, Paris'te, dokuz yıl süren (1903 - 1912) öğrencilik zamanında ulaşmıştır. O şiir anlayışı, yaradılışının da yardımıyle onu büyük bir şair ve bu mânada millî bir şair yapacak, bu tarih görüşü, onun milliyetçi bir şair olmasına yol açacaktır.

On dokuz yaşında Paris'e ayak bastığı zaman, Yahyâ Kemal, daha çok «Osmanlıcılık» görüşünü benimsemiş gibi idi; bu görüş sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmaktan kurtulacağını ileri süren yaygın kanaate o da kapılmış görünüyordu. Ama Paris'te, meselâ bir Fransız milliyetçiliğinin, daha garibi bir Rum, bir Bulgar, bir Sırp milliyetçiliğinin bulunduğunu hayretle gördü. Bu milletlerden olan kimseler orada sık sık toplanıyorlar, kendilerinin ayrı birer millet olduklarını söylüyorlar, yazıyorlar, haykırıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu içinde kendi milliyetinden bahsetmeyen, bunun sözünü etmekten âdeta utanarak çekinen yalnız Türkler kalmıştı. Bu aykırı durum, Yahyâ Kemal'e bir Türk milliyetçiliğinin de bulunduğunu, bulunması gerektiğini anlattı. Bu görüşten hareket ederek, bir yandan yaradılışının kendisini sürüklediği şiir ve edebiyatla uğraşmaya, bir yandan da tarih öğrenmeye başladı. O sırada devam ettiği «Ecole Libre des Sciences Politiques» te, Albert Sorel gibi büyük ta-

rihçilerin ders vermelerinin de bunda tesiri oldu. Esas itibarıyle bizim kendi tarihimiz üzerinde çalışmakla beraber, öteki milletlerin tarihini de öğrenmekten geri kalmıyordu. Yahyâ Kemal'e göre tarihin ruhuna girebilmek için onu teferruatıyle öğrenmek lâzım geldiği gibi, bir milletin tarihini anlayabilmek için de, bunu öteki milletlerin tarihiyle mukayeseli bir şekilde incelemek lâzımdır. Meselâ o, «Bizans tarihini bilmeden Osmanlı tarihini anlamak mümkün değildir,» derdi. Devamlı okuması, engin hâfızası, titiz dikkati sayesinde (Yahyâ Kemal'e göre dikkat, bütün bir medeniyettir) az zamanda, edebiyat ve şiirde olduğu gibi, tarihte de kendisini dinliyenleri hayran eden bir bilgi hazinesi elde etmeyi başardı. Bu bilgisi ile yalnız Paris'teki Türkler arasında değil, Fransızlar arasında da tanındı. Memleketimizin pek iyi tanıdığı profesör Albert Gabriel'in bir yazısından öğrendiğimize göre, bir gün kahvede Fransız büyük İhtilâli sırasında Lyon'da yanan bir kiliseyi kimin yaktığı üzerinde tartışan Fransızlar, hangi tarafın haklı olduğunu belirtmek üzere Yahyâ Kemal'i hakem seçmişlerdi. Yine aynı yazıda profesör Albert Gabriel, «Yahyâ Kemal, benim Fransa tarihi hakkındaki görüşümü değiştirmiştir,» diyor. Evet, Yahyâ Kemal, yalnız bizim tarihimizi değil, bir Fransız profesörüne Fransa tarihinin karanlık noktalarını aydınlatacak kadar tarih bilirdi. Onun bu tarih merakı, ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Konuşmalarında, edebiyat ve şiir yanında, sık sık tarihten de bahseder, millî tarihimizin olaylarını olduğu kadar, meselâ Fransız İhtilâli tarihini günü gününe anlatacak kadar teferruata girişirdi; bir gün Haçlı seferlerini saatlerce anlatmıştı. Odasında, baş ucunda bir şiir, bir edebiyat kitabı yanında, bir tarih kitabı da bulunurdu; Vassilief'in Bizans İmparatorluğu Tarihi, Naîmâ Tarihi, elinden düşmeyen eserlerdi.

Millî tarihimizde 1071 Malazgirt zaferi nasıl bir başlangıç ise, Istanbul'un Türkler tarafından alınması, bizim vatan toprağına tam olarak yerleşmemizin bir ifadesidir. Yahyâ Kemal, Istanbul'un alınışına dair vesikaları gözden geçirdiği gibi, bu konuya ait bütün yazıları merak ve heyecanla okurdu. Nasıl, «körfez» dediği zaman, dünyanın en güzel şehri saydığı Istanbul'un en güzel köşesi Kanlıca körfezini anlıyorsa, «fetih» dediği zaman da, Istanbul'un 1453'te Türkler tarafından ele geçirilmesini anlardı.

Yahyâ Kemal'e göre, Istanbul, Batı Türkleri'nin yarattığı medeniyetin merkezi idi: Türkçemiz burada şeklini almıştı ve kendisi «Istanbul sokaklarında avare dolaşan Türkçe» ile şiir söyliyecekti; hay-

Yahyâ Kemal iki yakın dostuyla: Yanındaki Prof. Hasan Refik Ertuğ, onun yanındaki Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel.

ran olduğu, hayranlığını birçok şiirlerinde dile getirdiği, duygularımızı en iyi ifade ettiğine inandığı musikimiz, büyük ölçüde burada yaratılmıştı; yine aynı derecede hayranlığını uyandıran ve Türkler'in medeniyet sahasındaki kabiliyetlerini en açık bir şekilde gösteren mimarîmiz de, doruğuna bu şehirde ulaşmıştı. Onun tarih bilgisi yalnız kitaplardan öğrendikleriyle kalmaz, atalarımızın yarattıkları eserlerle doğrudan doğruya temas ederek, bunu içten tanıma ve duyma halini alırdı. Istanbul ona göre tarihimizin ve medeniyetimizin özü idi. Bir şiirinde de söylediği gibi, bu şehrin gezip görmediği, sevmediği bir köşesi yoktu; mimarî âbidelerini, surları, camileri, çeşmeleri, türbeleri, mezarları yakından tanır ve severdi. Eski musikimizin eserlerine karşı da aynı hayranlığı duyardı, bunları dinlemek için sık sık fırsatlar yaratmaya çalışırdı. En çok üzüldüğü noktalardan biri de, bunların kaybolmaları tehlikesi idi. «Süleymaniye Camii, beş yüz sene sonra da yine karşımızdadır, ama musiki parçası böyle değildir, icra edilmedikçe hiç bir şey ifade etmez; nota ölü bir kalıptır,» derdi ve büyük bestelerimizin vakit geçmeden en mükemmel bir şekilde icra edilerek plaklarda saklanmasını isterdi.

●

Yahyâ Kemal, milletimizin musiki ve mimarîdeki başarısının, edebiyattaki başarısından çok üstün olduğunu söylerdi. Önce eski edebiyatımız gerçek bir nesir yaratamamıştı; halbuki ona göre asıl edebiyat nesirdir. Şiir, nesirden ayrı, nesirle musiki arası bir sanattır. Şiire gelince, burada güzel mısralar, beyitler yok değildi; ama tam manzume yoktu; şiirimiz, her sanat eserinde bulunması gereken birlikten ve yekparelikten mahrumdu. Buna karşılık mimarî ve musiki bu birliği ve yekpareliği tam olarak gerçekleştirmiş bulunuyordu. Bu sanatları millî tarihimiz bakımından edebiyata üstün eden noktalardan biri de, Türk milletini teşkil eden çeşitli unsurları bir araya toplamış olmasıdır. Rum olan bir Zaharya, bir İlya, Yahudi olan bir Tanbûrî İsak, Ermeni olan bir Astik Ağa, kusursuz besteler meydana getirmişlerdi. Türk ruhunu tam mânasıyle anlamış ve dile getirmiş olan bu sanatkârları Yahyâ Kemal birer halis Türk sayardı. Esasen onun milliyetçiliğinde dar ve inhisarcı bir taraf yoktu. Ermeniler'den, Rumlar'dan, Yahudiler'den bahsederken, «Ermeni vatandaşlarımız, Rum vatandaşlarımız, Musevî vatandaşlarımız,» sözlerini kullanırdı.

Yahyâ Kemal'in geçmişe olan bu bağlılığına takılmak isteyen Ziyâ Gökalp, bir gün kendisine:

Kökün mâzîdedir, âtî değilsin

demişti. Buna verdiği cevapta Yahyâ Kemal kendisini ve milliyetçiliğini en iyi ve kısa bir şekilde anlatmış oluyor:

Kökü mâzîde olan âtîyim.

Bu sözlerle şair şunu söylemek istiyor: Her hayat gibi, millî hayat da bir devamlılıktır; bu gün düne bağlı olduğu gibi, yarın da bu güne bağlı olmalıdır. Böyle olmazsa, kurulan her şey köksüz, temelsiz kalır; bir müddet için yaşar görünse de, zamanla kaybolur gider. Yeni bir musiki, yeni bir mimarî yaratmak isteyenler, millî, bizim olan birer eser meydana getirmek istiyorlarsa, mutlaka eskiyi bilmelidirler. Nitekim, Yahyâ Kemal de tamamıyle yeni bir anlayış ve zevk ölçüsüne göre Türk şiirini söylerken, bu ihtiyacı duymuş, eski şiirimizi uzun uzun incelemiştir. Ama bu demek, eskiyi körü körüne kopya etmek demek değildir, milletinin ruhunu anlamaya çalışmak, o ruha hitabetmek demektir. Yahyâ Kemal'in, «Frenk'ten Türk'e dönüş» sözleriyle anlatmak istediği budur. O, şiirlerini söylerken, çok hayran olduğu ve en büyük şair saydığı Verlaine'i kopya etmeyi düşünmemiştir, belki de Verlaine Türk olsaydı nasıl şiir söyleyecekse, o şiiri söylemeye çalışmıştır. Böyle olmasaydı, Yahyâ Kemal, «Süleymâniye'de Bayram Sabahı» nı, «Açık Deniz» i, «Itrî» yi, «Selimnâme» yi ve bütün öteki şiirlerini söyliyebilir miydi?

Bir gün kendisi ile çocukların ve gençlerin yetiştirilmesi üzerinde konuşurken şöyle demişti: «Bizim kendimize mahsus, kendi ihtiyaçlarımıza cevap verecek millî bir pedagojiye ihtiyacımız var. Başka bir milletin, meselâ İsveçliler'in pedagojisini olduğu gibi alamayız, çünkü Türk milleti, İsveç milleti değildir, bizim düzeltilmesi gereken kusurlarımız başkadır.» Yahya Kemal, girişeceğimiz her işte, atacağımız her adımda, gerçekleştireceğimiz her yenilikte millî ruha sadık kalmamızı, çok sevdiği bir tâbirle «millî» olmamızı isterdi. Bunun içindir ki, başta devlet adamları olmak üzere, her aydınımızın tarihimizi çok iyi bilmesi lüzumuna inanmıştı. Onu körü körüne geçmişe tapıyor sayanlar, büyük bir yanlışa düşmüş olurlar. Yahyâ Kemal, meziyetlerimizi olduğu gibi, kusurlarımızı da herkesten iyi bilirdi ve sırası geldikçe bunları acı acı tenkit etmekten çekinmezdi. «Ben, ecdadımızın kusurlarını değil, meziyetlerini seviyorum,» derdi.

İşte Yahyâ Kemal birçok şiirlerini millî tarihimizden aldığı bilgiler ve edindiği duygularla söylemiştir. Fransa'daki öğrenciliği sırasında bir gün Brötanya kıyılarında bir şehre, Roscoff'a gidiyor. «Garb'ın ucunda bir kıyı» da, «en gürültülü bir med zamanı» farkında olmadan etrafının sularla çevrildiğini görüyor ve boğulma tehlikesinden güç belâ kurtuluyor. Bu olay 1912'de başlanan ve 1925'te tamamlanan «Açık Deniz» şiirinin hareket noktasıdır. Ama burada şairin anlattığı, başından geçenler değildir. Denizin karaya uğultulu saldırışı ona fâtih atalarının «her yaz şimâle doğru asırlarca bir koşu» sunu hatırlatıyor; ordunun yenilmiş, vatanın yaslı olduğu günlerde bu geçmişe dönüş ve geçmişi yaşayış, onun için bir teselli oluyor. Şiir, denizin karaya saldırışı ile Türk ordularının şanlı seferleri arasındaki benzerlik teması üzerine kurulmuştur.

Öyle sanıyorum ki Yahyâ Kemal'in birçok şiirlerinde duyulan destan havası, onun bu tarihçi hüviyetinden gelmektedir; bu edayı, meselâ tamamıyle beşerî bir duyguyu, aşkı terennüm eden «Vuslat» şiirinde bile sezmek mümkündür. Bu hüviyete doğrudan doğruya bağlıyabileceğimiz «Akıncı», «Mohaç Türküsü», «Istanbul Fethini Gören Üsküdar», «Istanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel», «Alp - Arslan'ın Ruhuna Gazel» gibi şiirlerinin yanında, iki tanesi, «Selimnâme» ile «Süleymaniye'de Bayram Sabahı», birer destan sayılabilir ve baştan başa tarihimizden alınan ilhamla söylenmişlerdir.

Yavuz Selim için söylenen «Selimnâme», muhteşem bir şekilde başlar: işler yeryüzünde hazırlanmadan önce göklerde kararlaştırılır; İsrafîl'in sûru fetihler devrini müjdeler; Tanrı yeryüzünde düzeni sağlamak üzere bir kahramanı, Yavuz'u gönderecektir. Bunu Cebraîl'in, Peygamber'in kabrine sık sık gidip gelmesinden de anlamak mümkündür. Bu hazırlıklardan sonra ordu 1514'te sefere çıkar. O devrin diliyle ve terkîb-i bend şeklinde söylenen bu şiirde Çaldıran (1514), Toplanış (1515), Mercidâbık (1516), Ridâniye (1517) ve Selim'in ölümü (1520), şiir tarihimizde hemen hemen örneğine rastlanmayan bir mükemmelikle anlatılır.

Bu günkü dille söylenen «Süleymaniye'de Bayram Sabahı» na gelince: Yapılacak en iyi şey, bu şiirin kendisini okumaktır. Burada, Istanbul'un işgal altında bulunduğu mütareke devrinde, Süleymaniye'de bir bayram sabahında, şairin nasıl orada dirilerle beraber ölüleri toplanmış gördüğünü, Türk milletinin birleşmiş gibi olduğu bu kubbenin altında «Süleymaniye'nin tarih olduğunu», ön safta oturmuş nefer esvaplı birinin tâ Malazgirt ovasından yürüyen Türk oğlunun sembolü gibi göründüğünü, uzaktan duyulan top seslerinin basit birer bayram topu olmadıklarını, her birinin «Çaldıran topları ardınca Mohaç toplarını dinleyen büyük hâtıralar rüzgârı» olduklarını, bu top seslerinin birer zaferden gelen top sesleri olduğunu, deniz ufkundaki top seslerinin belki seferden gelen Barbaros'un donanmasından atıldığını dile getirdiğini görecektir. Hiç bir tahlil, ürpermeden okunamayan bu muhteşem mısralar hakkında tam bir fikir veremez. Bu şiir karşısında okuyucu, millî tarihimizi içten bilmekten gelen bir duygunun, bir şiir mucizesi olarak karşısına çıktığını görecektir.

Yahyâ Kemal, dostları arasında.

Yahyâ Kemal'e Dair

Yazan : Behçet Kemal Çağlar

NEFÎ'nin notayla, Sinan'ın taşla yaptığını kelime ile yapan insana Yahyâ Kemal derler.

Yahyâ Kemal, birçok büyük şairlere ilham kaynağı olmuş olan iki devrin nostalji içinde ömrünü tüketmiş ve şiirini örmüş adamdır. Zaman içinde nostalji, mekân içinde nostalji: Ya bugünün burukluğu ve çoraklığı içinde eski akın ve fetih günlerinin, ya da uzak gurbetlerde tarih ve tabiat Istanbul'unun özlemi.

Bu iki dinmez özlemi yüzünden Yahyâ Kemal'i gerilerde kalmış eski bir kıymet sanıp bir kenarda unutmak isteyenler olabilir. Onlara verilecek en güzel ders, Yahyâ Kemal'in Ziyâ Gökalp'a verdiği cevaptadır:

Ziyâ Gökalp, bir gün yarı şaka,

Harâbîsin harâbâtî değilsin,
Gözün mâzîdedir âtî değildin.

Diyecek olmuş da, Yahyâ Kemal cevabı yapıştırmıştı:

Ne harâbî ne harâbâtîyim,
Kökü mâzîde olan âtîyim.

Yahyâ Kemal, bizde Avrupaî edebiyat başlayalı âdet olduğu şekilde Batı'yı taklit ve meşketmeyi yeter görmeyip, ondan örnek alarak, onun yozlaştıkça nelere başvurduğunu tesbit edip bunu bizim edebiyatımıza da tatbik etmesini bilerek edebiyatımıza Batı yaratıcılığını getirebilmiş ustadır.

Yahyâ Kemal'in en alaturka görünen sanat tarafı, böylece en Garplı tarafıdır; ilk gazelini Fransa'da yazmıştır: Fransız dilinin ve zevkinin buhrana düştüğü bir zamanda, Versay devrinin klasik dilini ve zevkini tekrar yaşatmak, işe o kökten başlamak isteyen Fransız üstadlarından örnek alarak, Türkiye'de özentiden uzak, hem gerilikten hem züppelikten sıyrılmış sayılacak bir neoklasizm yaratmak istemiş ve böylece Lâle devrine inerek oradan ses vermeye başlamıştır.

Yahyâ Kemal, Dîvân Edebiyatı ile aramızda atılmış köprüleri yeniden kuran ve Dîvân'dan günümüze kalmayı haketmiş değerleri bu günün şiirine taşıyan ve aşılayan büyük şairdir.

Yahyâ Kemal, musikisi, mimarîsi ve şiiri ile Osmanlı medeniyetinin şairidir. Bâkî, Nâilî ve Nedîm divanları dahi o medeniyetin birer malzemesi, birer mamûlüdür. Osmanlı medeniyeti ancak Yahyâ Kemal'de ifadesini ve izahını bulmuştur.

Tarihi, Osmanlı tarihini, sanatının inbiğinden süzerek bize bir iksir gibi sunan odur:

«Her yaz şimâle doğru asırlarca bir koşu»

Osmanlı haşmet devri akınlarının,

«Akdeniz ufkunu bir tâze duman gölgeliyor
Elli kalyonlu Donanmay-ı Hümâyun geliyor»

Osmanlı haşmet devri denizciliğinin birer levhasıdır.

Bir gün Yahyâ Kemal, Ankara'daki mebusluk günlerinde çok ve girift gazel yazdığı için bir dergide «Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir Osmanlı mebusu» diye ona çatmıştım. Üstad çok alıngandı, çok tahammülsüzdü. Uzunca bir küskünlük devresinden sonra beni bir pastanede yakalamış ve şöyle demişti:

— Bana Osmanlı mebusu demişsin, hayatımda uğradığım iftiraların en insaflısı! Gel, bütün Türk tarihini, iki şair aramızda taksim edelim: Sen, Eti ve Sümer Behçet Kemal ol, ben de Selçuk ve Osmanlı Yahyâ Kemal! ve anlatmaya koyulmuştu:

— «Ben Jöntürk olarak Paris'e kaçtım; her Jöntürk şöyle düşünürdü: Biz bir avuç aşiretten bir koca devlet çıkardıktan sonra çok barbarlıklar etmişiz; şimdi Garba uymamız ve yaranmamız için Fransa'yı meşk etmemiz gerek!... Sonra dü-

Yahyâ Kemal Beyatlı (solda) I. Dünya Savaşı yıllarında iki arkadaşıyle beraber.

şünceye geçtim: Fransız'a hayran olmakta haklıyız. Neden? Çünkü, tarihi var, sanatı var, medeniyeti var, yuğrulmuş ve şekillenmiş vatanı ve milleti var. Ya bizim?... Mimarîmizi, edebiyatımızı, medeniyetimizi inceledim. Arada Selçuk'u keşfettim. Arkadaşlara da anlatmaya başladım. Osmanlı beyliği kurulmadan çok evvel, Anadolu'ya akın eden Türk boylarından bahsettim. Paris'teki Türkler'in elebaşısı Ahmed Riza Bey benim bu telkinlerimi duyunca kızmış, beni çağırdı, azarladı. Yeni Osmanlılar beni Türk'tür diye içlerine almadılar, yeni Türkler de Osmanlı'dır diye içlerine almıyorlar; benim halim ne olacak?»

— «Dîvân, Arab'ı ve Acem'i meşketti; bu, onun kaderi idi. Tanzimat ve Edebiyat-ı Cedîde, Frenk'i meşketti; onun gücü de ancak buna yetiyordu. Dîvân, isterdi ve özenirdi ki, eseri Acem'e benzesin; Edebiyat-ı Cedîde, isterdi ve özenirdi ki eseri, Frenk'e benzesin ve şimdikiler istiyor ve özeniyor ki, eserleri, hiç bir şeye benzemesin. Başka olsun!... Fakat bu başka olmak, bu bir şeye benzememek de bir moda ki, başka yerden geliyor!... Halbuki şiir, gerçek şiir, öz şiir, her şeyden evvel bir şeye: Şiire benzemelidir!... Şiirde ahenk ve istif, armoni ve form... Asıl, dil ve edâ... Şiir bir söyleyiştir. Güzel olan, söylenen değil, söyleyiştir. Hayatta söyleyene değil, söyletene bak, ne kadar doğru ise, sanatta da söylenene değil söyleyişe bak düsturu o kadar yerindedir...»

O gün, Türkçe'nin kaynaklarını gözümün önünde araştırmaya çıkan üstad, bir saat içinde Sultan Veledler'den, Yûnus Emre'lerden başlayıp, Nedîm'lere, Karacaoğlan'lara kadar beni, tarihimiz ve sanatımız içinde «Türkçe»nin izlerinde gezdirdi... Türk zevki nerelerden kaynağını alıp nasıl benliğini buldu; Orta Asya'dan gelen sel, Anadolu'da nasıl yatağına girdi; Anadolu'daki Türk kültürü ve sanatı nasıl yuğrulup gelişti; biz nasıl biz olduk; bunu bir bilgin şairin ağzından dinlemek bana yeniden şevk ve gurur kazandırdı. Bir daha gördüm ki; Yahyâ Kemal, kendisine bir kâinat yapmış olan adamdır. Dünyasını kurmuş ve içinde yaşıyor. Yahyâ Kemal'ce bir bakış var; memlekete ve dünyaya, sanata ve tarihe, kendi gözüyle, kendi dürbünü ile bakıyor. Olduğu gibi görmekle kalmıyor, niçin böyle olduğunu kestirdiği kadar, nasıl olması gerektiğini belirtiyordu...

Evet, Yahyâ Kemal'in sanatı, tarla tarla güden birkaç şişe gül yağı çıkarmayı iş edinmiş bir sihirli imbiktir.

Istanbul'un bütün manzara, tarih ve insan güzelliklerini beş - on mısra'da bizim zevklerimize hazırlayıp sunan odur.

Doğup büyüdüğü şehri çok güzel anlatan büyük şairler çoktur ama, bir şehri taşıyla, toprağıyle, çeşmesi ile, selvisi ile, tarihi ile, tabiatı ile, manzarasıyle, insanıyle; bu kadar içten bilerek, bu kadar kara sevda ile tutkun olarak anlatan bir başka şair yoktur, diyebiliriz.

Batı'nın poem dediği, tek konulu, uzun, gerçek şiiri bizde ilk değilse bile en güzel yazan odur. 50 - 60 sene öncenin «Ses» şiirini hatırlayanlar, Açık Deniz'i, Deniz Türküsü'nü filân hatırlayanlar, bana hemen hak vereceklerdir.

Yahyâ Kemal, halis şiirin (poésie pure'ün) bizde bir, iki gerçek temsilcisinin başında gelir. Namık Kemal, vatan ve hürriyet için, Tevfik Fikret medeniyet ve insaniyet için, Mehmed Emin milliyet, Mehmed Âkif diyânet için şiiri harcayıp dururken, halis şiire değer ve önem verip de Türk şiirinin haysiyetini ve seviyesini koruyup kollayanlar arasında Yahyâ Kemal ilk safta yer alır.

Bu demek değil dir ki, Yahyâ Kemal'de fikir kıttır, ideal yoktur. O, fikri şiir içinde eritmesini çok iyi bilir de, sanatı ecîr haline sokmamış olur. Yıllardır Türkçe açık - seçik tarifi aranıp duran «milliyet»i, hiç didaktik olmadan, en iyi açıklayıp belirten Yahyâ Kemal'dir:

Kalbim, kanım, dilim ve mizâcımla sizdenim,
Dünyâ ve âhirette vatandaşlarım benim!

Son yarım asır içinde şiir yazıp da, Yahyâ Kemal'in etkisi altında kalmadığını iddia edenler,

«O mâhiler ki deryâ içredir, deryâyı bilmezler».

Mektupları ve Anılarıyle Yahyâ Kemal

Yazan : Prof. Hasan Refik Ertuğ

SANAT ve fikir adamlarından kamuya miras, onların eserleridir. Milletler, yüzyıllarca önce yaşamış sanatçıları ve düşünürleri, çağdaşlarından çok daha iyi tanırlar. Çünkü onların eserleri, ölmez varlıklar halinde elden ele dolaşarak, dilden dile çevrilerek kuşaktan kuşağa geçerler.

Sanatçılar ve fikir adamları, eserlerinde, duygu ve düşünce taraflarıyle kendilerini halka açmışlardır. Fakat bir de onların özel hayatları ve çevreleriyle, özel ilişkileri vardır. Her insan gibi çevrelerine karşı dostluk, düşmanlık, sevgi ve nefret besleyebilirler. Bu duygularını yansıtan izleri, kısmen hâtıra kitaplarında, gerçek kişiliği ve özelliğiyle kamuya, kendisinden sonraki kuşaklara en iyi tanıtan belge, şüphesiz ki, yakınlarına yazdıkları mektuplardır (1).

Biz de bu yazımızda, büyük Türk şairi Yahyâ Kemal Beyatlı'yı, çok sevdiği Türk halkına elimize geçebilen birkaç özel mektubuyle, bazı konulardaki kişisel düşüncelerini ve duygularını tanıtmak istiyoruz. Tam bir inceleme için, elimizdekiler yetersizdir, fakat bu yolu açmış olacağız. Büyük üstadımız Yahyâ Kemal Beyatlı ile yakınları olanlar, ellerinde onun mektupları bulunanlar, bunları yayınlamak suretiyle, açtığımız daracık yolu genişletebilirlerse, Türk edebiyat tarihine büyük hizmetleri dokunmuş olacaktır.

●

Aziz ve büyük şairimiz Yahyâ Kemal Beyatlı ile ilk yakınlığımız 1945 - 1946 yıllarında doğmuştur. O Ankara'ya geldikçe bizleri arar ve hemen hemen her akşam buluşarak, bahtiyarlıkla dolu saatler geçirirdik. Bu dost çevresinde Fuad Bayramoğlu (şimdiki Roma Büyükelçimiz), Emin Paksüt (halen Ankara milletvekili), Cemal Yeşil (şair ve emekli büyükelçi) ve bu satırların yazarı, hemen daima hazır bulunurlardı. Nurullah Ataç, Cahit Sıtkı Tarancı, Bâkî Süha Ediboğlu, Ahmed Muhip Dranas da zaman zaman aramıza katılırlardı. Üstadımızın pek çok olan hayranlarından ve ahbaplarından bazıları da bu bahtiyar saatleri bizlerle birlikte yaşarlardı.

Üç, dört yıl böylece akıp gitti. Sonra Yahyâ Kemal Beyatlı, Türkiye'nin Kara-

(1) Nitekim, Varlık Yayınevi, Cahit Sıtkı Tarancı'nın mektuplarını (Ziya'ya Mektuplar) adı altında 1958 yılında yayınlamıştır.

16 yıllık bir hâtıra. Üstadın vefatından 6 yıl önceki 2 aralık 1952'deki doğum günü partisinden bir an.

çi (Pakistan) Büyükelçiliği'ne tayin edildi. Kendisi uçak yolculuğundan hoşlanmadığı için uçakla seyehat yapmazdı. Bu sebeple Karaçi'ye de uzun süren tren ve vapur yolculuğu sonunda varabilmiştir.

Büyük şairimiz uzun yıllar memleketten ayrılmamıştı. Onun için Pakistan Büyükelçiliği kendisine hayli dokunmuş ve şiddetli bir vatan ve dost hasreti içine düşmüştür. Kendisine gönderilen mektupları günü gününe cevaplandırıyor ve hepimizden, mektuplarımızda, yurt ve dost haberleri beklediğini ısrarla yazıyordu.

Yahyâ Kemal Beyatlı üstadımızın ilk mektuplarını ben de oradan aldım. Bunlardan birincisi 2 mart 1948 tarihlidir, Karaçi'de Palace Hotel'den yazılmıştır.

Başlangıç kısmından sonra üstad şöyle diyor:

«Ankara'dan buraya seyahatimizi, daha başka bir fırsatta, uzun boylu, ya yazarım, yahut da size naklederim. Bu seyahat, iyi şeraitte bile olsa hem uzun, hem de zahmetli oluyor. Bu asrın kolay vasıtası mutlaka tayyaredir.

Ankara'dan ayrıldıktan sonra, trende, sonra vapurda, sizi ve sizleri tahayyül ettim. Beraber bulunduğumuz saatlerin kıymeti gözümde bin defa daha arttı. Ayrılıklar, bilhassa bu yaşta, ruh üzerinde pek derin bir tesir bırakıyor. Basra'dan sonra Karaçi'ye beş gün vapur yolculuğu bu hasreti arttırıyor.»

Mektubun bundan sonraki kısmı, Pakistan'daki yerleşme zorluklarını, Türkiye elçiliğini Palace Hotel'in iki odasına sıkıştırmak mecburiyetinde kalışlarını anlatmaya ayrılmıştır. Bir yerinde de:

«Pakistan hükümeti bize karşı çok dost ve çok misafirperver davranıyor,» diyor.

Yine bu mektupta, memleket haberlerinden mahrum kalışından şikâyet ediyor ve şunu ekliyor:

«Arasıra birkaç gazeteyi bir paket edip tayyare postasına verirseniz bizi bu gurbette ihya etmiş olursunuz.»

Aynı mektupta, iki ayrı yerde, sanat konularına ve Ankara'daki dost çevresine şöyle temas ediyor:

«Dün (Aile) mecmuasında bizim (Endülüs'te Raks) çıktı. Acaba nasıl bir tesir bıraktı? Başka gazeteler ondan iktibas ettiler mi?»

.....

«Nurullah Ataç, tek başına bir yıldızdır, onun âleminde bulunmak bütün şiiri anlamak demektir. Gözlerinden öptüğümü söyler misiniz? Baki Süha'nın, Muhip Dranas'ın tahasürle gözlerinden öperim.»

Aziz üstada bir müddet mektup yazmakta ihmalim olmuş. 10 temmuz 1948 tarihli mektubunda buna temas ediyorlar:

«Aziz Hasan Refik; uzun bir müddettir mektuplarınız gelmez oldu. Merak ettim.. ..... Fuat Beyimiz de evlendi (2), içinizde bekâr bir ben kaldım,» diyor.

Fakat Yahyâ Kemal Beyatlı, evlenme fırsat ve imkânlarına daima yüz çevirmiş, evlenmekten kaçınmıştır. Nitekim, üstadımız, çok sevdiği ve takdir ettiği dostumuz Prof. Vehbi Eralp'in bu yolda yaptığı bir hatırlatmaya karşı, Karaçi'den 29 ağustos 1948 tarihli mektubunda şöyle cevap veriyor:

«... Yazdığınız izdivaç bahsi, benim vardığım yaşla (3) beraber kapanmıştır. Hakikaten güzide, kibar, birçok meziyetleri ve faziletleri olan o zarif hanım, benim otuz seneden beri kendisine kardeşçe baktığım ve öyle bakmaya alıştığım bir hanımdır.»

Böylece, bir yandan bekâr kalmaktan yakınırken, bir yandan da evlenmeyi hatırlatanlara, yaşının ilerlediğini bahane ederek red cevabı vermiştir.

Büyük şairimizin vatan hakkındaki müstesna duyguları ve bağlılığı herkesçe bilinir. Vatanı her şeyin üstünde tutan, şiirlerinde vatana bağlılık ve hasret duygularını emsalsiz kuvvet ve maharetle işlemiş olan üstadımız, vatandan uzak bulunduğu zamanlarda, yurttaki sevdiklerine yazdığı mektuplarda çeşitli vesilelerle vatan ve dost hasretinden bahsetmiştir. Pek sevdiği Esat Kural'a, Karaçi'den yolladığı 9 ağustos 1948 tarihli mektubunda vatanını, güzel Türkçemizi ve buralardaki dostlarını şöyle anıyor:

«Vatan'da, arkamda sizin değerinizde, birkaç dost bırakmış olmak, ömrümün yegâne mazhariyeti olmuştur. Emsalsiz bir güzellik madeni olan Istanbul Türkçe'mizin, şiir dilinde, lâyık olduğu şerefle belirmesi için beş, on mısra yaratabilmek uğrunda ömrünü tüketmiş insanlara gösterdiğiniz vefakârlık nâdir bir fazilettir.»

Üstadımız Yahyâ Kemal Beyatlı, aralık 1948 tarihinde yaş haddi dolayısıyle Karaçi Büyükelçiliği'nden emekli olmuştur. Akdeniz'de, Suriye, Lübnan ve Mısır'da bir seyahat yaptıktan sonra Istanbul'a dönüp Park Otel'deki eski odasına yerleşmiştir. Dostlarına tekrar kavuşan ve etrafındaki hayranlar halkası git gide artan üstadımız, Türk şiirinin ve Türk dilinin ölmez timsali haline gelmiştir.

1951 yılı sonlarında, doktorlarının da tavsiyesi üzerine, Avrupa'ya bir seyahat yapmış, pek sevdiği ve çok iyi tanıdığı Paris'te bir müddet kalmıştır. Dönüş yolun-

(2) Fuad Bayramoğlu.
(3) Üstad, o tarihte 64-65 yaşında idi.

Yahyâ Kemal'in Karaçi'den gönderdiği 2 mart 1948 tarihli mektubun imzasını taşıyan son kısmı:
« yerleşmek hususunda maruz kaldığım zahmetler yüzünden bunalmış bir haldeyim. Sizin gibi bir dosta bu satırları yazarken biraz ferahlıyorum. Size gelecek olan bu mektubun saadetine gıpta ediyorum. Hasretle, muhabetle ve hürmetle gözlerinizden öperim,
aziz Hasan Refik.

Yahyâ Kemal Beyatlı»

da uğradığı Bern'den yazdığı 9 aralık 1951 tarihli mektubun klişesi aşağıdadır:

«Aziz Hasan Refik; lâtif mektubunu aldım, lezzetle okudum. Bu ayın 18'inde (Ankara) vapuruyle, inşallah, Istanbul'a varacağım. Akşam üstü Park Otel'de görüşürüz. Bütün hasret ve hürmetimle kucaklarım.»

Aziz üstadımızın bendeki mektuplarının sonuncusu budur. Kendisi bundan sonra Istanbul'dan hiç ayrılmamış ve bizleri zaman zaman dost çevresinde kabul etmek büyüklüğünü göstermiştir. Yahyâ Kemal Beyatlı'nın yukarıdaki mektubunda belirttiği tarihte onu Park Otel'de görmeyi bekliyemedik. Ord. Prof. İhsan Şükrü Aksel ve muhterem refikalarıyle birlikte onu Istanbul rıhtımında vapurda karşıladık. Çok sevindi. O gününün hâtırası olan karşılama anındaki resmi, bu sahifelerde göreceksiniz.

Türk dilinin büyük ve ölmez şairi Yahyâ Kemal Beyatlı'ya büyük minnetler ve sonsuz şükranlar. Nur içinde yatsın. Adı, Türk dili yaşadıkça yaşayacaktır.

Yahyâ Kemal'in aziz dostlarından HALİS ERGİNER'in, üstâdın ünlü bir gazeline nazîre olarak ve bir mısraını tazmîn suretiyle yazdığı ERENLERİN CEVABI adlı şiirini ilk defa yayınlıyoruz (Son mısra, Yahyâ Kemal'indir).

Erenlerin Cevabı

Artık bize her neş'e harâm olsun erenler
Onsuz yaşamak zehr-i müdâm olsun erenler
Yahyâ'dan uzak kalmadı mâ'nâsı hayâtın
Kaabilse seherler bile şâm olsun erenler
Zevk kalmadı â'lemde müsâfir kalışından
Ukbâ'da büyük rûhu be-kâm olsun erenler
Mihmân ola Cennet'de Neşâtî'ye Nedîm'e
Can sohbeti Bâkıy'le tamâm olsun erenler
Mâ'şûkası Türkçe'ydi bu sultân-ı beyânın
Gitdî o perî-veş kime râm olsun erenler
Meş'al-keş-i yektâsı odur şî'r-i kadîmin
Peymânımız isrînde devâm olsun erenler
Meşbû' gönüller hep onun hâtırasıyle
Sevmek, onu bir dîn-ü nizâm olsun erenler
Mahşer'de telâkıyle bulur sîne tesellâ
«Evvel giden ahbâba selâm olsun erenler»

Koca Ragıp Paşa'nın Bir Portresi

Yazan: Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

YAZ aylarındaki Avrupa seyahatimde Holanda ile Londra'ya uğradım. 26.VII. 1968'de National Gallery'de meşhur Fâtihimiz'i aramaya gittim. Onu, yine alt katta, Hıristiyanlar'ın resimli hâtıralarıyle dolu, depo olarak kullanılabilir daireye nakletmişler.

Burada tabiî büyüklükte, başka bir renkli tablo ile karşılaştım. Ressamın imzası Jean - Etienne Liotard, resmin adı «A Grand Vizir» idi.

HANGİ SADRÂZAM?

Resmin başındaki kallâvî ile, kolları ve yakası kürklü binişini görünce bizim Koca Ragıp Paşa olabilir diye düşündüm. Üstelik tablonun adı da «Grand Vizir (sadrâzam)» idi. Derken eylül 1968 nüshalarından birinde «Hayat» mecmuası bu ressamın tesadüfen iki tablosu ile kısa biyoğrafisini de neşretti.

Ressam Liotard J. - E. 1738 - 1742 yılları arasında Istanbul'a geliyor. Ertesi sene Ragıp Paşa vezir olur. Ressam 36 - 40 yaşları arasında, Ragıp Paşa da 40 - 44 yaşları arasında. Resim, vezirlik şerefine, gizli olarak belki de ressamın ricasıyle yaptırılmış olabilir. Ressam, buradan Romanya, Viyana ve Venedik'ten sonra, 1748' de Paris'e gider. Beş sene de orada kalır.

RAGIP PAŞA SADRÂZAM OLDUĞU ZAMAN LİOTARD AVRUPA'DAYDI

Istanbul'da bulunduğu seneler arasında sadrâzamlarımız Yeğen Mehmed Paşa, Hacı İvaz Mehmed Paşa'dır. Döndüğü sene Hekimoğlu Ali Paşa bu makama geçer. Resim bunlardan birine ait olamaz. Zira Ragıp Paşa daha gençtir. Ama tablo için Grand Vizir demesi, Ragıp Paşa'nın 1757'de sadârete geçtiğini, bu haberi duyunca Liotard'ın tablosuna isimsiz olarak bu unvanı verdiğini düşünüyorum. Tablodaki kavuk da mezar taşındakinin aynıdır.

Ragıp Paşa'nın Lâleli'deki kütüphanesine konmak üzere 1963'de bir tablosu ya-

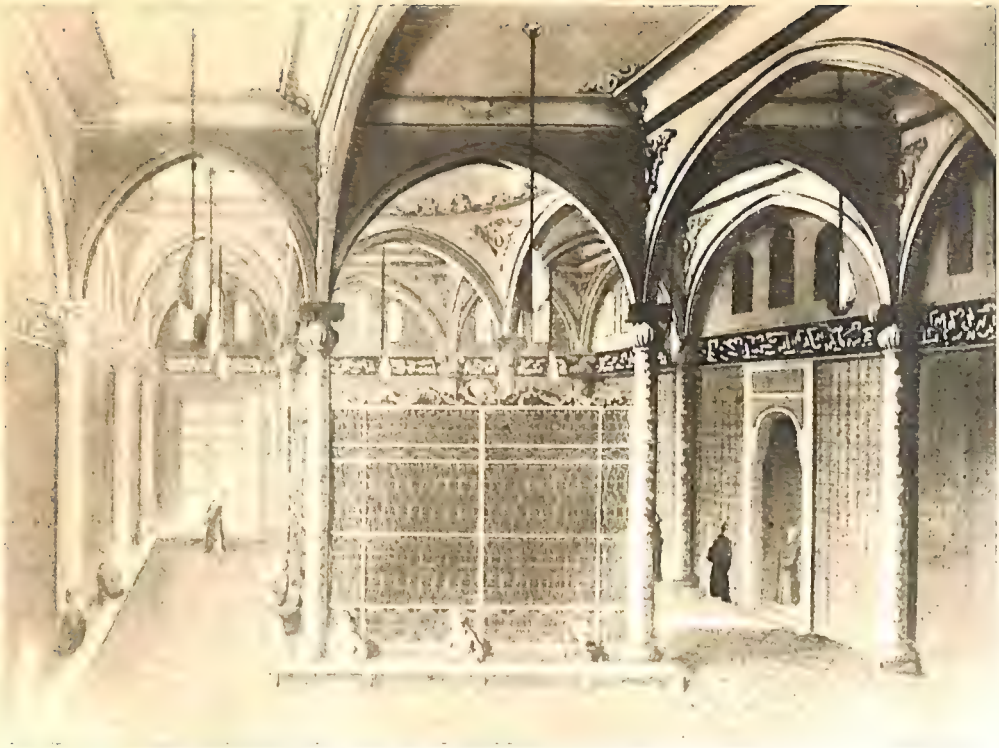

Lâleli'de Ragıp Paşa Kütüphanesi.

pılmış ise de esasının nereye dayandığını bilmiyorum.

Ressam Paris'te iken 28 Çelebî Mehmed Efendi veya oğlu Said Efendi (paşa) nin resimlerini de yapmış olamaz. Zira o tarihlerde ikisi de Paris'te değildir. 28 Çelebîzâde Mehmed Said Paşa'nın sadâreti de epey yaşlı olduğu 1755'dedir. Resimleri ile mukayesemiz bize ancak Koca Ragıp Paşa üzerinde durmamızı icabettiriyor.

Bu konuda her ihtimali düşündük.

Koca Ragıp Paşa, vefat tarihi olan 7- 8 nisan 1763'e kadar sadâret makamında 6 sene, 3 ay kalmıştır.

RAGIP PAŞA, MUKTEDİR BİR DEVLET ADAMIYDI

Cidden dirayetli, bilgili bir âlimdir. Şairdir. Kendisine tevcih edilen «Koca» — Ulu, büyük makamında — lakabına da lâyık örnek bir devlet adamımızdır.

Vefatından bugüne kadar 205 sene geçmesine rağmen, kurduğu kütüphane, darbı mesel yerinde cidden hakîmâne sözleri ve menkıbeleriyle hatırlanmakta ve bunlar zaman zaman yazılmaktadır.

Muharrik-i dil olur dilrübâya muhtâcız
Zamanı za'fı kuvâdır asâya muhtacız

Nâdir bulunur fıtrat-ı kâmilde kusûr
Kem mâyeden eyler ne kim eylerse zuhûr

Çünki yokdur enîsi hücre-i gam
Râgıbâ sohbetim kitâb iledir.

Râgıb müdâheneyle riyâdır zamânede
Sanmâ cihânı zulm-ü sitemdir harâb eden
Eğer maksûd esersê mısra'-i berceste kâfidir.

1699'da doğup, 64 sene yaşayan ve liyakatı sayesinde sadâret makamında ölünceye kadar kalan sadrâzam, aynı zamanda dâmat idi. III. Sultan Mustafa, Sâliha Sultan'la evli olan enîştesinin kıymetini cidden bilmiştir. İftihar edeceğimiz ve her asırda örnek sayılmaya lâyık, zamanında cidden tekrime mazhar olan Koca Ragıp Paşa, eserleri, sözleri ve hâtıraları ile her zaman anılmaya şâyan bir büyük vezirimizdir.

XVII. Asırda Kahveyi Fransa'ya Tanıtan

TÜRK ELÇİSİ

Yazan: Taha Toros

AVRUPA'NIN göbeğinde Türk bayraklarının dalgalandığı yıllardı. Padişah IV. Sultan Mehmed, ömrünü daha çok av partilerinde geçiriyor, devlet idaresi Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın kuvvetli elinde bulunuyordu. Avrupa savaş içerisindeydi. Almanlar'la Macarlar çarpışıyor, Almanlar'la arası açık olan Fransızlar, onların muhtemel tehlikelerinden kaçınmak için, Türk dostluğunu kazanmaya çalışıyorlardı. Bir taraftan Viyana'nın ikinci muhasarası yaklaşıyordu.

Fransa Kralı XIV. Louis, Türkler'e karşı iki yüzlü bir politika güdüyordu. Elçisi vasıtasıyle Türkler'e yaptığı yeni teklifler reddolundu. Fakat Fransız elçisi Türk idarecilerini ve bilhassa sadrâzamı tâciz etmeye devam ediyordu. Hattâ bir keresinde, eski kapitülâsyon anlaşmasını sadrâzamın kucağına fırlattı. Bu hürmetsizlik sebebiyle, hapse bile atıldı. Bu başarısız elçinin vazifesine son verildi. Fakat elçi memleketine dönmeden evvel, Edirne'de av sefasında bulunan padişahın ayağına kadar gidip, eski anlaşmaların yenilenmesini ve yeni bazı maddeler eklenmesini ona da tekrarladı.

IV. Sultan Mehmed durumu Köprülü'ye intikal ettirince, müdebbir sadrâzam:

— Padişahım! Memuriyetine son verilen bir elçinin sözlerine itibar olunamaz. Evvelemirde Bâbıâlî'den Fransa'ya bir elçi gönderip, Kral'ın efkârını ve meramını anlayalım. Ondan sonra anlaşmaya ilâvesi istenilen maddelerin görüşülmesi münasip olur, dedi.

Avcı Sultan Mehmed, sadrâzamın mütalâasını uygun buldu ve 1669 yazında Süleyman Müteferrika (1) — «Güneş Kralı» diye adlandırılan XIV. Louis'nin nezdine — Padişahın yaldızlı mektubunu (2) hamilen Fransa'ya gönderildi.

Süleyman Ağa, kadın, erkek 20 kişilik maiyetiyle yola çıktı. Yanında güzel cariyeler, yakışıklı erkek hizmetkârlar ve kahvecisi Kirkor da bulunmaktaydı (3). 1669 ağustosunda Paris'e vardı.

---

(1) Müteferrika Süleyman Ağa'nın, Fransız kaynaklarında değişik adları vardır. Süleyman Mustafa Ağa, Süleyman Raka veya Mustafa Raka, hattâ Paşa şeklinde yazıldığı da görülmektedir.

(2) IV. Sultan Mehmed'in haziran 1669 tarihini taşıyan bu mektubu çok okşayıcı bir dille yazılmış olup, Fransız arşivlerinde bulunmaktadır.

(3) 1680 tarihinde Paris'te yayınlanan ve XIV. Louis'e ithaf edilen (Relation nouvelle d'un Voyage à Constantinople) adlı eseri yazan Grelot, aslen Türk olduğunu, Paris'e gönderilen Türk elçisinin refakatinde 1 yıl çalıştığını iddia ediyorsa da, bunun tevsiki mümkün olamamıştır.

1669'da Paris'e gönderilen Süleyman Müteferrika.

XIV. LOUİS'NİN TÜRK ELÇİSİNİ KARŞILAMA HAZIRLIĞI

O sıralarda Fransızlar'ın, Almanlar'la arası pek gergindi. Ne pahasına olursa olsun Türk dostluğunu elde etmek lâzımdı. Bu itibarla Osmanlı Padişahının gönderdiği elçiye hararetli ve ihtişamlı bir karşılama töreni yapıldı.

Kral evvelâ kendisine, sonra prensler ve prenseslere ve bütün saray mensuplarına milyonlar sarfederek yeni elbiseler sipariş ettirdi. Kral'ın Türk elçisini karşılamak için giydiği elbise, dünya kurulalıberi hiç bir imparator tarafından giyilmemiş zenginlikteydi. Bu elbise, kıymetli taşlarla süslenmiş, mücevherat âbidesi gibiydi. Sarayın kuyumcusu Armesson, (Le Journal d'olivier) de yayınlanan (Le frère d'Armesson) adlı hâtıratında, XIV. Louis'nin, Türk sefirini kabul merasiminde giymek üzere kendisine hazırlattığı bu özel elbise için 14 milyon frank sarfedildiğini ve görenlerin gözlerini kamaştırdığını anlatmaktadır.

Türk elçisinin Fransız sarayındaki kabul merasiminde şa'şaa, yalnız XIV. Louis'nin 14 milyonluk mücevherli elbisesinden ibaret değildi. Saray mensuplarının her birinin sırtında bir çiftlik değerinde zengin elbiseler vardı! Hele, saray kadınlarının muhteşem tuvaletleri dillere destan olmuştu.

Sarayın içi ve dışı da büyük masraflarla yeniden süslenmişti. Kralın oturacağı taht yenilenmiş, salonların mefruşatı değiştirilmiş, yeni konsüller, vazolar, ipek perdeler göz alıcı bir dekorla hazırlanmıştı (4).

TÜRK ELÇİSİ KRALIN HUZURUNDA

Fransız sarayının ve kralının bu kadar haşmetli hazırlığına karşı, Türk elçisi Süleyman Ağa, çok lâkayt kaldı. Merasim kapısında maiyetini bırakarak XIV. Louis'

(4) Padişahın elçi olarak Fransa Kralı nezdine gönderdiği Süleyman Ağa'nın, sarayda kabul merasimini D'Arvieux adlı zengin bir tacir hazırladı. Daha sonra Türkiye'ye gelerek İstanbul, Edirne ve Şam'a dair hâtıralarını yayınlayan bu tacir, Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa ile IV. Sultan Mehmed'le de görüştü. Buna göre Osmanlı ordusu fevkalâde kuvvetli idi ve Köprülü Ahmed Paşa babasından üstün büyük bir devlet adamıydı.

nin huzuruna, alelâde bir elbise giymiş olarak girdi. Fransızlar Türk sefirinin üzerindeki elbise için, kavaf işi bir kostüm diye alay etmişlerdi.

Türk elçisinin bu basit ve sade kıyafeti, azametli ve haşmetli kral ile maiyetindekileri büyük bir hayal kırıklığına uğrattı.

Süleyman Ağa, heybetli bir boya mâlikti. Kral'ın huzuruna girdiği zaman, ne diz çötü, ne reverans yaptı. Sade başı ile kralı selâmlayıp ellerini birbirine kavuşturdu ve IV. Mehmed'in mektubunu krala verdi. XIV. Louis o kadar üzgündü ki, maiyetindekilere, mektubun uzun olduğundan bahisle, orada okunmasına lüzum görmediğini söyledi. Okutup cevabının verileceğini soğuk bir dille elçi Süleyman Ağa'ya bildirdi.

Gerek Süleyman Ağa'nın basit kıyafeti, gerek yapılan azametli merasim karşısında herhangi bir takdir kelimesi kullanmaması, hattâ yapılan muazzam merasimi ve lüksü istihza eder tutumu, Fransa sarayını kızdırdı. Bunu sezinleyen Süleyman Ağa, kralın huzurundan çok neşesiz olarak ayrıldı.

Fransızlar, Türk elçisini karşılamak için hazırlanan bu debdebeli merasimde ondan gördükleri lâkaydiyi ve umursamazlığı affetmediler. Bunun intikamını alacak tedbirlere başvurmaktan da gecikmediler. Elçinin avdetinde, Fransa topraklarından geçişinde onu ve maiyetini aç bırakmak, bayatlamış etler, çürük meyveler yedirmek suretiyle tâ'zip ettiler. Hattâ meşhur Molière'e tesir ederek, Türk sefirini hicvetme kiçin (Bourgeois Gentilhomme) adlı piyesi yazdırdılar. Bu piyesi, bizzat Versay Sarayı'nda krala kahkahalarla seyrettirerek bir nevi öç aldılar.

TÜRK ELÇİSİ SÜLEYMAN AĞA'NIN PARİS'TEKİ KONAĞI VE KAHVENİN FRANSA'YA TANITILIŞI

Süleyman Ağa, Paris'te çok güzel bir ev buldu. Atlarıyle, maiyetindeki kadın, erkek cariye ve köleleri ile oraya yerleşti. Kıyafeti pek basitti ama, beraber getirdiği zengin Şark eşyaları ile süslediği salonunda pek yakışıklı gözüküyordu. Süslü minderler üzerinde Parisli misafirlerini kabule başladı. Acem halıları ve Istanbul'dan getirdiği kokular içerisinde ziyaretine gelen misafirleri, bol kahve içmekten mahmurlaşan süzgün gözlerle karşılamaya başladı. Bilhassa kadın misafirlere fazla iltifatta bulunuyordu.

Bu evin alaturka döşenişi, halıları, vazoları, minderleri ve sedirleri, gül suyu kokan eşyası mistik bir hava yaratmıştı. Minderler üzerinde diz çöker gibi oturuş-

Paris'te asırlarca Türk kahvesinin içildiği Café'nin müdavimlerinden meşhur simalar.

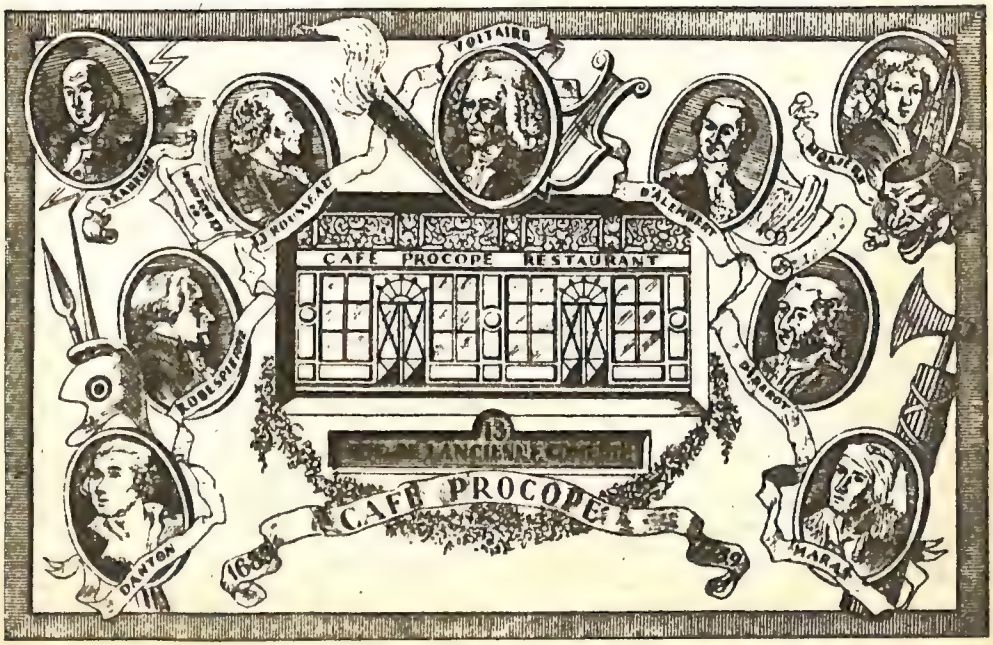

Café, bugün turistik bir lokanta haline getirilmiştir.

lar ve içilen kahveler Fransa'nın günlük mevzuu oldu. Herkes böyle bir Türk evini görmek için can atıyordu. Süleyman Ağa'nın köleleri ile cariyeleri, gelenlere büyük fayans bardaklarla kahve ikram ediyorlardı. Öyle oldu ki, Süleyman Ağa'nın evi, Paris'teki sosyetenin uğrağı halini aldı ve gelenler bol kahve içerek burada âdeta büyülendi. Bu suretle Paris'in maddî ve manevî hayatına yeni bir hava geldi. Kahve ile Süleyman Ağa günün kahramanı oldu.

Süleyman Ağa'nın salonunda yeni bir atmosfer bulan ziyaretçiler arasında, ona hayran olan sosyete kadınları, markizler, düşesler ve dükler, kontlar vardı. Bunlar geldikçe rengârenk minderler ve sedirler üzerinde otururlar ve bol bol kahve içerlerdi. Kahve bu suretle Fransa'ya bir moda içki olarak girdi. Aynı kahve, Viyana muhasarasında terkedilen çuvallarla ganimet olarak Avusturya'ya tanıtılmış oldu.

Yine aynı kahve İngiltere'ye — reçete ile satılan — bir ilâç olarak girdi.

Süleyman Ağa, aynı zamanda hoş-sohbet ve nüktedandı. Evinin müdavimi olan Fransız sosyetesine kahve hakkında türlü hikâyeler anlatırdı. Meselâ, **kahvenin erkekler üzerindeki fazla tesirini gören eski Mekkeli kadınların kocalarından şikâyetçi olduklarını** söyleyerek Fransız kadınlarını kahkahalarla güldürürdü.

Türk elçisi, kahvenin keşfini de şöyle anlatırdı: Vaktiyle Arabistan'da bir ağacın meyvesini yiyen keçilerin, ay ışığında raksettikleri görülmüştü. Bunun üzerine keçilerin yediği meyvelerin kahve olduğu anlaşıldı.

Süleyman Ağa, kahve adının (kavi) hatta (kuvvet) den geldiğini söyler, bunun Kur'ân'da yeri olduğunu ve bu bakımdan **kahvenin İslâmlar'ın bir nevi şarabı sayıldığını** ifade ederdi.

O yıllarda yazılan hâtırat kitaplarına geçen Türk sefiri Süleyman Ağa'nın şu sözü çok meşhurdu: **Kursağında kahve bulunarak ölen adam, doğruca cennete gider!**

İşte Süleyman Ağa'nın ikramlarıyle kahveyi tanıyan Fransızlar, bunu yıllarca moda olarak, sonra gıda olarak kullandılar. Süleyman Ağa, Türkiye'ye dönerken kahvecisi Kirkor (ki sonradan adı Pascal'a çevrilmiştir,) Paris'te kaldı. Orada seyyar kahvecilik yaparak pişirdiği kahveleri gündüz dünkânlara, gece evlere dağıtarak zengin oldu.

İkinci Viyana muhasarasından sonra ganimet olarak Viyanalılar'ın eline geçen kahveler, orada pişirilip içilirken, Paris'te de ilk Türk kahvesi açıldı. Halen bir lokanta olan bu kahvede, asırlar boyunca Fransızlar'ın en meşhur şairleri, diplomatları, sanatkârları kahvelerini yudumlayarak ilk Türk sefirini anarlar.

Istanbul Tarihinde Taşıt : 4

Tünel'in Karaköy tarafındaki kapısının eski bir fotoğrafı.

Türkiye'nin İlk Metrosu

Yazan : Ertan Ünal

GÜNÜMÜZDEN 96 yıl önce, 1872 yılının sonlarında Istanbul, sayılı büyük kışlarından birini yaşıyordu. Günlerden beri aralıklı devam eden kar yağışı şehirde hayatı felce uğratmış, halk evlerine kapanmıştı. İşleri icabı her gün Galata'dan o zamanki adıyle Pera'ya (Beyoğlu'na) basamakları buz tutmuş Yüksekkaldırım'dan bin bir dikkatle düşmemeye çalışarak inip çıkan şehirliler, yolun kenarında küçük bir ayaklı iskemleye oturmuş bir adamın, büyük bir dikkatle elindeki deftere bir şeyler kaydettiğini görünce şaşkınlıktan donakalıyorlardı. Yağan kara, şiddetli soğuğa aldırış etmeden, gelip geçenlere bakarak defterine bir şeyler yazan, bu iri yarı yapılı, ağzından piposu eksik olmayan adam kimdi acaba? Biraz daha meraklı olanlar, yanına yaklaşıp geçerken deftere bir göz atıyorlar, ancak

orada anlamsız şekillerden başka bir şey göremiyorlardı.

Kış her gün şiddetini biraz daha artırarak devam ederken, Yüksekkaldırım'da artık herkesin tanıdığı adam memur sadakatiyle her gün tam saatinde yerini alıyor, elindeki deftere çizdiği şekillerin sayısı da gün geçtikçe yükseliyordu. Onu bu soğuk kış günlerinde sabahtan akşama kadar hep aynı yerde görenlerin bazıları, onun aklından, deli olup olmadığından şüphelenirken, kendileri için çalıştığının farkında değillerdi tabiî.

Sonra bir gün kimliğini kimsenin bilmediği bu adam, esrarengiz bir şekilde ortadan kayboluverdi. Yine bir sabah Yüksekkaldırım'dan inip çıkanlar onu her gün görmeye alıştıkları yerinde bulamayınca şaşırdılar. İri yarı yapılı, uzun boylu, ağzından piposu eksik olmayan adam, kara kaplı defteri ile birlikte kayıplara karışmıştı.

Aynı adam kısa bir süre sonra bu kere Paris'te, elinde siyah bir çanta olduğu halde, tanınmış inşaat firmalarının birbirinden gösterişli binalarına girip çıkıyor, şirket yöneticilerine heyecanla şu sözleri tekrarlıyordu:

— Adım Henry Gawan. Mesleğim mühendislik. Buraya son derece ilgi çekici bir teklifle gelmiş bulunuyorum. Yalnız bunu açıklamadan önce size birkaç ay önce yaptığım bir yolculuktan söz etmem gerekecek. Birkaç ay önce, Şark'a, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti Istanbul'a gitmiştim. Bilirsiniz her insan yolculuklarında önce kendi mesleğiyle ilgili şeyleri görmek ister. Bu amaçla şehirde yaptığım gezintiler sırasında bir şey dikkatimi çekti. İki büyük semt, Galata ve Pera arasında halk kestirme bir yol olmayışı yüzünden gidip gelmekte büyük güçlük çekiyordu. Buradan günde aşağı yukarı 40 bin kişi inip çıkıyor. İki semti yeraltından birbirine bağlıyacak bir metro yapımının bize çok şey kazandıracağı kanaatindeyim.

Istanbul halkı, kendilerinden binlerce kilometre uzakta, Paris'te, tanınmış inşaat firmalarının binalarında kendilerini yakından ilgilendiren bu konuşmalar cereyan ederken, şehirde birkaç yıl sonra yeni ve o güne kadar görülmemiş bir taşıtın çalışmaya başlayacağını bilmiyorlardı tabiî. Bir Fransız vatandaşı olan Hen-

Paris'te yapılan ilk metro istasyonlarından biri.

Istanbul'da işleyen ilk otobüslerden biri Beyazıt meydanında.

ry Gawan, Istanbul'da kaldığı süre içinde Galata ile Beyoğlu arasında bir metro yapımını etüd etmiş, daha sonra ülkesine dönerek bu projesini gerçekleştirecek firmayı aramaya başlamıştı. İlk başvurduğu firma bu teklifi reddedince Henry Gawan yılmadı, birkaç firmaya daha başvurarak projelerini gösterdi. Ancak her gittiği yerden böyle bir yatırımın imkânsız olduğu cevabıyle birlikte, bir yığın da nasihat alıyordu. Ama red cevapları Gawan'ı üzmemekteydi, projelerini er geç bir firmanın kabul edeceğini biliyordu. Bu ümitle bir kere de İngilizler'in kapısını çaldı. Vatandaşlarının aksine daha ilk başvurduğu firma projelerle ilgilendi ve Tünel'in inşasını üzerine aldı. Gawan'ın ikna edici konuşması, bir bir ortaya koyduğu deliller, dokümanlar, onlarda bu yatırımın gerçekten kârlı bir iş olduğu hissini uyandırmıştı. Genç mühendisin neşesine diyecek yoktu artık. Bir yıla yakın süredir bilmediği, tanımadığı, buna rağmen büyük bir sempati beslediği insanlar için yaptığı mücadele müsbet sonuç vermişti. İşte Istanbul hâlâ işlemekte olan tüneli bu genç Fransız'ın azmine ve iradesine borçludur.

TÜNELİN ÖZELLİKLERİ

«The Metropolitan Railway of Constantinople From Galata - Pera» şirketi tarafından inşasına başlanan ve yaklaşık olarak 150 bin İngiliz lirasına mal olan tünelin 17 ocak 1875'te hizmete girmesiyle Istanbul taşıt tarihinde yeni bir sayfa açılıyor, şehirde mevcut nakil vasıtalarına şehir halkının o güne kadar görmediği ve bilmediği bir yenisi daha ekleniyordu. 550 metre uzunluğundaki bir hatla şehrin iki büyük semtini birbirine bağlayan bu nakil vasıtası devrinde mevcut bütün nakil vasıtaları zamanla birer ikişer ortadan kalktığı halde o günden bu yana hâlâ çalışmaktadır.

Bugün en eski nakil vasıtası olmak özelliğini muhafaza eden Tünel'in ilk vagonları açıktı. O devirde henüz elektrik olmadığından, bu her yanı açık vagonlar kandillerle aydınlatılır, oturulacak yerler de bulunmadığından ayakta seyahat edilirdi.

Istanbullular işlemeye başladığı ilk aylarda Tünel'e biraz da korku sebebiyle pek fazla ilgi göstermediler. Batının bu modern ve ilgi çekici buluşunun benimsenmesi için aradan aylar geçmesi gerekti.

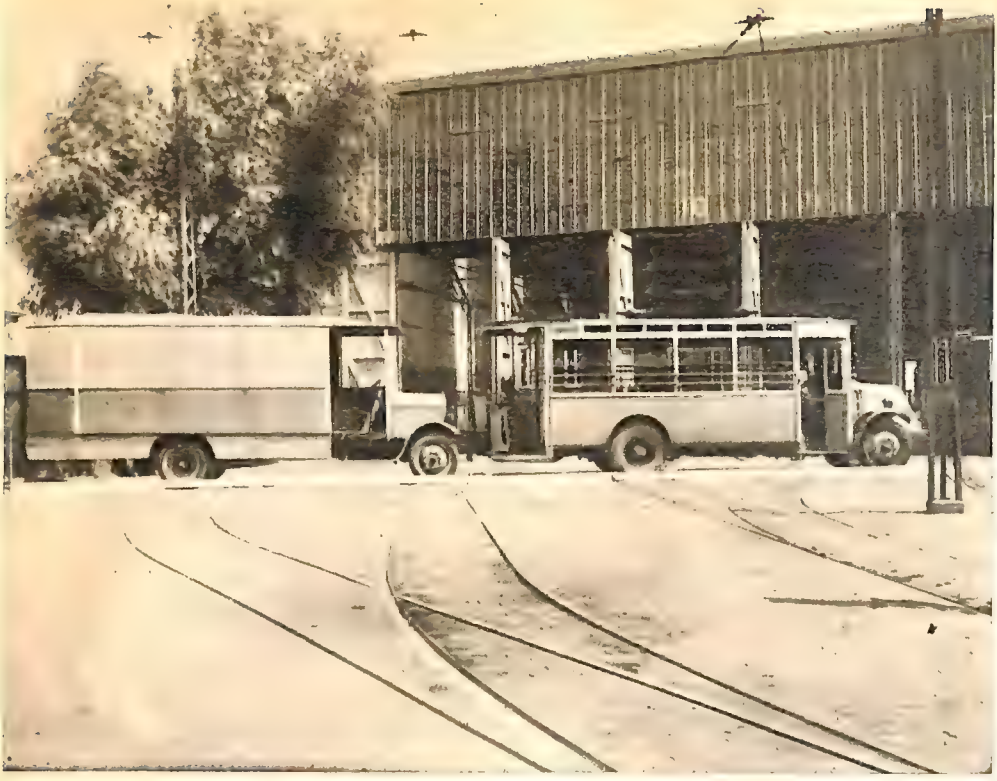

İstanbul'un ilk otobüslerinden ikisi garajda.

Bu süre içinde Tünel'de müşteri olarak hayvanlar taşındı. Daha sonraları tünel en çok yolcu taşıyan nakil vasıtaları arasına girdi. Bilet ücreti 10 para olan Tünel'de işletmeye açılışının ilk yılı sonunda elde edilen gelir 50 bin altın liraydı. Bu rakam daha sonraları gittikçe artacak, bu yeni nakil vasıtası kısa süre içinde masrafını çıkararak kâra geçecektir.

Bütün seyahat süresi o zaman da olduğu gibi 1,5 dakikayı geçmeyen ve bugünkü Metro Han'ın altında bulunan büyük buhar kazanlarının istimiyle hareket eden Tünel'in vagonları bir süre sonra, gördüğü rağbet üzerine bugünkü kapalılarıyle değiştirildi. Bu arada kayışı da yenilendi. Bu yenileme sırasında yolcu taşıma ücretlerine de zam yapılmış, bir ve ikinci mevki olmak üzere ikiye ayrılan tünelde ücretler 2 ve 1 kuruş olarak tesbit edilmişti.

Halkın bu yeni taşıta alışmasından sonra tünelin kısa bir süre içinde büyük kâr sağladığını gören İngiliz şirketi yöneticileri, ilk iş olarak kendilerine tünel fikrini veren ve projelerini hazırlayan mühendis Henry Gawan'ı görevinden uzaklaştırdılar. Tünelin yapımında fiilen çalışan ve projenin gerçekleştirilmesine nezaret eden Henry Gawan bu hareket üzerine ülkesine döndü.

Şirket, tüneli 35 yılı aşkın bir süre işlettikten sonra 1914 yılında kurulan Osmanlı Şirketi'ne devretti. Bu yıl aynı zamanda Istanbul'da tramvayın elektrikli olarak işlemeye başladığı yıldır. Öncelerî şirket yetkililerîyle varılan anlaşma gereğince tünelin müşterilerini azaltmamak amacıyle Galata ve Beyoğlu arasında tramvay işletilmezken, daha sonraları Osmanlı Şirketi'nin kurulmasıyle bu anlaşmadan vazgeçildi. Bu durum tünelin müşterilerinin azalmasına yol açıyordu. 1914, Istanbul'da elektrik devrinin açıldığı tarihtir. Diğer kara taşıtlarından bazıları bu yeniliğe ayak uydurarak kendilerini yenilerken — atlı tramvayların elektrikliye dönüşü — bazıları devirlerini tamamladıklarından ortadan kalkıyorlar — tahtırevanlar ve sürücü beygirleri — buna rağmen tünel hâlâ buharla işliyordu. İşte bugün hâlâ gerçekleştirilmesi düşünülen tünelin elektrikle işlemesi projesi daha o zamanlar ele alınmış, ancak bir türlü — aradan geçen yıllara rağmen — tatbik sahasına konarak gerçekleştirilememiştir.

TÜNEL, TARİHÎ BİR OLAYA SAHNE OLUYOR

Bu arada konumuzla uzaktan da ilgili olsa bir gençlik hareketinden bahsetmemiz gerekiyor. 1924 yılının kasım ayında o zamanlar Tünel idaresi ile birlikte — bugün olduğu gibi — Metro Han'da çalışmakta olan İstanbul Tramvay Şirketi'ne karşı Darülfunun öğrencilerinin giriştiği hareket, Tünel yolcularında büyük heyecan yaratmış, seferlerin durmasına yol açmıştı.

16 kasım 1924 günü tramvayda, o zamanki adıyle Nafıa Vekâletinin emrine rağmen kendilerinden tam bilet ücreti alınmasına itiraz eden 4 tıp öğrencisinin hoşnutsuzluğuna diğer arkadaşlarının da katılması üzerine olay büyümüş, gençler toplu halde Metro Han'a gelerek Tramvay şirketinin idarecilerinin kaldığı odaları tahrip etmiş, altını üstüne getirmişlerdi. Zarar o zamanın parasıyla bin liradan fazlaydı. Olay tünel yolcuları arasında büyük heyecan yaratmış, bir ihtiyat tedbiri olarak seferler de durdurulmuştu. Bu hareketin hedefleri arasında Tünel yoktu. Çünkü o tarihte Tünel'de öğrencilere tenzilâtlı ücret tatbik edilmekteydi.

Kuruluşundan bugüne kadar geçen 93 yıllık süre içinde her nakil vasıtası gibi Tünel'de de kazalar olmuştur. Ancak öbür nakil vasıtalarının yaptığı kazalar yanında bunlar gerek insanca zayiat, gerek maddî hasar bakımından küçük kalmaktadır.

TÜNEL'DE BÜYÜK KAZALAR

Çoğunluğu vagonları çeken kayışların eksikliği yüzünden kopmasıyla meydana gelen kazaların ilki 1876 yılının ağustos ayı içinde olmuş, Pera'ya, yani Beyoğlu'na çıkan katarın kayışının kopmasıyla 8 kişi yaralanmıştı. Daha sonraları 1901, 1918 ve 1921 yıllarında yine kayış kopması yüzünden meydana gelen kazalar birkaç kişinin yaralanmasıyle ucuz atlatılmıştı.

Ölümle neticelenen bir kaza 6 temmuz 1943 günü olmuş, Tahir Kütükçü yönetiminde saat 14.05'te Beyoğlu'ndan Karaköy'e inen katar yol ortasında kayışının kopması üzerine hızla Tünel'in Karaköy tarafındaki istasyon mahalline çarpmış, o hızla da binanın önünden geçen yola kadar çıkmıştı. Kaza sırasında katarın altında kalan Mehmet Ali adındaki memur ezilerek ölmüş, 20'ye yakın yolcu da muh-

Zaman zaman revizyona tabi tutulan tünel arabaları bir kontrol sırasında.

telif yerlerinden yaralanmıştı.

Bundan sonra vukubulan birkaç kaza da ölümsüz atlatılmış, Tünel en güvenilir nakil vasıtası olmak vasfını muhafaza etmiştir.

TÜNEL YİNE SAHİP DEĞİŞTİRİYOR

1939 yılının mart ayında İETT idaresi, Tünel'i 170 bin liraya şirketten satın aldı. Ancak bu sahip değiştirme Tünel'e bir yenilik getirmedi. Sadece elle açılıp kapanan kapıları otomatik hale getirildi o kadar. Oysa bu yıllar Tünel'in karşısındaki rakiplerin alabildiğine geliştiği yıllardır. Tramvaya ilâveten şehirde yaygın bir otobüs şebekesinin kurulmaya başlanması, sayıları çoğalan taksiler, daha sonraları dolmuş sisteminin ihdası, bu emektar nakil vasıtasının müşterilerinin bir hayli azalmasına yol açtı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında kayışsızlıktan bir süre seferleri tatil edilen Tünel bugün şehirde hâlâ işleyen en eski nakil vasıtası olmak özelliğini korumaktadır ve 19. yüzyıl Istanbul'undan bize yadigâr kalan tek taşıt olduğu gibi, dünyanın da kayışla işleyen tek tünelidir.

ISTANBUL'DA İLK OTOBÜS

1926 yılında Istanbul'da mevcut nakil vasıtalarına bir yenisi daha ekleniyordu: Otobüs. İtalya'dan getirtilen 4 otobüs, önceleri bir tecrübe mahiyetinde olmak üzere Beşiktaş - Taksim arasında çalıştırılmaya başlanmıştı. Bugünkülere hiç benzemeyen burunlu ilk otobüslerin şoför mahalleri bir bölmeyle, yolcuların bindiği kısımdan ayrılmıştı. Yolcuların bindiği yer ise yazlık atlı tramvaylara benziyordu. İki yanı açıktı ve yolcular buralarda yanyana konulmuş kanapelerde seyahat ederlerdi. Arka tarafta bulunan ve bir hayli geniş olan sahanlık, otobüs müşterilerinin en sevdiği yerdi. Özellikle gençler burada yolculuk yaparlardı.

Bu 4 otobüsün gördüğü rağbet kısa bir süre sonra şehirde yenilerinin işlemesine sebep oldu. Bunlara ilâveten 1944 yılında İsveç'ten getirtilen 15 otobüsün işlemeye başlamasıyle şehirde yaygın bir otobüs şebekesi kuruldu.

İşte o günden bu yana sayıları gittikçe büyüyen, Istanbul'la birlikte artan otobüsler, bugün de halkın hizmetinde çalışmaya devam etmektedir.

Istanbul'un eski otobüslerinden ikisini gösteren bir tablo.

Vefa Lisesi.

Vefa Lisesi

Röportaj : Öz Dokuman
Fotoğraflar : Tamer Güvenç

İSTANBUL'DA, adını bulunduğu semtten alan okullarımızdan biri de Vefa Lisesi'dir.

Okulun; uzun, hâtıralarla dolu bir tarihi vardır. Kuruluşundan bugüne kadar nice olaylar, acı, tatlı nice hâtıralar okulun geçmişinde ışıldamaktadır.

Koca Sinan'ın ölümsüz eserlerinden biri olan Şehzâde Camii'nin köşesinden saptım; okul iki yüz metre kadar ilerde. Büyücek bir bahçenin ortasında iki bina; binalardan biri, yüksek tavanlı, eski ama kunt bir yapı. Okul olarak yapılmış zaten.

Öbürünün daha modern bir mimarîsi var. Nedir ki sınıflar gerektiği kadar büyük değil, koridorlar dar gibi... Okul olarak kullanılan iki binadan başka, kitaplık ve laboratuvar var.

Vefa Lisesi Müdürü Âdil Teoman, çalışkan, mesleğini sever bir yönetici. Anlatıyor:

— Bundan önce Trabzon ve Kars Liseleri'nde müdürlük ettim. Asıl mesleğim coğrafya öğretmenliğidir.

— Efendim, Vefa Lisesi, geçmişi yüz yıla yaklaşan okullarımızdan biridir. İlgi çekici bir tarihi olsa gerek. Kısaca anlatır mısınız?

Âdil Teoman'ın odası, yeni binanın birinci katında, köşede. Bahçenin her iki yanına da bakıyor. Bir pencereden okulun giriş kapısı, öbüründen de büyük bir alanı kaplıyan ek okul inşaatı görülüyor.

— Okulumuzun kuruluşu 1872 yılına rastlar. İlk binası, Cağaloğlu'nda bugünkü Eminönü öğrenci lokalinin bulunduğu yerdeydi. Okulun kuruluş gayesi de şu: Siyasal Bilgiler Okulu'na, yani o zamanki adıyle Mekteb-i Mülkiye'ye öğrenci hazırlamak. Okul kısa bir zamanda öylesine tutunuyor ki, bina, öğrencileri barındıramaz oluyor ve bugün Sultan Mahmud Türbesi yanındaki Belediye Fen İşleri'nin bulunduğu binanın bir bölümüne nakledliyor.

OKUL, VEFA İDADİSİ ADINI ALIYOR

Belli ki okul, bugünkü durumuna gelinceye kadar birçok yerde öğretim yapmak zorunda kalmış.

— Peki, kurulduğu zaman mı adını bulunduğu semtten almış?

— Hayır, bu daha sonralara rastlar. Okul, Sultan Mahmud Türbesi yanında bulunan, bugün Belediye Fen İşleri'nin işgal ettiği binaya nakledliyor ya; gene de istenen sonuç alınamıyor. Çünkü binanın sınıf olarak kullanılan odaları küçük ve loştu, sonra, bahçesi de yoktu. Bu yüzden, okul daha uygun bir binaya çıkmanın çarelerini arıyor. Sonunda Mütercim Rüştü Paşa'nın konağına taşınıyor.

Okul müdürü kalkıp pencereden, bahçenin bir yanındaki inşa alanını gösterdi:

— Bakın, işte buradaydı Mütercim Rüşdü Paşa konağı; yani okulumuzun ek inşaatının yapıldığı alandaydı.

— Okul bu konağa ne zaman taşındı acaba?

— 1881 yılında. Yalnız şunu söyliyeyim; Mütercim Rüşdü Paşa'nın konağı, geniş bir bahçe içindeymiş; bahçede meyva ağaçları, çamlar, havuzlar varmış. Ne yazık ki, zamanla bunlar yok olmuş. İşte o yıl okulun adı, Vefa Mülkiye İdadîsi olmuş.

— Yani o zamandan bu yana, 87 yıldır bulunduğu semtin adını taşıyor.

— Evet, Vefa semti, o devirde, daha eski yıllarda olduğu gibi büyük bir irfan muhitiydi. Konyalı Şeyh Ebü'l - Vefa, Fâtih Sultan Mehmed'in hocalarındandı; sonraları, Şeyh Vefa, Istanbul'a gelince bu semte yerleşti. Hatta Fâtih Sultan Mehmed, onun için bir cami, bir medrese yaptırmış. II. Bâyezid de buraya bir hamam ilâve ettirmiştir. Bugün medreseyle hamam yok, cami de yıkık durumda.

OKUL, VEZNECİLER'E TAŞINIYOR

Vefa, tarih bakımından zengin bir semtimiz, şüphesiz. Adını bulunduğu semtten alan ve binlerce aydın yetiştiren Vefa Lisesi de, ne devreler geçirmiş, ne olaylara şahit olmuş. Öğretim hep bu konakta mı devam etmiş?

— Hayır, hiç de sandığınız gibi değil, diye gülümsüyor. İkinci Meşrutiyet'ten sonra bahçe düzlenerek bazı pavyonlar inşa edilmiştir. Bu da coğrafyacı Safvet Bey'in müdürlüğü zamanına rastlar.

— Demek kuruluşundan kısa bir zaman sonra Vefa İdâdîsi, gelişiyor.

— Evet, gelişip genişliyor ama, işte bu yıllarda acı bir olay, okulun Vefa'dan taşınmasına sebep oluyor. Yıl, 1910'dur. Istanbul'da meydana gelen büyük bir yangın birçok aileyi evsiz bırakıyor. Bunun üzerine okul binası, evsiz kalan ailelere veriliyor, okul da, Vezneciler'deki bir binaya taşınıyor. Bu binada halen Özel İstiklâl Lisesi öğretim yapmaktadır .

— Hatırladığıma göre okula, bir zamanlar Vefa Sultânîsi denmiştir.

Âdil Teoman koluyla geniş bir hareket yaptı:

— Hah, bakın o devreye geldik şimdi. Okul, Vezneciler'deki binasında öğretim yapmaktadır. Bu sıralarda bazı idâdîler,

Vefa Lisesi müdürü Âdil Teoman

sultânî'ye çevriliyor. Bu arada Vefa Mülkiye İdâdîsi de, Vefa Sultânîsi adını alıyor. Öte yandan, kısa bir zaman içinde Vezneciler'deki binanın öğretime yetersizliği anlaşılmış ve gene Vefa'daki eski binaya dönülmüştür.

Gerek Balkan Savaşı, gerek I. Dünya Savaşı, bazı okullarımızın düzenli öğretim yapmalarını engellemiştir. Bazı okullarımız hastane haline getirilmiş, bazısı bütün bir, iki sınıfıyle savaşa katılmış; yaralananlar olmuş, ölenler olmuş, ama aydınlandıkları okulu unutmamışlar, okulun adı cephede bile şerefle taşınmış.

Okul müdürü devam ediyor:

— Derken Balkan Savaşı patladı. Tabiî eli silâh tutanlar cepheye koştular. Bu arada okulumuzun öğretmenleriyle öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu da savaşa katıldı. O yıllardaki sağlık hizmetlerinin durumu mâlûm, bunun üzerine bazı binalar, okullar hastane haline getiriliyordu; Vefa Sultânîsi de, hastane olarak kullanılmaya başlandı. Çok yaşlı ve çok küçük olduğundan cepheye gidemeyen öğretmen ve öğrencileri bugün Istanbul Kız Lisesi'nin bulunduğu binaya nakledildiler .

— Sonra 1. Dünya Savaşı...

— Evet, 1. Dünya Savaşı'nda da, diye sözümü kesti. Vefa'daki okul binası hastaneydi; öğrencilerimiz de Istanbul Kız Lisesi'nin bugünkü binasında öğrenim yapıyorlardı. Istanbul Sultânîsi de aynı binada öğrenim yapmaktaydı. Bu yüzden büyük güçlük çekiliyordu. Bu durum göz önüne alınarak Vefa Sultânîsi, Cağaloğlu'ndaki bir binaya geçmiştir. Bu bina da bugün Kız Sanat Enstitüsü'nün olduğu binadır.

Ya savaş sonrasındaki durum? Savaşta çekilen üzüntüler, duyulan acılar, kaybedilen kocalar, babalar, öğrencilerin derslerden çok Gülhane Hastanesini dolduran yaralılara sargı hazırlamaları. Yine de Vefa Sultânîsi, gelişmekte, devrinin ileri gelen okullarından biri olarak ün salmaktadır.

Okul müdürü Âdil Teoman, bir yandan eski albümleri karıştırıyor, bir yandan da Vefa Sultânîsi'nin savaş sonrası durumunu anlatıyordu:

— Cağaloğlu'ndaki kız enstitüsünün bulunduğu bina da, okulun geniş kadrosunu kaldıramamıştı. Bu yıllarda sultânî adları liseye çevrilince, Vefa Sultânî'si de böylece Vefa Lisesi adını aldı. Yapılan müracaatlar sonunda okul gene Vefa'daki eski binasına taşındı.

— Yani okul üçüncü defa eski binasına yerleşiyor demek?

— Evet, öyle. Ne yazık ki, bu durum uzun sürmedi. Okulun ikinci kısmı lağvedilmiş — yani lise kısmı — ve ortaokul halinde, Cağaloğlu'ndaki binaya nakledil-

miştir. Vefa'daki bu bina da Kız Lisesi'ne verilmiştir. Ama bu durum da devamlı olmamış, az bir zaman sonra, okul, Cağaloğlu'ndaki binadan, Kadırga'daki eski dişçi mektebine taşınmıştır.

Bu bina eski ve haraptı; öğrencilerin sağlıklarına hiç de elverişli değildi, üstelik de yıkılacak kadar eskiydi. Tabiî bu durum sık sık tartışma konusu oluyordu. Öğrenci velileri durmadan çocuklarının sağlığına aykırı binadan alınmasını istiyorlardı. Sonunda, 1933 yılında Vefa tam devreli bir lise olarak eski binasına taşındı. Yani şu bitişikte gördüğünüz eski binaya.

Bu sırada pencereden, bahçenin hemen ortasındaki sarı renkte yüksek tavanlı kunt binayı gösteriyordu.

— Burası, Yüksek Öğretmen Okulu'ydu. 1949 yılında Yüksek Öğretmen Okulu lağvedilince Vefa Lisesi'ne devredildi.

Bunca üzüntülü olaylardan, bunca acı, sıkıntılı günlerden sonra okulun bugünkü durumu nedir acaba?

Âdil Teoman, mütevazı bir eğitimci; enerjik bir halle kalkıyor:

— Binalarımızı, bahçeyi bir gezelim isterseniz? diyor.

Çıkıyoruz. Eskiden Yüksek Öğretmen Okulu olan bina, dar koridorlu. Sınıflar da istendiği kadar büyük değil. Yan kapıdan bahçeye, oradan da eski binaya geçi-

liyor. Dört tarafı binalarla çevrili bahçenin ortasında en azından 80 yıllık geçmişiyle okulun eski binası yükseliyor; giriyoruz binaya, tavanları yüksek, koridorları oldukça geniş, sınıfları düzgün. Belli ki okul olarak yapılmış ama, bugünün şartlarına uymuyor tabiî.

Üst kata, sınıfların bulunduğu katlara çıkıyoruz. Gözüme kapıların üstündeki küçük madenî plakalar ilişiyor, bakıyorum: Bir salonda üç sınıf öğretim yapıyor. Pek anlamamış gibi bakmış olacağım, Âdil Teoman:

— Okulumuz bir günde üç öğretim yapar, diye açıklıyor.

— Nasıl yani?

— Bir devre sabahtan öğleye kadar, ikincisi 1'den beşe kadar. Üçüncüsü de, 5'den 9.15'e kadar.

— Okulda kaç öğretmen var?

— 61 aslî öğretmenimiz vardır. Yalnız şunu söyliyeyim; sınıflarımızın elverişsizliğine, sıkışıklığına rağmen randımanımız oldukça yüksektir. Çocuklarımız birçok yarışmalarda üstün dereceler aldılar. Sporda, meselâ boksta, Istanbul Liselerarası birinciliğini kazandık. Sonra futbolda, halterde gene iyi dereceler sağladık. Kültür alanında da, olumlu sonuçlar elde ettik; çeşitli yarışmalara katılan öğrencilerimiz başarı kazandılar.

AKŞAM LİSESİ

Büyücek bir sınıfa girmiştik, kafamı kurcalayan bir soruyu sordum:

— Okuldaki gece öğretimi nasıl oluyor?

— Gece eğitimini akşam lisesi yapar. Vefa Akşam Lisesi, 1959'da kuruldu. Özel bir statüsü vardır. Yaş söz konusu değildir, ortaokul mezunu herkes Akşam Lisesi'ne devam edebilir. Haftada beş gün, saat 6.15'den 9.15'e kadar öğretim yapılır. Süresi yalnız dört yıldır.

— Bir yerde okumuştum, dedim. Bir seyyar köfteci liseyi bitirmiş de, Hukuk'a gitmiş.

— Kimler gelir bu akşam lisesine bilemezsiniz. İmam, müezzin, kapıcı, diplomalı garson, polis memuru, toplumun her katından insan görebilirsiniz bu sınıflarda. Hattâ sizin Ses mecmuasının halen sorumlu müdürü olan Erdoğan Sevgin de Vefa Akşam Lisesi'nden mezundur.

Pencereden, Fatih'e doğru uzanan geniş bir cadde görünüyor. Diklemesine kesiyor Saraçhane geçidini, sonra da uzayıp gidiyor. Sağda çok ileride, büyüklü küçüklü evler; ahşap evler, kâgir evler, taş binalar, hanlar, camiler, akşamın alaca karanlı-

Okuldaki Atatürk köşesi (solda), Vefalı Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan eski okul hâtıralarını anlatıyor (sağda).

Okulun bahçesinde bulunan tarihî Âli Paşa Kitaplığı.

ğına karışıyorlar. Koyu bir sis, Unkapanı, Haliç'i sarıyor.

ESKİ VEFALILAR HÂTIRALARINI ANLATIYOR

Verdikleri bilgiye teşekkür ettim; Şehzâde camiine çıkan dar yola saptım; Vefa'nın vefalı şöhretlerini düşünüyordum. Asırlık okul bu. Hatırladım birden. Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan, Vefa Sultânîsi'nden mezundur, anlatacak çok anıları vardır her halde.

Kâzım İsmail Gürkan; yurdumuzda olduğu kadar, yurt dışında da büyük bir şöhret; tatlı üslûbuyle anlatmıya başladı:

— Acı bir hâtıramı anlatacağım önce. Yıl, 1920; günlerden 16 mart, İngilizler, Istanbul'u işgal ediyorlar; ben de Vefa Sultânîsi'nin son sınıfındayım. Puslu bir sabahtı; Istanbul'un üzerine bir tül perde inmişti, ağır ağır. Hiç unutmam o günü; günlerin en acısıydı.

Durup bir an daldı, sonra, sesini yükselterek:

— Bir de, hem acı hem tatlı bir hâtıra: Istanbul hükümeti, Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na katılanlardan 27 kişiyi idama mahkûm etmiş, bir de fetva çıkarmış; bundan birkaç gün sonraydı, biz Anadolu'dan gelen haberleri büyük bir merakla bekliyoruz, kalbimiz orada çünkü; evet, Anadolu'dakiler de bir imam bulup buradakilere ait bir fetva çıkarmışlar. Oldu mu iki fetva. Bir ulûm-ı dinîye hocamız vardı, Necip Hoca: Kallâvî sarıklı, siyah sakallarının ucu kırlaşmış, kaloş giyer. Bir gün derste, birimiz sorduk: «Hoca iki fetva var, hangisi uygundur?» diye. Necip Hoca bir hık dedi. Ağzında geveledi, çıktı gitti. Ertesi gün, maariften müfettişler basmaz mı okulu? Hepimizi istintak ettiler. Hem de saatlerce. Bu da, hayatımdaki ilk ve son siyasî istintaktır.

— Acaba hocalardan şöyle bir, ikisini anlatsanız?

— Ha bakın, diyor, ben edebî zevki, yahut yazı zevkini, ne derseniz deyin işte, iki kişiden aldım. Biri Süleyman Şevket Bey, öbürü Reşad Nuri Bey. Yani Güntekin. Evet, Reşad Nuri, bize Bursa Sultânîsi'nden gelmişti, aynı zamanda da Dârulbedâyî'nin heyet-i edebîyesindeydi. O zamanlar Dârülbedâyî, Ferah sinemasındaydı. Ha, şunu söyleyim. Bizim sınıfta bir çocuk vardı, sahneye çok meraklıydı, ile de beni Dârulbedâyî'ye al, diye Reşad Nuri'ye israr ederdi. Adı Kemal. Hattâ şivesi bozuktu da bir gün hoca, sen nerelisin diye sormuş, o da, «Arnavustistanlıyım,» demişti. O zamanın heyet-i edebîyesinde kimler yok ki: Halid Ziya Uşaklıgil, İzzed Melih, Refik Halid, Suat Bey. Her neyse, bu Kemal ne yapıp etti, Dârulbedâyî'ye girdi. Sonradan meşhur aktör olan Küçük Kemal budur işte. Bak iki hoca vardır, unutmam: Selim Mansur, coğrafyacı. İzinsiz bırakırdı ha. İsmail Subhi, o da bir başka âlem idi. Biz zaten Mercan Sultânîsi'nden naklen Vefa'ya gelmiştik.

Bâbıâli'nin Elif Naci'si de Vefa'lıdır. Bir de onu dinliyelim.

— Efendim, aradan çok yıl geçti, bilmem ki ne kaldı hatırımda. Durun, bizim sınıfımızdakileri sayayım, Hasan Âli Yücel, Dr. Rasim Onat, Peyami Safa, Ertuğrul Sâdi Tek, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan.

— Ya hocalar?

— Bir an düşündü, sonra sıraladı ağır ağır:

— İbrahim Necmi Dilmen, Ahmed Robenson (bu izciydi), Mazhar Bey Fransızca hocası, Nâfiz Bey fizik, Neyir Bey kimya hocası. Bir de Fârisî hocamız vardı Mecid Efendi. Ben de en ön sırada, tam hocanın karşısında otururdum, neler çektim neler.

Vefa Lisesi, mezunlarıyle, öğrencileriyle, öğretmenleriyle bir bütün halindedir: Hepsi Vefalı, hepsi okulun uzun geçmişini hatırlıyan kimseler. 1972'de yüz yaşına basacak olan Vefa'ya nice başarılı yıllar...

Tarihî Zenginliklerle Dolu Bir Tabiat Köşesi

İSTANBUL ADALARI

Yazan: Kürşat Ekrem Uykucu

İstanbul'dan 13 - 22, Anadolu kıyılarından 4 - 8 km. uzaktaki adalar grubunda 9 ada vardır. Bunlardan 4 tanesi büyük (Kınalı, Burgaz, Heybeli, Büyükada), 5 tanesi de küçük (Kaşık, Yassı, Sivri, Sedef, Tavşan) adalardır (1).

Adalar, bundan bir milyon yıl önce, bölgenin yer yer alçalıp, yükselmesi ve bilhassa güney bölümünün sular altında kalması sonucunda meydana gelmiştir. Kınalıada'nın (Proti) uzunluğu 2000, genişliği 1400 metre kadardır. Adalar'dan Istanbul'a en yakını budur. Burgaz'ın uzunluğu 1900, genişliği 1300 metredir. Heybeli ile Burgaz arasında 700 metre genişliğinde bir boğaz vardır. Heybeliada'nın (Halky) uzunluğu 2700, genişliği 2000 metredir. Büyükada (Beyadası, Prinkipo) bu adaların en büyüğüdür. Uzunluğu 5 km., genişliği 1900, en yüksek yeri de 200 metredir. Adaların küçükleri ise kayalık olup hemen hemen ıssızdır. Sivri ile Yassı adalar asıl grup adaların batısına düşerler ve Anadolu sahillerinden daha uzaktadırlar.

Adalar; Akdeniz bitkilerinin yetişmesine elverişlidir. Yumuşak iklimi, çamlıkları, meyva ağaçları ve bahçeler arasında kurulan villalar, adaları en güzel dinlenme ve eğlence yeri yapmaya kâfi

gelmiştir. Ayrıca adaların plaj ve sanatoryumları da ünlüdür.

Eski Çağ'da Büyükada demiri, Heybeliada ise bakırı ile ün kazanmışlardı.

Adalar topluluğu çağlar boyunca değişik adlarla anılmıştır. Eski devirlerde birçok manastırı barındırdığı için PAPAZ ADALARI (Papadonisia); topraklarının kırmızı olması sebebiyle KIZIL ADALAR, deniz üzerindeki dağılışları halkaya benzetildiğinden HALKA ADALARI; Bizanslılar zamanında birçok imparator, imparatoriçe, prens ve prenseslerin sürgün yeri olduğu için PRENS ADALARI adını almıştır.

Eski Çağ'ın bu alışkanlığı, II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra, adamlarından bazılarının adalara sürülmesiyle devam etmiştir.

Yine 27 mayıs 1960 sonrası Demokrat Partili milletvekilleri ile bakanlar Istanbul'un adalarından biri olan Yassıada'ya gönderilmişlerdir.

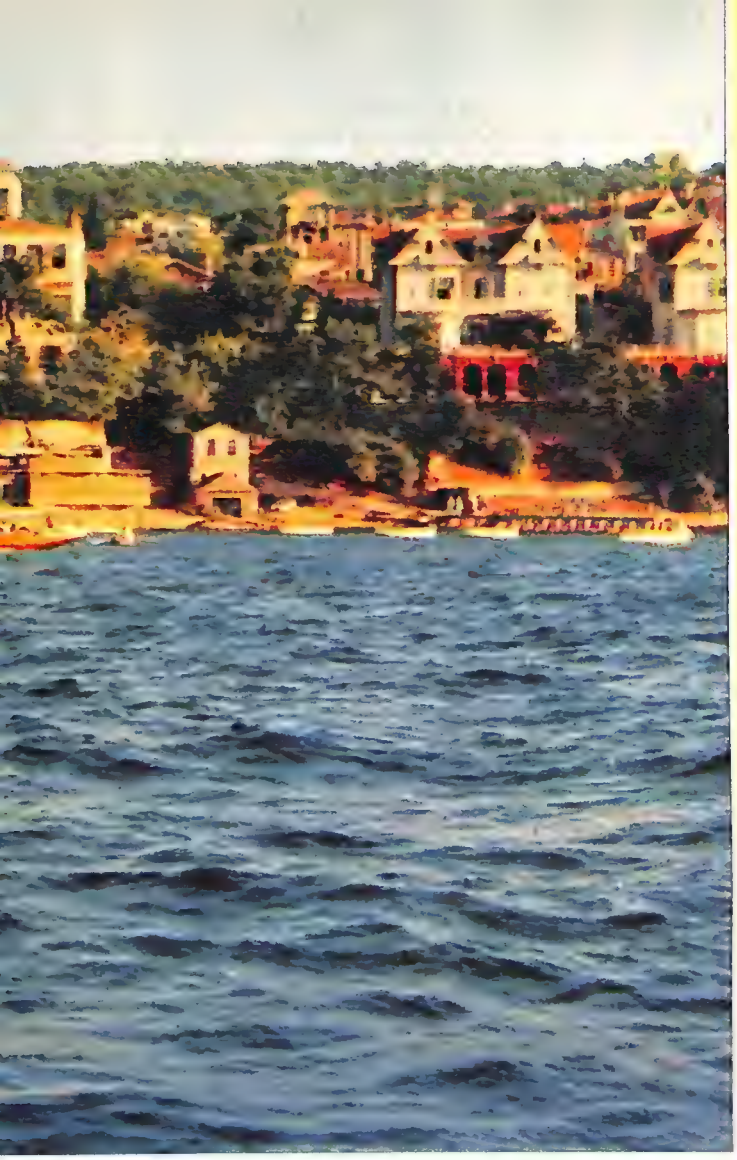

Büyükada'dan Heybeli ve Burgaz'ın görünüşü.

Kınalıada

Istanbul'dan adalar vapuru ile gelen yolcunun önüne çıkan ilk adadır. Ekili toprakları pek az olduğundan çıplak bir görünüşe sahiptir. Aşağıdaki küçük liman veya başka bir söyleyişle iskele yerini tutan rıhtım, sayıları fazla olan evler topluluğunun merkezidir. Toprağı olmayan ve Istanbul'la pek yakın ilgisi bulunan Kınalı halkı, Istanbul'un kalabalık mahallerinde ve Kapalıçarşı'da ticaretle uğraşır. Bizanslılar zamanında tarihî görevini yapan liman bugün artık dolmuş bir durumdadır.

Bu limanda kurulan yerleşme düzeni ise, yeni tarihin malıdır denilebilir.

Bizanslılar zamanında Kınalı'da üç, hattâ daha fazla sayıda manastır yükselmekteydi. Ancak bugün manastırlardan, kırılmış ve harap olmuş birkaç sütun başlığından başka bir şey görülmemektedir. Halbuki Bizans tarihinin en ünlü kurbanlarından iki tanesi burada yaşamıştır. Bunlardan ilki İmparator Staurakios'tu (2). Babasının yerine geçen bu imparator zamanında Bizans'ta

bir ihtilâl olmuştu. İhtilâli bastıramıyan Staurakios'un gözleri çıkarıldı ve Kınalı'ya getirilerek işte bu manastırlardan birine kondu.

İkinci kurban ise ilkinden daha ünlüdür. Bunun adını kaynaklar İmparator Leon olarak vermektedirler. Leon da, Bizans'ı iyi yönetememiş ve zamanında bir isyanın çıkmasına sebep olmuştu. İsyanı bastırmaya muvaffak olamıyan Leon, hiç olmazsa hayatını kurtarmak sevdasına kapıldı. Nitekim isyancılar saraya hücum etmeden önce bir keşiş elbisesi giyerek kaçtı. Doğruca Kınalı'ya geldi ve bir manastıra yerleşti. Hayatının sonuna kadar burada kaldı. Eski Çağ'ın sürüp giden isyanları kimbilir Kınalı'ya daha böyle kaç kişinin gelmesini sağladı. Kaynaklar burada hâlâ susuyor.

Burgaz

Kınalı'nın komşusudur. Vapur Kınalı'dan sonra buraya uğrar. Burgaz tıpkı Kınalı gibi kayalık ve fakir bir adadır. Ancak burası tarihî gelişimi içinde daha çok sayıda insan barındırmıştır.

Kuzey taraflarında çıplak tepeler görünen Burğaz'ın Marmara denizine bakan yamacı yeşilliklerle kaplıdır. Vapur, Burgaz'ın ilk evleri önüne gelmeden önce son zamanlarda yapıldığı her halinden belli olan bir manastırın önünden geçer. Deniz kıyısına yakın bir yerde kurulmuş olan bu manastır, Saint Georges adına yapılmıştır. Yunanlılar'a ait olan bu manastırın adı «Büyük mağara» anlamına gelmektedir. Burgaz'ın ehram şeklindeki tepe noktasında tıpkı Kınalı'da olduğu gibi başka bir manastırın daha kalıntılarına rastlamak mümkündür. Bu manastırın Istanbul'un fet-

Burgaz'ın Kalpazankaya mevkiinden Heybeli'nin görünüşü.

Burgaz'dan Heybeli'ye bir bakış.

hinden sonra yıkıldığı söylenmektedir. Eski manastırın üzerine kurulan yeni manastır ise bir Yunanlı ihtiyar tarafından yaptırılmıştır. Hiç bir özelliği yoktur. Esas manastırı, söylendiğine göre, İmparator Basileios yaptırmıştır.

Burgaz'ın manastırları ile ün kazanmasını sağlayan kişilerden biri de «günah çıkartıcı» diye anılan Patrik Methodius'tur. Methodius, Burgaz'ın Hıristiyanlar'ın çok eskiden beri ibadet yeri olarak kullandıkları Saint - Jean Baptise kilisesini yaptırmıştır. Bu kilise, Bizans yapı şeklinin en güzel örneklerinden birisiydi.

Heybeliada

Eski adı Halky'dir. Burada çıplak tepeler artık görülmez. Kırmızımtrak toprağı, çam ormanları, koca yemişi, yeşil meşe ve zeytin koruları, adanın önemini daha da artırır. Heybeliada ayrıca koyu, yolları ve tabiî güzelliği ile de kendisini seyredenleri büyüler. Bu yüzden adaların incisi olarak da isim yapmıştır.

Adada, eski çağda bakır çıkartılmaktaydı. Yunan heykeltraşları bu bakırdan geniş ölçüde faydalanmışlardır.

Heykeliada'da görülen manastırlar diğer adalarda görülenlerden daha güzel ve daha çok tarih kokmaktadır. Zira bu ada, diğer adalarda olduğu gibi bir sürgün yeri olarak kullanılmamıştır.

Bugün adada üç manastır harabesine rastlanılmaktadır. Bunlardan birisi çok eskiden beri kapalıdır. Diğer ikisi ise görevlerini tamamlayıp kaybolmuştur. Bu manastırlardan ilki «Aziz Bâkire» manastırıdır. Istanbul'un tam karşısında yüksekçe bir yerde kurulmuştur. Ada Türkler'in idaresine girdikten sonra birçok Istanbul patriği, bu manastırın bahçesine gömülmüştür. İkinci manastırı ise Bizanslı Photius yaptırmıştır. «Uçurum» adını alan üçüncü

manastır, Saint Georges adına yaptırılmıştır.

Heybeliada'nın sol tarafına ve Saint Georges manastırının alt başına, rıhtıma yaklaşılırken görülen geniş ve gösterişli binalar ise Türk padişahı II. Mahmud tarafından yaptırılan deniz okuluna ait binalardır. Bu binalar, bugün daha çok genişletilmiş olup Deniz Harp Okulu adı ile bilinen okulun çekirdeğini meydana getirmişlerdir.

Büyükada

Adaların en büyüğüdür. Heybeliada'dan ancak birkaç yüz metre uzaktadır. Eski adı Prinkipo olan bu adanın her yanı kavak, çam, yeşil meşe ağaçlarıyle doludur. Yasemin, sarmaşık ve zakkumlar adaya başka bir güzellik verir.

Adanın tarihi karıştırılacak olursa, Bizans imparatorluk tacını giymiş olan kadınlardan en büyüğünün adı daima karşımıza çıkar. Bu imparatoriçenin adı «İrini» dir. 9 ağustos 803'te Midilli adasında ölen İrini sonradan Büyükada'ya getirilerek gömülmüştür.

Büyükada sahillerinin denizden görünüşü (solda). Büyükada'dan bir görünüş (altta).

Büyükada'ya denizden bir bakış.

Büyükada'daki kadınlar manastırı yerinde bugün birçok kalıntılara rastlamak mümkündür. Burada Bizans tarihinin en önemli kadınları, ya zorla oturtulmuş, yahut da kendi istekleriyle oturtulmuşlardır. Bunlar arasında Euphrosyne, Zoe ve Anna Dalassené vardır.

Büyükada'nın bugün hâlâ sağlam kalabilmiş manastırları da vardır. Bunlardan biri 1597 yılında yapılmış olan Hıristos manastırıdır. İkincisi Ayanikola manastırı olup, deniz kenarında Sedef adasının tam karşısında kurulmuştur. Üçüncüsü de tepelerin en yüksek noktasındaki Aya Yorgi manastırdır.

Büyükada'dan sonra Sivriada'ya geçilir. Batıda ise Yassıada (Plati) bulunmaktadır. 1935 yılına kadar terkedilmiş bir durumda olan bu ada, sonraları askerî bir üs olarak kullanılmış ve bilindiği gibi 27 Mayıs'tan sonra da dikkatleri üzerine çekmiştir.

Adalar'ın İdaresi

Adalar, Istanbul'la bağlı bir düzen içinde idare edilmiştir. II. Abdülhamid son zamanlarında adaların yönetimini bir mutasarrıfa bırakılmıştır.

Ünlü bilginimiz İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın babası Emin Paşa, Adalar'da bir müddet mutasarrıflık etmiştir.

Fakat adalar bu idare düzeninde fazla kalmamış Istanbul'a bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

---

1) Adalar, bugün Istanbul iline bağlı bir ilçedir. Yüzölçümü 10.8 km.²' dir. 1965 sayımına göre Adalarda 15 219 kişilik bir nüfus yaşamaktadır. Bu nüfusun, 5216'sı Büyük, 2919'u bucak merkezi olan Burgaz'da, 7039 kişisi ise Heybeliada'da yaşamaktadır.

2) Gustave Schlumberger, Istanbul Adaları Ist. 1937, 200 vd.

Pakistan'da Bir Türk Eseri

Pâdişâhî Camii

Yazı ve Fotoğraflar: Edibe Dolu

LÂHÛR'DA gördüğüm camilerin en ünlü ve ihtişamlısı Pâdişâhî Camii'ydi. Hattâ Pâkistan'da gezdiğim yerler de dahil, Pâdişâhî Camii, bütün Pakistan'ın en muhteşem camiidir diyebilirim.

Pâkistanlılar'ın «dünyanın en büyük camii» diye vasıflandırdıkları Pâdişâhî Camii, Timuroğulları imparatorluğunun son büyük ismi Evrengzîb adına yapılmıştır. Giriş kapısının üzerindeki kitâbeden öğrendiğimize göre 1673 - 74'de inşa edilen bu cami, Evrengzîb'in üvey kardeşi, Lâhur Valisi Fidaî Han Koka tarafından yaptırılmıştır.

Yapılış hakkında bir de hikâyesi vardır. Evrengzîb 1658'de, babası Şâh-ı Cihân'ı tahttan indirip Agra kalesine hepsettikten sonra, kendisi **Âlemgîr** «Kâinatın Hâkimi» unvanıyle imparator olmuştur. İmparatorluğunun ilk yıllarında çalışmalarını daha çok Kuzey Hindistan bölgesinde topladı.

Zamanın tarihçilerinden Muhammed Kâzım'dan öğrendiğimize göre, Evrengzîb 1662'de Lâhûr'u ziyaret etmiştir. Koyu ve muteassıp bir Müslüman olan Âlemgîr, bu gezisi sırasında Lâhûr'da Fîrûz camiinde cuma namazını kılmıştır. Bir söylentiye göre Evrengzîb, bir imparatorun namaz kılması için bu caminin çok küçük olduğunu yanındakilere söylemiştir. Bundan sonra da Pâdişâhî camii yapılmıştır. Bugün Fîrûz Han camiini veya yerini bilen yok. Şimdiki caminin onun yerine yapılmış olması çok muhtemeldir.

KALE GİBİ

Pâdişâhî camii, dış görünüşüyle bir ibâdet yerinden çok bir kaleye benziyor. İnşaatta, genellikle, Agra'ya has kırmızı kumtaşı kullanılmış. Avlu yüksek beyaz duvarlarla çevrilmiş. Cephedeki beyaz mermer dekorasyon, kabartma motifler, içerideki canlı freskler bile bu genel görünüşü bozamıyor.

Mimarî ve plan yönlerinden yine Lâhûr'daki Vezir Han camii ile Delhi'deki Cuma camii'ne benzemektedir. Yapımı üç bölümde incelemek yerinde olur. Ünlü Lâhûr kalesinin karşısına yapılan cami, yüksek bir platforma oturtulmuş. Giriş kapısına 22 merdivenle çıkılıyor.

Pâkistan, Kâbe'nin doğusunda olduğu için kıble, bizimkinin aksine batıda. Bu yüzden giriş doğuya, mihrabın bulunduğu mekân kısmı ise batıya yapılmış.

Padişâhî camiine de, Timuroğulları mimarîsine has iki katlı, ortada büyük bir kapı, yanlarda iki katlı ikişer yan nişi olan yüksek bir kapı binasından girili-

Pâdişâhî Camii, Pâkistan'daki Türk eserlerinin en güzellerinden biridir.

Pâdişâhî Camii, Pâkistan'daki Türk eserlerinin en güzellerinden biridir.

Pâdişâhî Camii'nin kaleden görünüşü.

yor. Bina deyimini kullanıyorum, çünkü kapının avluya bakan kısmında odalar var. Hattâ bir taraftaki iç içe geçmiş üç oda, Hz. Muhammed ile Hz. Ali, Hz. Hüsehin ve başka İslâm ulularının eşyaları teşhir ediliyor.

Binanın cephesi, kırmızı taştan yapılmış olup, üzeri kakma ve kabartma dekorasyonla süslenmiş. Köşelerde üzerleri küçük beyaz mermer kubbeciklerle örtülü minarecikler var.

NEDEN EN BÜYÜK?

Yukarıda da belirttiğim gibi Pâkistanlılar, Pâdişâhî Camii için, dünyanın en büyük camii deyimini kullanıyorlar. Bu büyüklüğün nereden geldiğini merak etmiştim. Bizim ölçülerimize göre bir caminin büyüklüğü, mekânın büyüklüğü ve içeride namaz kılınacak yerin genişliğine göre ölçülür. Pâdişâhî camiinin ise geniş avlusuna karşılık mekân kısmı çok ufaktı. Bunun sebebini Lâhûr'un iklimine bağladılar.

Yapılan hesaplara göre Pâdişâhî Camii'nde 60 000 kişinin bir defada namaz kılması mümkün oluyormuş.

Evet Lâhûr'un iklimi kapalı bir yerde toplu olarak ibâdet edilemiyecek kadar sıcak. Zaten caminin mekân kısmı da üç tarafından kapı nişi şeklinde avluya açılıyor ve bu suretle bir bütün meydana getiriyor.

Avlunun ortasında büyük bir havuz var. Avlu duvarları beyaz. Duvarlar boyunca, Timuroğulları zamanında medrese olarak kullanılan 80 tane hücre var. Hücrelerin bir kısmı İngiliz idaresi zamanında yıkılmış, fakat son restorasyon sırasında hepsi tamir edilerek bir kısmı abdest alınmak için şadırvan şekline çevrilmiştir. Öbür tarafta avludaki şadırvan bugün kullanılmaz haldedir.

Avlu iki kademeli yapılmış. Yüksek kısmında namaz kılınıyor, alçak kısmında ise cenazeler için musalla taşı var. Avluya ayakkabı ile girilmesi yasak.

PAMUK YUMAKLARI GİBİ

92×28 m. eb'adında olan mekân kısmının en ilgi çekici yönü, belki de sadece Pâdişâhî camiine has beyaz mermer kubbeleridir. Kırmızı binanın damında düz bir boyun üzerinden yükselerek hafifçe genişleyen, sonra yine daralarak kapanan üç kubbeden ortadaki en büyüğüdür. Üzerleri lotus çiçeği gibi dilimli mermer ve alemle süslenmiş kubbeler Lâhûr'un her

tarafından görülebilmektedir.

Mekân, ortada geniş mihrablı hol ve iki yana genişleyen yedişer yan hole bölünmüştür. Holleri birbirine kenarları dilimli, kalın kemerler bağlıyor. Duvarlarda mermer paneller zaman zaman derin niş görünüşünde. Dilimli kemerlerle, duvarların bir kısmı renkli fresklerle süslü. Mihrab bölümlü bir yaprak şeklinde, minber ise alçak ve belirsizdir. Yerler mermerdir ve saflar siyah çizgiler halinde bölünmüştür.

RESTORASYON

İki şerefeli minareler yine sekizgen olup avlu duvarlarının dört köşesinden yükselmektedir. 204 merdivenle çıkılan üst şerefenin üzeri mermer kubbecikle kapatılmıştır.

Cami genellikle Sikh ve İngilizler zamanında çok hasar görmüş, son yıllarda, diğer bütün Timuroğulları devri eserleri gibi, aslına sadık kalınarak restore edilmiştir.

İçerideki fresklerin belki bu kadar canlı renklerle oluşu henüz çok yeni tamir görmelerinden ileri gelebilir. Caminin dekoratörünün bilhassa cephelerde kabartma tezyinat veya beyaz mermer kakma işçiliğini bu kadar bol kullanması, kırmızı kum taşının monoton görünüşünü bir dereceye kadar hafifletmek içindir.

Zamanla etrafına bazı yeni binalar da yapıldığından, caminin genel görünüşüyle biraz boğulmuş gibi. Hemen karşısında yükselen Lâhûr kalesinin çeşitli devrelerde yapılan bölümlerindeki mimarî uyuşmazlığı da bu boğulmayı kuvvetlendiriyor.

Caminin içinden bir görünüş.

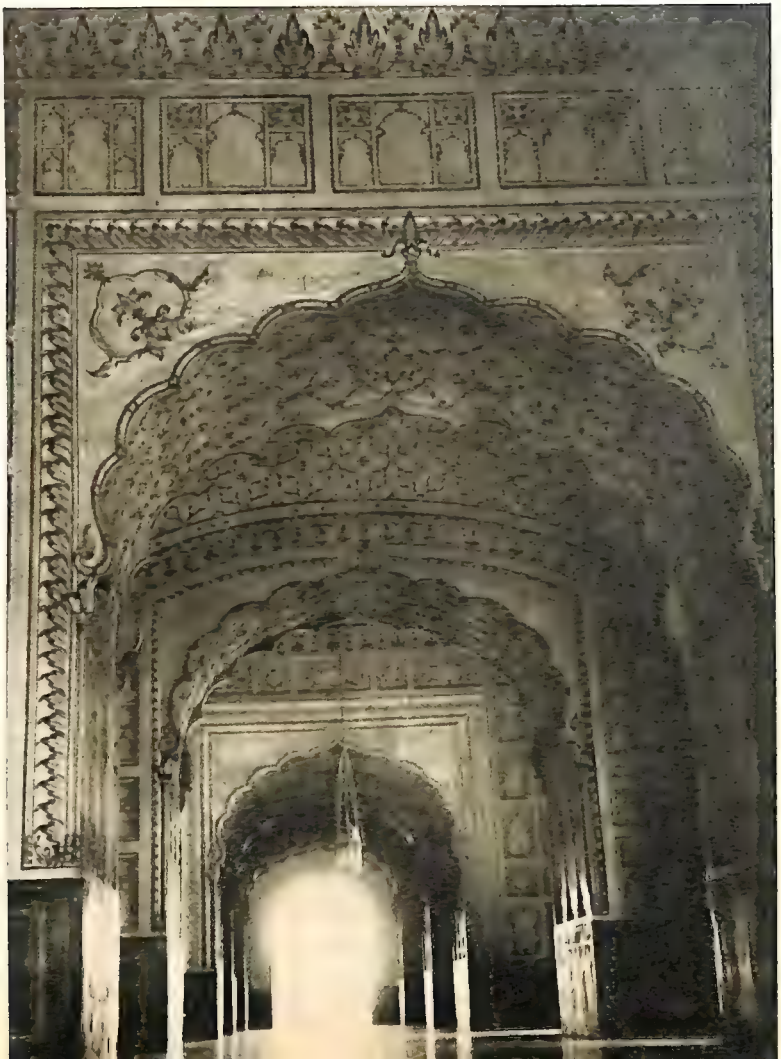

Türkiye - İtalya Savaşının Hazin Tablolarından Biri:

Avnullah Korvetinin Batışı

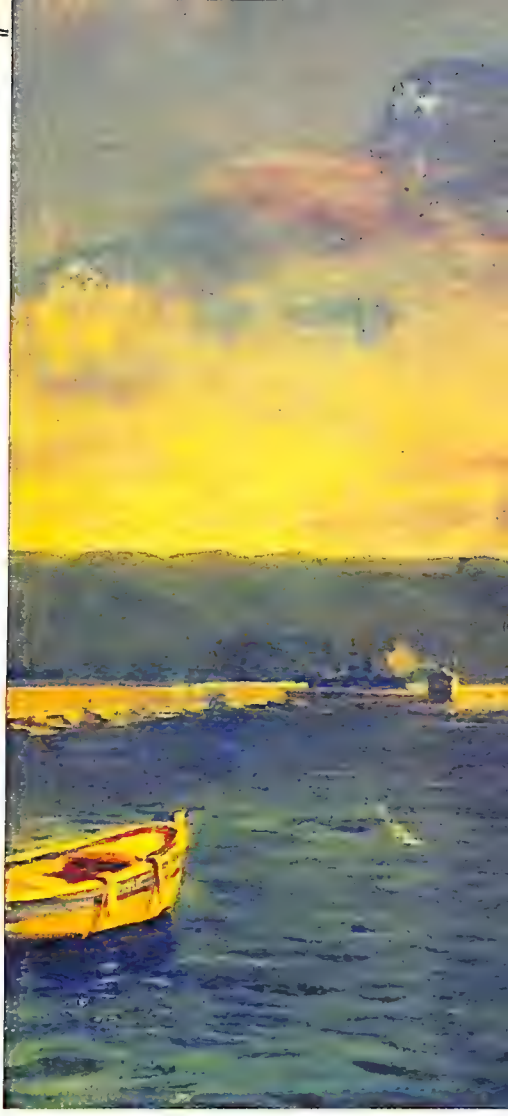

Avnullah Korveti. Bu yağlı boya tablo, geminin batışından sonra yapılmıştır.

Yazan: Osman Öndeş

İTALYANLAR'IN 28 eylül 1911 tarihli ültimatomu, Türkiye ile İtalya arasında bir harbi kaçınılmaz hale getirmişti. Nitekim ertesi gün savaş başladı ve savaşın ilk aylarında Türk donanması büyük kayıplara uğradı.

29 eylül 1911'de İtalyan harp gemileri Hamidiye, Alpagot ve Tokat torpitolarını batırdı. Trablus yatını ele geçirdi. 2 ekim 1911'de Basra'ya gitmek üzere Hudeyde önlerine varmış bulunan gambot, hücuma uğrayarak batırıldı.

6 aralık 1911'de Haliç gambotu. Akabe limanında üstün düşman kuvvetleri tarafından batırıldı. Geminin komutanı şehit düşünceye kadar kendisini müdafaa ettikten sonra, deniz musluklarını açarak gemisini batırmak zorunda kaldı.

7 ocak 1912'de, Ordu, Refahiye, Ayıntab, Bafra, Kastamonu ve Muha gambotları ile Şıpka yatı, Konfuda önlerinde bir kruvazör ve iki muhripten müteşekkil İtalyan deniz kuvveti ile muharebeye tutuşmasına rağmen, gambotlar harap oldu, Şıpka yatı düşmanın eline geçti.

Bir buçuk ay sonra gazetelerde şu havadis okundu:

«Avnullah korveti ile Ankara torpitobo-

tu, İtalyan harp gemilerinin taarruzuna uğradı. Ümitsiz bir müdafaadan sonra batırıldılar.» Takvimler 24 şubat 1912'yi gösteriyordu.

Avnullah korvetinin genç bir subayı olan Ordulu Nazif Bey kurtulan talihli iki subaydan biriydi. Yaralarına rağmen sahile ulaşmış ve selâmete kavuşmuştu. Yıllar boyunca donanmaya hizmetten sonra bir kenara çekilerek fırtınalı ömrünü sessiz sedasız tamamladı. Onu ziyarete gittiğim zaman yelkenli - stimli harp gemileri devrinin mükemmel bir armadoru ile karşı karşıya olmanın hazzı içinde kalır, âdeta nefesimi dahi tutar, onu dinlerdim. Okul sıralarında bir türlü tam tecessüm ettiremediğimiz yelkenlerin, direklerin, türlü arma ve donanımların tertibini anlatırken, bunları eliyle koymuş gibi tarif ederdi.

Nazif Bey, Avnullah korvetinin batışını bana şöyle anlattı:

«Avnullah, 1867 yılında hizmete girmiş, 44 yaşında, 2400 tonluk bir gambottu. Altı adet 5.7 santimetrelik topu vardı ki, olsa olsa bunlarla sandal batırılırdı. Eğer top diye sayılırsa bir tek baş taraftaki topu söylemek gerekir. O dahi küçük

çaplı ve ağır atışlı, eski tip bir silâhtı. 200 ton kömür alır ve 12 mil azamî sürat yapardı. Avnullah 1907 yılında gördüğü tamire rağmen, işe yarar durumda değildi. Halbuki Ankara torpitobotu ile Avnullah, Beyrut ve havalisi sahillerini korumak görevini yüklenmişlerdi.

«Bir gün ufukta üç büyük harp gemisi belirdi. Tevekküle bu gelişi seyrettik. Yaklaştıkça devleşen üç İtalyan kruvazörü idi bunlar. Sonra koşuşarak top başı ettik. Çarpışacaktık, ama ne ile? Hangi silâhlarla?

İlk düşman mermisinin namludan çıkışında yaptığı dumanları, sonra vınlayarak limandaki mavnaların arasına düşüşünü çok iyi hatırlıyorum. O an, heyecanlarımızın en şiddet bulduğu dakikalardı.

Biz de ateşe başlamıştık. Ancak İtalyan harp gemileri bizimle alay edercesine mendirek ağzına kadar yaklaşarak atışı şiddetlendirdiler. Artık cehenneme düşmüş gibi 90'lık, 75'lik mermiler yanıbaşımızda büyük tarrakalarla patlıyordu.

«İtalyanlar, sadece harp gemilerini zararsız hale getirmek üzere tahditli atış yaptıklarını ilân etmelerine rağmen, Beyrut da bu baskında hasar görmüştü. Nitekim limanda pek çok mavna batmış, şehirde ise hastane ve muhtelif binalar bombardımandan zarar görmüştü. İtalyanlar, Türk harp gemilerine ateşe başladıkları anda şehirde büyük bir panik çıkmıştı; zira liman içinde infilâk eden mermilerin ardından iç mahallelerde bile isabetler meydana gelmişti.

«Ankara torpitobotunu pek göremedim, ama limanın şehre en yakın bir kısmında ve rıhtımlara paralel yatan bu gemi, bize nazaran çok genç bir tekneye sahip bulunmasına rağmen, bu derece büyük bir kuvvete karşı duramazdı. Biz ise artık alevler ve dumanlar içindeydik. Ne yaparsak yapalım kurtuluş yoktu. Avnullah, ağır ağır başlanıyor ve yine aynı şekilde iskeleye yatıyordu.

«Güverte, baştan kıça yaralı erlerle doluydu. Alt güvertelerden inlemeler, feryatlar geliyordu. Birden çok yakınımızda yeni bir infilâk oldu; bu bir başka isabetti, bu defa ben de yaralanmıştım. O anda yanımda Beyrutlu bir genç belirdi ve beni sürürcesine gemiden çekerek, beraberce geldiği sandalına indirdi. Baştan kıça iskele koridordan geçerken, top başında silâhına sarılmış bir süvari ile karşılaş-

Avnullah Korveti'nin batışı.

Avnullah Korveti'nin batışından kurtulan mürettebat bir arada.

tım. Elimi uzatıp, —hadi siz de acele edin— diyecektim; halbuki o belki birkaç dakika evvel ruhunu teslim etmişti, fakat çarpışma azmi içinde canlı gibi duruyordu.

«Avnullah, tamamen batmadı, limanın sığ sathında dibi bularak baştan ve kıçtan oturdu kaldı. Ankara torpitobotu ise bacasına kadar sulara gömülmüştü.»

BİR TABLONUN HİKÂYESİ

Avnullah ve Ankara harp gemilerinde şehit olan personele ait Deniz Müzesi arşiv bölümünde yeterli bir kayıt bulunmamaktadır. Kazaya uğrayan gemilere ait dosyadaki defterlere göre şehit olanlar, 2 subay ve 49 erden ibarettir. Yine bu dosyada bir de şöyle bir kayıt vardır: «Şehit olanlar ve gemi personelinin kimlikleri bilinmiyor!»

Ordulu Nazif Kaptan'ın yağlıboya tabloda tarihleşen hikâyesi şöyle biter:

«Günlerce Beyrut hastanesinde tedavi edildik. Devlet, gücü yettiği kadar bizi aradı, baktırdı. Sonra bir gün kahramanlığımızdan ötürü, altın madalyalarla taltif edildik. Aslında bu madalyayı göğsüme taktıkça derin bir ıztırap duydum; bu yüzden bir gün çıkarttığım madalyayı bir daha kendim dahi görmedim.

«Hastaneden çıktığım zaman, limana gidip, hükümetçe verilen emir üzerine topları ve sair lüzumlu aksamı sökülerek Istanbul'a nakil hazırlığı yapılan gemimi seyrettim. O zaman İngiliz konsolosu tarafından bombardıman esnasında Avnullah'ın güzel bir resminin çekilmiş olduğunu söylediler.

Bir dost aracılığı ile bu resmin bir kopyasını alarak, yağlıboya tablosunu yaptırtmak nasip oldu.

Bu süre zarfında Avnullah da, Ankara da sökülüyordu. Yine bir gün Avnullah'a kadar sandalla ulaştım ve su üstünde kalmış güvertesine çıktım. Zabitan salonuna üst kaportadan baktığım zaman, durgun su içinde yüzen bir tablo çerçevesine birden elim uzandı. İşte bu çerçeve, tatlı, acı hatıralarımızın bulunduğu Avnullah'tan bana kalan tek yadigâr oldu. Sonra bu çerçeveye yine Avnullah'ın yağlıboya tablosunu yerleştirdim. Seneler boyunca da benimle beraber, odamın bir duvarında yaşadı durdu.»

Hohokamlar'ın savaşı andıran top oyunlarından bir sahne.

Kızgın Çölün Altında Yatan Medeniyetin Kurucuları

Hohokamlar

Yazan: Emil W. Haury
Türkçesi: Aydın Dokur

AMERİKA'DA, Arizona eyaletinin büyük bir kısmı çölle kaplıdır. Altın sarısı kumlar, açık kahverengi dağlar kilometrelerce uzanır gider. Suya susamış bu topraklarda zaman zaman çakal uğultuları duyulur, çöl hayvanları, bodur çöl bitkileri, kızgın güneş altında hayatlarını sürdürmeye çalışırlar.

Burada bir ırmak vardır: Gila. Colorado'nun yüksek dağlarından doğup, bu kızgın çölden geçer. Her iki yakası da yemyeşildir; geyikler, kurşunî tilkiler, misk sıçanları, su kuşları, nehrin yeşil vâdisinde yaşar.

Çağımızın bu kızgın çölü, bundan yüzyıllar önce Amerikan medeniyetine beşiklik etmişti. Çok eski bir kabile olan Hohokamlar, cesaretleriyle, azimleriyle çölü fethetmişler, ilkel aletleriyle asırlar süren bir medeniyet yaratmışlardır.

Tarih öncesi kabileler, avcılık ve balıkçılıkla geçinir, bitki olarak tabiatta ne bulurlarsa onu toplayıp yerlerdi. Hohokamlar'a gelince, onlar, ellerindeki taş ve tahtadan mamul ilkel araçlarla bu vâdide fasulya, mısır ekip yetiştirmişlerdir. Hattâ denebilir ki, bu topraklarda ilk sulama kanallarını yapan da Hohokamlar'dır.

HOHOKAMLAR, ÖLÜLERİNİ YAKARLARDI

Bugün Hohokam kabilesi hakkında geniş bilgimiz yoksa, bunu sebebi, Hohokamlar'ın ölülerini yakmaları, medeniyetlerine ait fazla iz bırakmamalarıdır. Hohokam, modern Pima dilinde «Kaybolan» anlamına gelir. Bu medeniyetin gün ışığına çıkarılması için uzun yıllar çalışılmış, kazılar yapılmıştır. Buna rağmen ancak son yıllarda, Hohokam kavminin yaşadığı kentler meydana çıkarılmış, yıkıntılar bulunabilmiştir.

Elimizdeki delillerden, kazılardan çıkarılan buluntulardan, Hohokamlar'ın vücut yapılarını kesin olarak pek bilmiyoruz. Kullandıkları çanak, çömlekler, ev eşyası zamanla parçalanmıştır. Bu parçaların bulunup bir araya getirilmesi ise vakit ve uzun emek isteyen bir iştir. Harabeleri bulunan çok nefis birkaç tapınakla, bina; bize Hohokamlar'ın mimarî dehalarını anlatmaya yeter. Hele sulama kanalları, bu alandaki üstün bilgilerini göstermektedir.

Ne var ki, ağır iklim şartları, çölün kızgın güneşi, kum fırtınaları, sulama kanallarını tıkamış, bu yüzden de gün ışığına çıkarılması bir hayli güç olmuştur.

Amerikalı bilim adamları, eski Hohokam medeniyetini uzun yıllardan beri araştırmaktaydılar. Buluntuların değerlendirilmesi, temizlenmesi çok vakit alıyordu. Ancak 1965 yılında çalışmalar semeresini verdi, temizlenen parçalar birbirine eklenip bütünleştirildi. İşte o vakit de tarih öncesi medeniyet, bilim sayesinde öğrenilmiş oldu.

GİZLİ MEDENİYET

Arizona'daki Hohokam medeniyetini ilk defa, kazılarla ortaya çıkarmaya çalışan Frank Hamilton Cushing idi. Kalabalık bir ilmî kurulla çalışmaya koyulan Hamilton Cushing, 5000 yıldır toprak altında gömülü kalan tabakları, ev eşyasını, çeşitli örnekleri çıkardı; bunları değerlendirmeye çalıştı. Cuching, elde ettikleriyle öyle şaşırdı ki, çölde çok büyük bir medeniyetin yattığını anladı.

Ne var ki, o yıllarda Amerika'da arkeoloji yeni gelişiyordu. İmkânlar, ilmî metodlar yeniydi. Bu yüzden Hohokam me-

1965'te yapılan kazılar, Hohokamlar'ın yaşadığı köyü meydana çıkarmıştı.

Hohokamlar'ın yaptığı bir ev eşyası.

deniyetini kavrayacak bir sonuca varamadı.

Yıllar geçti. Ancak 1934 yılında, Pueblo arkeoloji tesisi müdürü, Harold S. Gladwin, Gila vâdisinde büyük bir kazıya girişti. Bu, Hohokam tarihinin aydınlatılması için yapılan ikinci kazıydı .

YILANLAR ŞEHRİ

Kazı yapılan bölge çok geniş bir alanı kaplıyordu; etrafta irili ufaklı tepeler, dağlar, yamaçlar vardı. Hele yılanlar, sürüngenler, çölde bir hayli boldu.

Kasaba, yüzyıllar önce toprağa gömülmüştü. Daha doğrusu toprak, zamanla kasabanın üstünü tabaka tabaka kaplamıştı. Küçücük tepeleri gören bilim adamları, bu bölgede çok eskiden insanların yaşadığını anlamakta gecikmediler.

Bilim adamlarının yaptıkları kazıya Pimalar yardım etmekteydi. Pimalar, bu bölgede yaşayan kızılderili yerlilerdir. Hattâ bugün kullandıkları araçlar, toprak işleyişleri Hohokamlar'ınkine çok benzemektedir. Pimalar, daha kuzeyde yaşayan Pueblolar'dan medenî olarak kabul edilmektedir. Apaçiler'le kahramanca savaşmışlar, beyazlara çok yardım etmişlerdi.

Pimalar, yılan ve sürüngenlerin bol olu-

şundan dolayı, buraya «yılanlar şehri» diyorlardı. Uzun kazılar sonunda, Amerikalı arkeologlar, Hohokamlar'ın yaşadığı evlerin izine rastladılar, Hohokamlar tarafından kullanılan sulama kanallarının bir kısmını çıkarmayı başardılar.

Hohokamlar hakkında arkeolojik kazıları sürdürüp, yeni yeni buluntuları çıkaran, bunları değerlendiren Arkeolog Dr. Emil W. Haury, yılmamış, ilim âlemi için çok değerli sonuçlar elde etmiştir. Çok güç başarılmıştır bu, tabiî.

Bu çalışmalar hakkında Dr. Haury şöyle diyor:

«İlkin şu soruyu kendi kendime sordum: Acaba bu medeniyeti Hohokamlar mı kurdu? Eğer öyleyse, ne zaman? Sonra bu medeniyet ne oldu? Neden kayboldu?

«İlk kazılarımızda bu soruların çok az karşılığını alabildik. Zaman geçip kazılarımız ilerledikçe, elde ettiğimiz buluntular bizi şaşırttı. Toprak tabakalarını kaldırdıkça, geçmiş yılları daha iyi görmeye, insanların neler yaptıklarını, hangi sosyal devirlerden geçtiklerini daha iyi anlamaya başladık.

«Yalnız garipsediğimiz şu oldu: Bu izlere Meksika'da arkeolojik kazı yapan bi-

Köy meydanında yemek pişiren Hohokam kadınları.

lim adamları da raslamışlardı. Meselâ, Meksikalılar'ın çok rağbet ettiği bir tür top oyununa Hohokamlar'da da rastladık. Bir de şu var; çeşitli kültür devirleri mevcuttu bu yılanlar kasabasında. Milât'tan sonra V. yüzyılda yapıldığını kesin olarak tesbit ettiğimiz bir çanak bulduk. Bu çanağa benzer başka çanaklar da Pueblolar'ın yaşadığı bölgede bulunmuştu.

«Diğer buluntularla şöyle bir neticeye ulaştık: Hohokam medeniyeti, Milât'tan sonra V. yüzyılda kurulmuştu; her kültür devri de 200 yıl kadar sürmüştü. Bununla birlikte, Hıristiyan'lığın yayılışına kadar uzandığı sanılmaktadır.

«Yılanlar kasabası ve bu bölgede sürüngenlerin bol oluşunu, kazılar sonunda çıkardığımız kap-kaçaktan, çeşitli araçlardan, ev eşyasından vs. anladık. Kadınların kollarına taktıkları süs eşyaları, bilezikler, evde kullanılan çanaklar hep yılan resmiyle süslüydü. Bir kuşun bir yılana soldırmasını belirten yüzlerce resim, motif bulduk .

Hele taştan yapılmış sayısız âletler, oklar, olağanüstü güzellikteydi.»

YENİ BİR OYMA USULÜ

Hohokamlar, tahta üstüne yapılan oymacılıkta çok ustaydılar. Bir çeşit kaktüs özünden asetik aside benzer bir sıvı elde ediyor, bununla da tahtaları, madenleri oyarak süsler yapıyorlardı. Hattâ denizde yaşayan kabuklu hayvanların, midye, istiridye gibi, kabuklarına da süsler, oymalar işliyorlardı.

Bu oyma sanatı Hohokam medeniyetinin en üstün buluşlarından biri sayılabilir. Kültür tabakasını belirtmek, ilmî bakımdan da önemlidir. Bununla beraber mimarlık ve sulama kanallarının yapımı da oymacılık sanatları kadar gelişmiştir.

Elde edilen bilgiler, ilk sulama kanallarının Milât'tan önce VIII. yüzyılda yapıldığını göstermektedir. Şu da takdir edilir ki, bugün Pimalar, XIX. yüzyılda da Mormonlar, ayakta durabilen bu su kanallarından yararlanmışlardır. Gerek Harold S. Gladwin, gerekse Dr. Emil Haury, daha kuzeyde yaşayan kızılderililerden daha önce Hohokamlar'ın seramik sanatında ileri olduklarını tesbit etmişlerdir.

Dr. Emil Haury, «Yılanlar kasabasının ileri bir neolitik toplum olduğunu anlamış bulunuyoruz. Hohokamlar, üstün mimarîleriyle, gelişmiş sanatlarıyle, çiftçilikteki başarılarıyle, kuzeydeki yerlilerden kat kat daha medeniydiler,» demiştir.

YENİ ARAŞTIRMALAR

Yeni kazılardan elde edilen buluntular, eski arkeolojik nazariyeleri gölgelemekte gecikmedi. Ne var ki, yeni tezlerin de sağlam delillerle ispatı gerekiyordu.

Dr. Emil Haury, son kazılarını şöyle anlatıyor:

«İlk fırsat 1964 yılında geldi. Merakımız Hohokamlar'ın hangi kökten geldikleri üzerinde toplanıyordu. Bunun için gerekli araçları hazırladık. Yılanlar kasabasına gittik. Çölün kızgın güneşi, çölün sapsarı kumu, ilk zamanlarda bizi bir hayli korkuttu. Ama sonradan alıştık buna. Gene de çalışmalarımız çok yavaş ve güç ilerliyordu.

«Yanımıza çok yaşlı bir Pima almıştık; 72 yaşındaydı, bu bölgeyi de iyi biliyordu. İlkin yaşlı Pimalı, büyüyle bazı izler bulabileceğini söyledi. Meraklanmıştık: «Peki yap da görelim,» dedik. Birkaç gün geçti, onun büyüsünden hiç bir şey çıkmadı. Biz de gene ilmî kazıya başladık.

«Bütün bir kış çalıştıktan sonra, çok nefis bir anıt çıkardık. V. yüzyılda yapıl-

mıştı. Dinî danslar ve törenler için kullanılıyordu.

«Buna benzer anıtlara Meksiko şehrinde de rastladık. Piramid biçimindeydi, yüksekliği de 30 metre filandı. Yalnız daha alçak olanları da, aşağı yukarı 15 - 18 metre olanları da tesbit ettik.

ÇANAKLARIN DİLİ

«Kazılarımızda en çok ev eşyası ve çanak filân buluyorduk. Bunların da bir kısmı kırıktı. Hepsinin teker teker incelenmesi, değerlendirilmesi gerekmekteydi.

«Bir kış boyu, hem kazıları yürüttük, hem de çıkardığımız bir milyona yakın parçayı elden geçirdik.

«Yaza doğru, asırlarca toprak altında kalmış Hohokam kasabasını ve medeniyetini gün ışığına çıkarabildik. Yılanlar kasabasında beş bine yakın ev vardı, bu bizim hesaplamalarımız, biz ancak 167 evi temizliyebildik.

«Evlerinde mısır öğütüp pişirmeye yarayan yerlere rastladık; bu da bize, Hohokamlılar'ın eskiden beri çiftçilikle geçindiklerini gösteriyordu. Hohokamlar'ın yaşadığı bölge, daha çok çöl ıklimindeydi. Bu yüzden, Gila ırmağından kanallarıyle getirdikleri suyu kullanırlar, ürünlerini böylece yetiştirirlerdi. Sonra zamanla, su taşkınları, bu kanalları kullanılmaz hale getirmiştir.»

HOHOKAM MEDENİYETİNİN SONU

Asırlar boyunca büyük bir medeniyet olarak yaşayan Hohokamlar, neden bu medeniyeti bugün kadar getirememişlerdir?

Bir görüşe göre, Pimalar, eski Hohokam medeniyetinin mirasçılarıdır. Pimalar'ın evleri, mutfak eşyaları bunu çok iyi belirtmektedir. Dr. Emil Haury, buluntuları değerlendirdikten sonra böyle bir görüşe varmıştır.

Amerikalı bilim adamlarına göre Hohokamlar'ın başarı sırrı basittir: Yaşadıkları çevreye uymasını becermişler, içinde bulundukları tabiat şartlarını iyi değerlendirmesini bilmişlerdir. Kızgın çöl güneşi altında, susuz sarı kumların alabildiğine uzandığı kıraç topraklarında medeniyet kurabilmelerinin sebebi de budur.

Yapılan kazılardan bir görünüş.

Elde edilen bilgiler, ilk sulama kanallarının Milât'tan önce VIII. yüzyılda yapıldığını göstermektedir. Şu da takdir edilir ki, bugün Pimalar, XIX. yüzyılda da Mormonlar, ayakta durabilen bu su kanallarından yararlanmışlardır. Gerek Harold S. Gladwin, gerekse Dr. Emil Haury, daha kuzeyde yaşayan kızılderililerden daha önce Hohokamlar'ın seramik sanatında ileri olduklarını tesbit etmişlerdir.

Dr. Emil Haury, «Yılanlar kasabasının ileri bir neolitik toplum olduğunu anlamış bulunuyoruz. Hohokamlar, üstün mimarîleriyle, gelişmiş sanatlarıyle, çiftçilikteki başarılarıyle, kuzeydeki yerlilerden kat kat daha medeniydiler,» demiştir.

YENİ ARAŞTIRMALAR

Yeni kazılardan elde edilen buluntular, eski arkeolojik nazariyeleri gölgelemekte gecikmedi. Ne var ki, yeni tezlerin de sağlam delillerle ispatı gerekiyordu.

Dr. Emil Haury, son kazılarını şöyle anlatıyor:

«İlk fırsat 1964 yılında geldi. Merakımız Hohokamlar'ın hangi kökten geldikleri üzerinde toplanıyordu. Bunun için gerekli araçları hazırladık. Yılanlar kasabasına gittik. Çölün kızgın güneşi, çölün sapsarı kumu, ilk zamanlarda bizi bir hayli korkuttu. Ama sonradan alıştık buna. Gene de çalışmalarımız çok yavaş ve güç ilerliyordu.

«Yanımıza çok yaşlı bir Pima almıştık; 72 yaşındaydı, bu bölgeyi de iyi biliyordu. İlkin yaşlı Pimalı, büyüyle bazı izler bulabileceğini söyledi. Meraklanmıştık: «Peki yap da görelim,» dedik. Birkaç gün geçti, onun büyüsünden hiç bir şey çıkmadı. Biz de gene ilmî kazıya başladık.

«Bütün bir kış çalıştıktan sonra, çok nefis bir anıt çıkardık. V. yüzyılda yapıl-

TARİHE AKAN BİR AY

Ekim 1968

3 EKİM

Meksika'nın başkenti Mexico'da öğrencilerle polis çatıştı.

● Peru'da vukubulan bir hükümet darbesini takiben cumhurbaşkanı Arjantin'e sürüldü.

5 EKİM

İsmet İnönü, NATO'da kalmamızı güvenliğimizin şartı saydığını belirtti ve CHP'nin sosyalist bir parti olmadığını tekrarladı.

6 EKİM

Prof. Sabri Esat Siyavuşgil, 61 yaşında olduğu halde vefat etti. Şiir yazarak edebiyat hayatına atılan Sabri Esat, Yedi Meşaleciler'dendi.

11 EKİM

Birleşik Amerika, Apollo-7 uzay taşıtını fırlattı. Taşıtta Walter Schirra, Walter Cunnungham ve Don Eisele adlı üç astronot var. Apollo - 7, 11 gün uzayda kalacak.

12 EKİM

Panama'da hükümet darbesi oldu. Halk, darbecilere karşı koyuyor.

● XIX. Olimpiyat oyunları Mexico'nun Aztek stadyumunda yapılan muhteşem bir törenle başladı.

13 EKİM

Amerikalı astronotların yönettiği Apollo - 7 çok ciddî bir deneyi büyük bir başarıyle sonuçlandırmıştır. Apollo - 7 astronotları, kendilerini uzaya çıkaran roketin ikinci kademesini çeşitli manevralar yaparak arayıp bulmuşlardır.

● Karadeniz seferini yapmakta olan Ordu gemisinde yangın çıktı. Yolcular sağ salim karaya çıkarıldılar. Gemi kısmen yandı.

18 EKİM

XIX. CHP kurultayı çalışmalarına başladı.

20 EKİM

Müteveffa A.B.D. Cumhurbaşkanı Kennedy'nin karısı Jacqueline ile Rum milyarder Onassis evlendi.

22 EKİM

Apollo - 7 dünyaya döndü. 11 günlük uzay seyahatini büyük bir başarıyle tamamlayan Apollo - 7 roketi Atlas okyanusunda kendisini bekleyen savaş gemisinin yakınında denize indi.

● Cumhuriyet Senatosu T.R.T.'nin 1964 - 66 yıllarına ait hesap bilânçolarını ibra etmedi.

23 EKİM

Birleşik Amerika'nın uzay idaresi yetkilileri haziranda Apollo - 10 taşıtı ile aya insan gönderileceğini açıklamışlardır. Daha önce Apollo - 8 ve Apollo - 9 taşıtları uzaya atılacaktır.

24 EKİM

23 günden beri Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde devam eden boykot, öğrencilerin birbirine girmesine sebep oldu. Boykotçu öğrencilerle, boykota karşı olanlar fakültenin bahçesinde birbirlerine girdiler. Birçok öğrenci muhtelif yerlerinden yaralandı. Kavga, polis marifetiyle önlenebildi.

25 EKİM

Fransa Cumhurbaşkanı General De Gaulle, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Ankara'ya geldi. Çok parlak bir törenle karşılanan başkana, halk büyük sevgi tezahüratında bulundu.

27 EKİM

Istanbul'a gelen General De Gaulle, Galatasaray Lisesi'ni ziyaret etti.

● Ağustosta başbakan Papadopulos'a karşı yapılan suikast teşebbüsünün tertipçilerinden olmakla itham edilen Kıbrıs'taki Rum idaresinin içişleri ve savunma bakanı Yorgacis istifa etti.

29 EKİM

Cumhuriyet'in 45. yıldönümü bütün yurtta parlak törenlerle kutlandı. Ankara'daki törene misafir cumhurbaşkanı General De Gaulle de katıldı.

● Fransa ile teknik işbirliği anlaşması imzalandı.

30 EKİM

Fransa Cumhurbaşkanı General De Gaulle, yurdumuzdan ayrıldı.

Deli Petro'nun Vasiyetnamesi

Yazan: Nigâr Anafarta

XVII. yüzyıl sonuna kadar bir bocalama içinde bulunan Rusya, Deli (Büyük) Petro'nun 1682'de, henüz on yaşında iken çar olması ile büyük bir gelişme göstermeye başlamıştı.

Büyük Petro çar olduktan sonra, kendisini yetiştirmek amacıyle, 1697 yılında Holanda'ya gitti, orada bir amele gibi inşa sanatı üzerine çalıştı. Daha sonra gittiği İngiltere'de de yine gemi endüstrisini; Almanya'da askerî teşkilâtı öğrendi ve kendi memleketinde, bunları örnek alarak köklü reformlara girişti. Holanda'dan Rusya'ya birçok uzmanlar getirterek onlardan yararlandı. Ordunun, Avrupa tarzında yetiştirilmesi için Alman subaylarını memlekete davet etti, askerî ıslahatı tamamladıktan sonra eğitim alanına yöneldi, matematik ve astronomi okulları açtı, bir de deniz akademisi kurdu. Rusya'dan birçok genci Batı Avrupa'ya göndererek Avrupa kültür ve tekniğini öğrenmelerini sağladı. Rusya'da, giyimden tekniğe kadar çeşitli yenilikler yapan Çar Petro, bir taraftan da Batı'ya doğru hudutlarını genişletti. Uzun yıllar Rusya'nın başkenti olan ve kendi adını taşıyan Petrograd (Leningrad) şehrini kurdu. Amacı, Rusya'yı mümkün olduğu kadar, her yönden kendi kendine yetecek duruma ulaştırmaktı, bunun için hiç bir fedakârlıktan kaçınmadı.

Baltık Denizi'ne hâkim olması Avrupa'nın dengesini esaslı şekilde değiştirdi. Daha sonra Karadeniz'e çıkması ile denizci ülkelerin politikalarını büyük ölçüde etkiledi. Günden güne gerileyen İsveç, Polonya ve Osmanlı Devleti karşısına Rusya, bütün fırsatlardan faydalanmasını bildi.

Böylece, Avrupa'nın büyük krallıkları arasında genişleyen, ne tamamıyle Batılı, ne tamamıyle Doğulu, fakat insanlığın mukadderatı üzerinde çok önemli rolü olan, Ruslar'a has devletçi bir Rusya meydana getirmeyi başardı.

1725 yılında ölen Büyük Petro, bıraktığı vasiyetnamesinde, Rusya'nın izleyeceği politikanın esaslarını belirtiyor ve milletine şöyle sesleniyordu:

« ... Rusya devletinin bütün Avrupa'yı egemenliği altına alacağına Allah'ın izni ile inanıyorum. Dünyanın bu kıtasında bulunan milletlerin çöküntüye yaklaşıp harap olmaya yüz tutmaları bu hususu onaylar. Demek ki bu milletleri, diğer bir genç devlet, kendisi tam bir güce erdiği zaman kolaylıkla yenilgiye uğratır. Batı ve Doğu taraflarına hücumumuzu Tanrı'nın emri addederim... Ben Rusya'yı bir dere halinde buldum, bir nehir olarak bırakıyorum. Bizden sonrakiler Avrupa'nın çok verimli bir denizi haline getirirler, eğer bu denizin dalgalarını kullanabilirlerse, ben onlara, daima okumaları için şu talimatı bırakıyorum:

«Rusya'yı daima harp halinde tutmalı, iyi asker olmak için başka yolu yoktur. Yalnız maliyeyi sağlamlaştırmak için rahatlık vermeli, baş-

ka husus için rahatlık düşünülemez. Galip olduğun zaman asker yazmaya bak. Şöyle ki, barış, senin savaş üzerine olan düşüncelerini ilerletmesin ve savaş da barışı davet etsin. Rusya'nın büyüyüp ikbal kazanmasını sağlasın. Her hangi yol ile olursa olsun, Avrupa'nın bilgili milletlerini Rusya'ya davet eyle. Savaş zamanında komutanlar getirt, barış zamanında da bilginleri davet et ki, Rusya onlardan faydalansın. Avrupa'nın, özellikle Almanya'nın her işine müdahale edesin. Sana yakın bir devlet olduğu için hepsinden ziyade ona dikkat eylemek gereklidir.

«Lehistan içine fesat sokarak daima ayrılık yaratmaktan uzak kalma. Altun (para) ile devletleri elde et, meclislerine etki yap ve kral tâyinlerine müdahale eyle. Taraf tut, Lehliler'i korur gibi görün, eğer diğer devletler buna karşı koyarlarsa, memleketlerinde ayrılıklar çıkararak, hileler kurarak haklarından gel. İsveç'ten ne alabilirsen al ve Danimarka'yı İsveç'ten ayırmaya çalış. Öyle davran ki, aralarında düşmanlık hasıl olsun. Rus kadınları ile Avusturya Beyzadelerini evlendirmeye bak, ailece yakınlığı arttır ve senin kanın ile birleştir. Bizim büyümemiz ve etkili bir hale gelmemiz için Almanlar' bizim işlerimize iştirak ettir.

«İngiltere ile müttefik olmaya bak. Ticaretimizin ve donanmamızın ilerlemesi için bizim kerestelerimizi onların altunu ile (paraları ile) değiştirmek ve onların tüccarları ile bizim tüccarlarımızın ticarî ilişkiler kurmasını sağlamak, gemicilerini bizim gemicilerle karşlaştırmak, maliyemize ve tersanemize çok çıkar sağlar. Daima Baltık Denizi tarafına ve Karadeniz'in kuzeyine uzanmaya bak.

«Ne kadar mümkün olursa o kadar, Istanbul'a ve Hindistan'a yakınlaşmaya gayret et. İyi bil ki, bu iki memlekete hükmedenler, dünyanın gerçek hâkimleridirler. Daima, kâh Osmanlı ile, kâh İran ile savaş halinde bulun. Karadeniz'de kereste ambarı yapmaya gayret eyle. Yavaş yavaş bu denizin hâkimi ve Baltık Denizi'nin sahibi olmayı düşün. Bu husus, bizi amacımıza eriştirmek için elzemdir. İran'ın göçmesine bir an evvel çalışmaya bak. İran körfezinin içinden bir yol açmayı tasarla. Sayda ve eski Doğu ile alış verişi sağladıktan sonra, Hindistan'a doğru uzanmaya gayret et. Eğer bunu başarırsan İngiltere'nin parasına muhtaç olmazsın.

«Bir taraftan Avusturya ile ittifak sağlamaya çalış, bir taraftan da İngiltere'nin Avusturya'ya hâkim olma fikrine katıl, el altından da başka devletleri, buna karşı koymaları için teşvik et. Öyle hareket et ki, etraftaki devletler, Rusya'dan yardım istemek zorunda kalsınlar. Bu takdirde, onları öyle bir koruma yolu seç ki, gelecekte bunların senin egemenliğin altına girmelerine hazırlık olsun. Avusturya devleti ile kuracağın ilişkide, Avusturya devletinin, Osman-

Ruslar'ın Türkiye hakkında besledikleri arzuları vasiyetnamesinde en açık şekilde ifade eden: Deli Petro.

lılar'ı Avrupa'dan çıkarmasından büyük fayda sağlayacağı hususunda onu inandır ve gerekirse, Avusturya'yı yola getirmek için fethettiğin topraklardan biraz yer ver, bunları yine geri alabilirsin.

«Her şeyden önce, Macaristan ve Lehistan'da bulunan Yunanlılar'ı Rusya'ya çekmeye çalış, himayelerini ve patrikliklerini üzerine al. Bu usul ile düşmanlarının arasında birçok dost kazanmış olursun.

«İsveç'i taksim, İran'ı mağlup ettikten ve Lehistan ve Osmanl Devleti'ne sahip olduktan sonra, askerimiz toplanıp Baltık Denizi ve Karadeniz donanmamız ile donanınca Fransa ile Avusturya'yı, dünyanın bütün hükümdarlıklarını üç devlet arasında bölüşmeye dâvet et. Eğer bunlardan biri kabul eder, diğeri etmezse, birine iltifat et, aralarında düşmanlık çıkar ve diğerine ezdiriver, Rusya er veya geç, bütün Doğu'yu ve Avrupa'nın büyük bir parçasını mutlaka hükmü altna alr. Her ne kadar imkânsız gibi görünürse de, bu devletlerin ikisi de Rusya'nın teklifini kabul etmezlerse, o zaman bu iki devlet arasında öyle bir problem yarat ki, ikisi biribirleriyle çarpışsın ve biribirlerini yok eylesinler, Rusya bunu fırsat bilip hazır olan askeri ile Avusturya toprağına girer ve o anda asker ile dolu iki donanma Akdeniz ve Okyanus'a doğrulur ve Fransa'ya taarruz ederler. Bir taraftan Avusturya, bir taraftan Fransa, ikisi birden zaptolununca Avrupa'nın geri kalan kısmı, nasıl olsa Rusya'nın hükmüne girer ve bu suretle de Avrupa zaptolunur».

(Topkapı Sarayı Arşivi No. E. 9211).

Ruslar'ın, Büyük Petro'nun vasiyetine büyük bir titizlikle uydukları bir gerçektir. Bundan tam iki yüz yıl önce, 1768'de, Çariçe Büyük Katerina, Polonya'da kral seçimine müdahale etmiş ve fırsattan istifade ederek, kendi gözdelerinden Stanislas Poniatowski'yi Lehistan'a kral yapmıştı. Bu müdahaleye karşı direnen Lehistan halkı kılıçtan geçirildi, mallarına el konuldu, Rus ordusu, Lehliler'i korumak bahanesiyle Lehistan topraklarına yerleşti. Osmanlı hükümeti, hudut komşusu olan Lehistan'ın imdat çağrısına ve Fransa'nın da teşvikine uyarak Rusya'ya harp ilân etti. Kahramanca bir direniş sonunda büyük bir yenilgiye uğradı ve Lehistan toprakları, Rusya ile onun müttefiki olan Avusturya (Almanya) ve Prusya arasında bölüşüldü.

Tarih, bunun gibi nice örneklerle doludur. Geçmişten biraz olsun ibret alınabilse, Polonya bugün, Rusya'nın yanında değil, Çekoslovakya'nın yanında olurdu.

Son Çekoslovakya olayı, Büyük Petro'nun ölümünden bu yana, iki yüz kırk üç yıl geçmiş olmasına rağmen, vasiyetname şartlarının bir kere daha uygulandığını göstermiyor mu?

Çariçe II. Katerina.

SUBHİ Paşa, Mora'nın Trapoliçe şehrinde 12 kasım 1818'de dünyaya geldi. Babası, Abdurrahman Sami Paşa'dır. Annesi, aynı aileye mensup Adviye Rabia Hanım'dır.

Mora ihtilâli sırasında aile, Mısır'a hicret ettiği için Subhi Paşa'nın çocukluğu orada geçti. Sami Paşa, oğlunun tahsili ile bizzat meşgul oldu ve muktedir hocalar tayin etti.

Subhi Bey, babasının maiyetinde hükümet dairelerinde çalıştı. Çabuk ilerledi. Henüz on üç yaşında iken Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın hususî kalemine kâtip tayin edildi.

Mehmed Ali Paşa, daima vilâyet işleriyle meşgul olduğundan günün birkaç saatini araba ile gezmeye tahsis etmişti. Gezdiği yerlerde yapılması gereken işleri mahallinde tetkik ederdi. Yanına aldığı Subhi Bey'e not tutturuyordu. Onun hiç bir yanlışlık yapmadan bu vazifeyi mükemmel ifa ettiğine dikkat etti. Kendisine müsteşar tayin etti. Miralay rütbesini tevcih ettikten sonra padişahın izniyle ferikliğe yükseltti. Maiyetinde Istanbul'a götürdü, yine birlikte döndüler.

Mehmed Ali Paşa ve ardından büyük oğlu İbrahim Paşa ölünce vali olan Abbas Paşa'nın zulüm ve istibdadından dolayı Mısır'ı terk edenler arasında bulunan Moralı ailesi de 1848'de Istanbul'a yerleştiler ve Osmanlı hükümetinin hizmetine girdiler.

Subhi Bey, Meclis-i Maarif-i Umumîye azâlığı, Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye azâlığı gibi mühim memuriyetlere tayin edildi.

1859'da Defter Emaneti ile Tahrir-i Emlâk İdaresi birleştirilerek Subhi Bey'e tevcih edildi. Istanbul ve Bilâd-ı Selâse ile Halîs-i Kostantınıyye'nin nüfus ve emlâkini tahrir ettirdi. Defterhane'de birikmiş olan bir milyon dört yüz bin tapu senedini kaydettirerek bir sene içinde sahiplerine verdirdi. Defterhane iradı birkaç misline iblâğ edildi. Osmanlı memleketlerinin hepsinde tapu usulü tesis edildi. Memurlar nasbetti, ahaliyi tapu almaya alıştırdı.

Temmuz 1861'de evkaf nazırlığına tayin edildi. Babası Sami Paşa, o sırada maarif nazırı olduğundan, baba - oğul meclis-i vükelâ'da beraber bulunuyorlardı.

Senelerden beri evkaf hesapları görülmemiş olduğundan, hazinenin alıp vereceği karışık halde idi. Hazine borca batmıştı. Subhi Bey, evvelâ tahrir ve defter işlerinin kaide ile tanzimine, matlûbatın istihsaline ve borçların ödenmesine başladı. Senelerden beri görülmemiş olan he-

Türk kültürüne büyük hizmetleri dokunan bir devlet adamı:

Subhi Paşa

Yazan: Seniha Sami Moralı

Subhi Paşa'nın ikinci kızı Mihrî Hanım.

sapların tetkiki için ayrıca bir muvakkat idare teşkil etti. Üç ay içinde 24 bin kese akça borç ödendi. Lüzumlu olan eşyayı peşin para ile aldı. Memurların biriken maaşlarını tedahülden kurtardı.

Subhi Bey böylece idareyi salih bir kaide altına almak üzere iken, makamında dört ay bile kalmadan azledildi.

Sadrâzam Âli Paşa, devlet işlerinde saltanat makamının müdahalesini asla caiz görmez ve bu gibi hallerde fevkalâde şiddet gösterirdi. Bir cuma selâmlığında Subhi Bey, evkaf nazırı sıfatiyle buhurdan tuttuğu esnada, Sultan Abdülaziz, evkaf memurlarından ikisinin uygunsuzluğunu duymuş olduğundan hemen azledilmelerini irade etti. Subhi Bey, bu azli Âli Paşa'ya bildirmeden yalnız irade ile icra etti. Âli Paşa, derhal azledilmesi için padişaha ısrar etti.

Subhi Bey, eski memuriyeti olan meclis-i vâlâ azâlığına tayin olundu ve ilâveten Rumeli müfettişliğine memur edildi. Kavala'dan başlıyarak sırasıyle Selânik, Yanya, Tırhala, İşkodra taraflarını teftiş etti. Aşarın nisbetsiz alındığını tahkik ede-

rek, vergiler her köyde ahalinin kudretine göre tayin edildi. Muktedir tahsildarlar tavzif olundu. Fazla memuriyetler lağvedildi. Ehliyetsiz memurlar azledildi. Maliye işleri yoluna girdi. Kimi on beş, kimi yirmi beş seneden beri türeyen eşkıyalar ortadan kaldırıldı.

Subhi Bey'in idare işlerindeki ehliyet ve muvaffakıyetinde Mehmed Ali Paşa'nın yanında yetişmiş olmasının elbette tesiri vardır. Fakat doğuştan ilme de merakı vardı. Bilhassa tarih, arkeoloji ve meskûkât ilimlerinde ihtisas sahibi idi. Maarif nezaretine tayin edildiği zaman en büyük hizmetlerinden biri, umuma açık bir âsâr-ı atîka müzesi tesis etmiş olmasıdır.

Tophane Müşiri Dâmad Fethi Ahmed Paşa tarafından Aya İrini klisesindeki cephane ambarında vücuda getirilen ve sonradan «Müze-i Hümâyûn» adı verilen âsâr-ı atîka koleksiyonu, ancak hususî müsaade ile ziyaret edilebiliyor ve bu müsaadeyi almak için pek uzun muameleler ve pek çok müşkilât lâzım geliyordu. Bazı ecnebi arkeologlar ziyaretine muvaffak olmadan geri dönmüşlerdi. Subhi Bey, harbiye ambarındaki eserlerin Topkapı Sarayı müştemilâtından Çinili Köşk'e nakledilerek halkın serbest görebileceği bir müzenin açılmasına ve müzenin ser-askerlikten ayrılarak maarif nezaretine bağlanmasına karar verdi. Bu kararın tatbiki pek gecikti. Keyfî hükümet devrinde nazırlar, memurlar çabuk değiştiriliyordu. Subhi Bey, maarif nezaretine üç defa tayin edildiyse de her defasında pek az zaman kaldı. Fakat arkeoloji ve müze meselesiyle daima meşgul oldu.

24 eylül 1871'de vezir rütbesiyle Suriye valiliğine tayin edilince oradan müzeye pek kıymetli eserler gönderdi. Bunların en mühimlerinden biri insana benzeyen mermer lahiddir. Hama'dan gönderdiği yazılı taşların da hikâyesi gariptir.

Johann Ludwig Burkhart isminde bir arkeolog, 1812 senesinde Hama şehri çarşısında bir binanı nköşesinde, duvar içine örülmüş bir taş gördüğünü ve üzerinde Mısır hiyerogliflerine benzer küçük şekiller ve işaretler olduğunu, fakat bunun meçhul bir yazıya ait olduğunu anlatmıştı. 1870'de iki Amerikalı, J. A. Johnson ile Dr. Jessup, Hama çarşısında gezerlerken o kitâbe gözlerine ilişti ve dört taştan ibaret olduğunu tesbit ettiler. Yaklaşıp tetkik etmeye başladıkları zaman yerliler yaygarayı bastılar ve mani oldular.

Subhi Paşa, bu keyfiyeti haber almıştı. Teftişe çıktığı sırada arkeolog misyoner William Wright'ı yanına alarak kitâbeyi

Kuruluşunda Subhi Paşa'nın büyük emekleri geçen Arkeoloji Müzesi'nin dışarıdan görünüşü.

tetkik etmeye gitti. Wright, askerlerin muhafazası altında taşları binanın duvarlarından söktü. Ahali hücum etti, mani olmaya uğraştılar, çünkü o taşların romatizmaya şifa olduğuna inanıyorlardı. Taşlar, muvakkaten muhafaza edilmek üzere şehrin misafirhanesine götürüldü.

Fakat çok geçmeden taşıyanlardan biri geldi, valiye fena bir haber verdi: Ahali coşmuş, sokaklarda toplanmışlar, memleketten dışarı çıkmasın diye misafirhaneyi işgal ederek taşları imha etmeye hazırlanıyorlarmış. Zabtiyeler de ahalinin tarafını iltizam ediyorlarmış.

Wright, yanına silâhlı muhafızlar alarak sokağa çıktı. Kendisine öfke ve tehditle bakmakta olan ahaliye hitab ederek, taşların kıymetinin vali tarafından fazlasıyle ödeneceğini temin etti. Halk inanmadı:

— Böyle para vaadini çok işittik, dediler.

Wright bu defa sertleşti:

— Dağılın, işinize bakın, dedi. Tecavüz ederseniz vali çok dehşetli cezalar verecek.

Wright misafirhaneye avdet etti, fakat sabaha kadar uyumadı. Ertesi sabah Subhi Paşa, vaadettiği parayı tediye etti. Ahali sustu. Fakat çok zaman geçmeden tekrar galeyana geldiler. Dervişler coşmuş, sokaklarda koşarak haykırıyordu. Meğer geceleyin gökte göktaşları parlamış. Bu da Allah'ın gazabına alâmet imiş.

Vali, bu durum üzerine kendisine gelen heyet mensuplarına zekice bir sual sordu:

— Göktaşlarından kimseye zarar gelmiş mi? Kimse ölmüş mü? Hayvanları telef olmuş mu?

Heyet üyeleri, öyle şeyler olmadığını itiraf edince:

— O halde, dedi, göklerdeki bu parlak gösteriş, rızay-ı İlâhî'ye alâmet değildir de nedir?

Mesele çözülmüş oldu. Taşlar, İstanbul'a gönderildi. Wright, estampajlarını çıkartarak British Museum'a gönderdi. Bu taşların esrarı,henüz çözülmeye başlamak üzere olan Hitit imparatorluğuna ait bir kitâbe olduğu sonradan anlaşıldı.

Subhi Paşa, Suriye valiliğinde altı ay bile bırakılmadı. Fakat o kısa bir zaman içinde, mühim ıslahat yapmış, çevrede, hükümet otoritesini kabul ettirmişti.

Subhi Paşa, 1873'te tekrar maarif nezaretine tayin edildi ve bu defa ancak iki buçuk ay kaldı. 8 nisan 1874'te 20 sefer 1291 tarihli ve 36 maddelik âsâr-ı atîka nizamnamesini neşrettirdi. Böylece arkeoloji eserlerinin yabancı memleketlere serbest nakledilmesi tahdid edildi. Herkes biliyor ki, sayısız hazinelerden başka, Louvre Müzesi'ndeki Milo Venus'ü, British Museum'daki Partenon frizi Türkiye'den kaçırılmıştı.

«Müze-i Hümâyûn»un açılma merasimi ancak ramazan 19 ağustos 1880'de icra edildi. Ramazan olduğundan gelenler pek az idi. O zaman maarif nazırı olan Münif Paşa bir nutuk irad etti. Âsâr-ı atîkaya ehemmiyet vermekte geç kaldığımızı belirtti. Hanımların müzeyi ziyaret etmeleri için haftada bir gün tahsis edildi.

Subhi Paşa üç defa maarif nezaretinde, iki defa maliye nezaretinde, beş defa evkaf nezaretinde bulundu. Vükelâ arasında hatırı sayılır ve tavsiyeleri isaf edilirdi. 3 mart 1881'de müze müdürü Alman Dr. Dethier öldü. O zamana kadar müze müdüriyetine hep ecnebiler tayin edilmişti. Yine bir ecnebi mütehassıs aranıyordu. Edhem Paşa-zâde Osman Hamdi Bey'in fevkalâde meziyet ve liyakatını takdir eden Subhi Paşa, münhal kalan müdüriyete onun tayin edilmesine delâlet etti.

Hamdi Bey'i her teşebbüsünde en geniş ölçüde himaye etti. Bilhassa Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin açılmasında çok yardımı oldu.

Subhi Paşa, 1881'de ticaret nezaretine tayin edilince, Osmanlı tebaasından altı genci tahsillerini ikmal etmek üzere Almanya'ya gönderdi.

Türkiye'den Almanya'ya ilk gönderilen talebeler bunlardır.

Kuruluşunda Subhi Paşa'nın emeği olan mektepler arasında Kız Sanayi Mektebi ile Ticaret Mektebi'ni de saymak lâzımdır.

16 ocak 1883'te «Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi» ni açtı. Sonradan buraya «Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi» adı verildi.

Rus harbi facialarla neticelenince, İstanbul'a muhacirler dolmuş, bütün konaklar onlara açılmıştı. Subhi Paşa, konağının koğuşunu muhacirlere tahsis etti. Güzel bir muhacir kızını üçüncü oğlu Mahmud Bey'le evlendirdi. Fakat birçok genç kızlar, boynu bükük, ayağı çıplak, sokaklarda dolaşıyorlardı. Bu halden pek müteessir olan Subhi Paşa, bu biçareleri sefaletten kurtarmak için muhacir kızlarına mahsus bir sanayi mektebi açmayı düşündü. Gariptir ki buna şiddetle itiraz edenler oldu! «Kızlar okumak yazmak öğrenirlerse nâme yazarlar, ahlâksızlığa sülûk ederler,» diyorlardı. Subhi Paşa nihayet Sultan Abdülhamid'e müracaat etti, böyle bir tasavvuru olduğunu, fakat gördüğü muhalefet karşısında âciz kaldığını arzetti. Padişah:

Subhi Paşa.

— Sen mektebi aç. Ben arkandayım, dedi.

Böylece Sultan Hamid'in desteği sayesinde okul açıldı.

Subhi Paşa, çok sağlam bir seciyeye malikti. Hâkimlik ettiği devirlerde daima adaletin tahakkuku için çalıştı.

Namık Kemal, hakkında uydurma ihbarlar yaptırıldığı zaman padişahı taht-tan indirmek gayesiyle adamlar topladığı ileri sürülerek siyasî hıyanet ithamıyle tevkif edilmişti. İstinaf mahkemesi ceza dairesine sevkedildi. Birinci reis Subhi Paşa idi.

Namık Kemal, bunu haber alınca mutlaka mahkûm olacağına kanaat getirdi. Üç sene evvel Abdülhak Hâmid'e yazdığı bir mektupta edebiyata ait bir münakaşa sebebiyle Subhi Paşa ile babası Sami Paşa'ya karşı edebiyata sığmıyacak derecede galiz surette küfretmiş, tecavüzde bulunmuştu ve bu mektubu şuyû bulmuştu.

Sultan Abdülhamid, dâva ile yakından alâkadar oluyordu. Muhakeme gününden evvel enîştesi Dâmad Celâleddin Paşa'yı Subhi Paşa'nın Çamlıca'daki köşküne gönderdi. Dâmad Paşa, Subhi Paşa ile köşkün bahçesinde gezerken, söz arasında sordu:

— Kemal hakkında ne yapacaksınız?

Subhi Paşa cevap verdi:

— Efendimiz emin olsunlar. Adaleti tatbik edeceğim.

Subhi Paşa, hadiseyi kızı Ayşe Hanım'a naklederken Ayşe Hanım sordu:

— Efendim, Hunkârdan korkmuyor musunuz?

Babası şu cevabı verdi:

— Yarın hükümdarın da, benim de hu-

Subhi Paşa'nın, hakkında beraat kararı verdiği Namık Kemal gençlik yıllarında.

zuruna çıkacağımız bir hâkim var ki ben yalnız ondan korkarım.

Mahkeme, beraat kararını verdi.

Namık Kemal'in kini minnetdarlığa döndü. Subhi Paşa'nın ölümü dolayısıyle onun kardeşi Halim Bey'e yazdığı taziyetnâmede, «Subhi Paşa merhum, zulümden hürriyetimi kurtararak bir nevi velinimetlik etmiştir,» demiştir.

Subhi Paşa, 11 rebîulevvel 1303'te (20 ocak 1886) irtihal etti. Sultan Mahmud türbesi haziresinde medfundur.

Fransızca, Latince, Yunanca, Arabca, Farsça bilirdi. Bizde meskûkât ilmiyle ciddî surette ilk meşgul ola nodur. İbni Haldûn tarihinin ikinci kitabının birinci cildini tercüme etti. Kitap, Miftâhu'l - İber adıyle neşredildi.

Buna ilâve olarak **Tekmîlletü'l İber** adlı altında Selefkîler ve Eşnâkîler devletlerinin tarihi ve sikkeleri hakkında yazdığı eseri Istanbul'da 1861'de iki kısımda basıldı. Her iki kısmın sonunda o iki devletin sikkelerinin kopyaları mündericdir. Çoğu kendi koleksiyonuna aitti.

Uyûnu'l - Ahbâr fi'n - Nukuud vel Âsâr adlı eserinde ise İslâm meskûkâtının ibtida icad ve kat'ı hakkında bir fasıl var. Avrupa'nın bazı ilmî cemiyetlerine, ezcümle Macaristan ve Bavyera İlmî Cemiyetlerine, Leipzig ve Philadelphia Şark Cemiyetlerine azâ idi. Avusturya'nın altın maarif madalyasını haizdi

Kıymetli bir meskûkât koleksiyonu toplamıştı. Ömrünün sonlarında müzayakada olduğu için sattı. Mühim bir kısmı bugün British Museum'dadır. Subhi Paşa, devlet işlerinde muvaffakıyetle tatbik ettiği ekonomi usulünü hususî hayatında tatbik edememiş, sarfıyatında açıklar vermişti.

Subhi Paşa'nın ailesi pek kalabalıktı. Çocukları çoktu. Çamlıca'da geniş bir koru içinde, harem ve selâmlık olmak üzere bitişik iki binadan ibaret bir sayfiyesi vardı. Istanbul'da Horhor'da Sadâret Kethudâsı Hâdi Efendi'nin kırk odalı ahşap konağını satın almıştı, kışı orada geçirirdi. Konağın arsası, müştemilâtı ile birlikte 20 000 metre kare idi. Bahçeler, set set idi. Ahırlar ve arabalıklar sokak aşırıydı. Bunlardan başka bir de bostan vardı. Aile ve misafirler kalabalık olduğu için 1854'te ayrıca kârgir, sekiz odalı bir selâmlık dairesi inşa edildi. Ceviz ağacından merdivenler ve parmaklıklar, yağlıboya, yaldızlı ve oymalı tavanlar vardı.

Konağın selâmlık dairesi, Şark ve Garb ulemâ ve üdebâsının ziyaret ettiği bir akademi mahiyetinde idi. Renan, Mordtmann gibi âlimler orada kabul edilmişlerdir. Mordtmann senelerce orada kaldı, Paşa'nın oğullarına ders okuttu. Sami Paşa konağında olduğu gibi, Osmanlı memleketlerinden ve Hindistan, Afganistan, İran gibi yabancı memleketlerden misafirler gelir, kalırlardı. Koğuşlarda kimsesizler dolu idi. Subhi Paşa bunların hepsi ile konuşur, hatırlarını sorar, işlerini kolaylaştırırdı. Ağaların çocuklarını mektepte okutur, derslerini konaktaki hocalara murakabe ettirirdi. O çocuklardan memurlar, doktorlar yetişmiştir.

Her akşam fırından konağa dört küfe ekmek gelir, iki küfesi mahalle fukarasına dağıtılırdı.

Subhi Paşa öldüğü zaman yalnız ailesi değil, bütün Istanbul ağladı.

Ölümünden sonra evlâdlarından ayrı ev açmış olmıyanlar, senelerce kışın konakta, yazın Çamlıca köşkünde ikamet ettiler. Nihayet köşk, geniş korusu ile birlikte satıldı ve yıktırıldı. Konağın önce koğuş dairesi ve çok sonra selâmlık dairesi yıktırıldı, bahçeler parsellenerek satıldı. Subhi Paşa'nın en küçük oğlu Hamdullah Subhi Tanrıöver öldükten sonra, konaktaki bütün eşya müzayede ile satıldı.

II.Sultan Hamid'in Yayınlanmamış Bir Mektubu

Yazan : Sadi Borak

II. SULTAN Abdülhamid'in aşağıya aldığımız ve şimdiye kadar neşredilmemiş olan bu mektubu, hükümdarın şahsına yöneltilmiş birçok ithamların cevabını teşkil etmesi bakımından pek önemlidir.

Sultan Abdülhamid'in el yazısıyle olan bu mektup, merhum İbnülemin Mahmud Kemal İnal tarafından orijinalinden kopye edilmiştir. Mektubun bir sureti de Mahmut Kemal Bey'in evrakını tasnif ve tanzime memur edilmiş olan Üniversite Kütüphanesi Müdürü Nureddin Kalkandelen tarafından bu satırların yazarına verilmiştir.

Mektubun muhatabı bilinmemektedir. Fakat satırlar üzerine dikkatle eğilince, muhatabı her halde tesbit edilebilir.

Şurası muhakkak ki muhatap kim olursa olsun mektup, hükümdarın demokrasi vesair hususlar hakkında şahsî fikirlerini açıklaması bakımından değerli bir belgedir.

Mektup şöyle başlamaktadır:

Cülusumuzdan, kendi infisallerine gelinceye kadar mâbeyn-i hümâyûnda ve Bâb-ı Seraskerî'de akdolunan meclislerin hepsinde hazır bulundunuz. Ruslar'ın Ayastefanos (Yeşilköy) da bir kuvvete malik oldukları halde, devlete birçok tekliflere kalkıştıkları vakit, riyasetimiz altında toplanan mecliste, vükelâ, vüzera ve umerâ:

«Iyâl ve evlâdımızı alıp adalara gidelim.»

Dediklerinde ve donanmanın terki ve Rusya askerinin şehri istilâları tekliflerinde, Cenab-ı Hak'tan başka kimsenin yardımına mazhar olmayıp her türlü fedakârlığı göze aldırarak bi izn-i Huda ve ruhâniyet-i nebeviyenin yardımıyle, devleti büyük bir ukubetten kurtarmaya muvaffak olduğumuzu hiç bir vicdan ve insaf sahibi inkâr etmez.

Garezkâr olanlara: «Hasbinallah venimelvekil» den başka söz denilmez. Bu gibilerin kısas-ı İlâhîye duçar oldukları görülerek müteselli olmaktayız.

Bosna - Hersek'in ne türlü tehlikeye uğrayarak düşman eline düştüğü malûmdur. Akdolunan mecliste merhum Eyyûb ve Safvet Paşalar hazır oldukları halde:

«Burada da devlet bir kan döksün» diye Safvet Paşa'nın fikirlerine tamamıyle muvafık reyde bulunduğunuzu hatırlarsınız. Mecliste beyan ettiğiniz bu reyden dolayı memleket namına size bilvasıta memnuniyet ve teşekkür beyan ettiğim halde ikinci mecliste evvelki reyinizle taban tabana zıd reyde bulunduğunuzu maateessüf müşahede ettim.

Ülgün meselesinde devletlerin donanmalarla nümayişler icra ederek devlete «ıslahat» nam-ı müstearıyle memlekette bir takım veyahut tevaif-i mülûke taksimini intaç edecek tekliflerde bulunmaları üzerine, Almanya sefiri Kont Haçfeld vasıtasıyle doğrudan doğruya müteveffa İmparator Vilhelm'e müracaat olunarak verilen karar üzerine yalnız Ülgün'ün terkiyle iktifa olunmaya muvaffakıyet hâsıl oldu.

Bu muvaffakıyet bazı devletlerin menfaatlerine o derece dokundu ki, hiddetlerini mucip olarak o vakit İspanya sefarethanesinde toplanarak bu hususta müzakereler icra ederlerken, İspanya sefirinin önünde gezerek: «Sefirlerin muvaffakıyetsizliğine hayret ediyorum,» dediğini kendisinden işittim.

İSTİKRAZLAR MESELESİ

İstikrazlar sebebiyle Avrupa'ya borçlu bulunduğumuzdan dolayı borçların tasfiyesi için Avrupa'nın teklifi üzerine bir komisyon enternasyon akdine Bâbıâlî muvafakat etmek üzereyken, mabeyn-i hümâyûnda üç gün üç gece meclis akdolunup «Düyun-ı Umumiye» idaresinin teşkiline muvaffakıyet hâsıl olmuştur ve Avrupa'nın dahi bir diyeceği kalmamıştır.

Bunların hepsini hatıra getirmek bir tarih yazmakla hâsıl olacağından, hatırlananlar, yani onda bir tanesi yazılmıştır.

MEKTEPLER VE DEMİRYOLLARI

Cenâb-ı Hakk'a şükür olunur ki, devlet-i aliyye bugün bir devlettir. Bu kadar mektepler açılmış ve teminat akçası devlete ve ahaliye yük olmayacak surette epeyce şimendifer yapılmıştır. Vaktiyle zarar veren şartlarla yapılmış olan Rumeli hattından dolayı el'an müzakerelerle uğraşılmaktadır. Halbuki Ankara hattının şartları buna nisbet kabul etmeyecek surette devlete faydalıdır. Sinop'tan yapılan hatta müsaade olunmaması dahi ana hattı yapılmazdan evvel mezkûr hat yapılacak olursa, Rusya'ya hizmet edebileceği mütalâasına ve diğer mahzurlara mebnidir. Fakat ana hattı yapıldıktan sonra, orada bir şube açılması mukarrerdir.

Üç buçuk milyon nüfusu geçmeyen Bulgarlar, askere bir milyon sarfettikleri ve Sırp, Yunan dahi böyle olduğu halde:

«Biz çok asker besliyoruz. Memleketi jandarma ile idare etmeli,» diye terakkiperver denilenler tarafından sözler söylenmektedir. Bunlar:

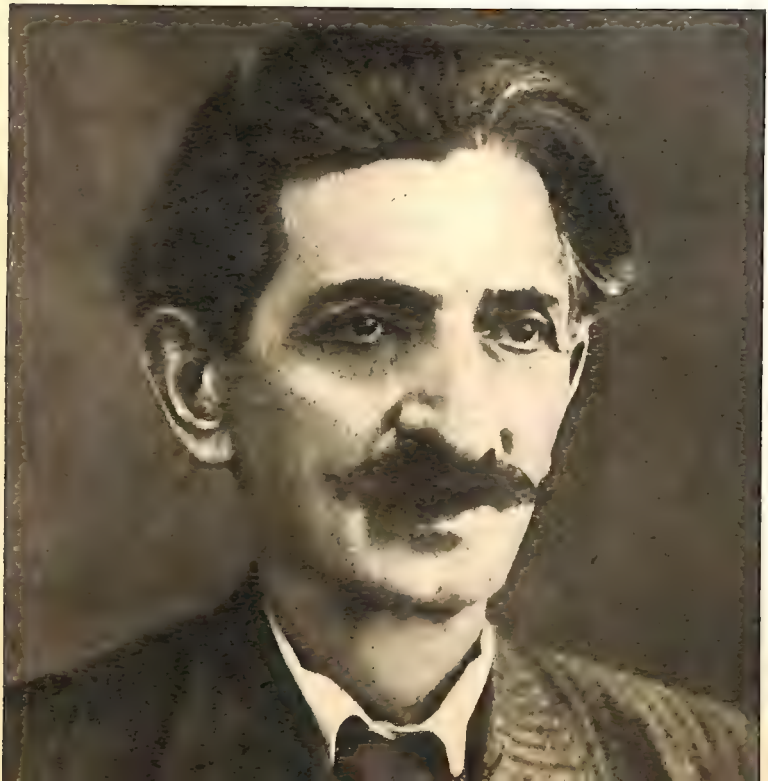

Sultan Hamid'in ilk defa yayınladığımız bu mektubunu aslından istinsah eden değerli bilgin İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal.

II. Sultan Abdülhamid.

«Asker beslemek mülkün imarıyle olur. Mülkü imar ettikten sonra askeri çoğaltmalı,» diyorlar ki, bu fikirde bulunanlar bir devletin himayesine girmeyi göze aldırmış, kendilerinde dinî ve millî his kalmamış ve şahsî menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyenlerdir.

BİR DEVLET NASIL İDARE EDİLMELİ?

Bir çiftliğe sahip olan kimse, korucu ve kelp tedarik etmeden evvel, ziraat ve imara mesai sarfetmez. Çünkü korucusu olmazsa ya yabanî bir hayvan çiftliğe zarar verir, yahut bir başkası gelip orayı sahipsiz bir yer sayarak ondan istifadeye kalkışır. Binaenaleyh evvelâ bir korucu lâzımdır ki çiftlikte bulunan amele kemal-i asayişle çalışsınlar ve hariçle alışveriş edecek olurlarsa değeri ile mal alıp versinler. Fakat müdafaa edecek kuvvete sahip olmazlarsa, komşularıyle edecekleri alış - verişlerde onların ağır ve zararlı tekliflerini kabule mecbur olurlar. Çiftlik muntazam bir halde bulunmaz.

Devletin hali dahi bunun gibidir. Kuvvet olursa, kapitülasyonlar da yavaş yavaş kalkar ve gümrük muahedeleri değiştirilir ve **yabancılara verilmiş olan birçok zararlı imtiyazlar kuvvet sayesinde hafifletilir** ve keenlemyekün hükmünde kalır. Devlet itibarı da o nisbette artar ki dahilî işlerimize haricî işler karışmaz ve tesviye-i umûr o nisbette kolaylaşır.

Hâlen, sokakta bir Müslüman'la bir Ermeni kavga etse, bir tercüman çıkıyor, işe karışıyor:

«Bunlar tebaa-i devlettendir. Sizin karışmaya ne hakkınız var?»

Deniliyor: Bunlara: «El hükm-i limen galeb» cevabı verilir. Bunların matlub veçhile tesviye olunamamasının sebebi şudur ki en küçük bir muvaffakıyet, birçok düşman kazanmak, müşkülât ve birçok kâğıt doldurmakla mümkün oluyor.

BÂBIÂLÎ AYRI DEVLET Mİ?

Bâbıâlî ve mâbeyn-i hümâyûn ayrı ayrı bir devletmiş gibi hareket olunuyor. Kendi ifadeniz de bunu teyit etmektedir. İfadenizin alt tarafını ifade edecek olursanız inşallah kizbini (yalanını) isbat edecek pek çok söz bulunabilir.

Kalbim pek ziyade mükedder olmuştur. Devlete bu kadar yıl emek verdikten sonra şahsınıza da gösterdiğim muamele üzerine böyle gayetle hilâf-ı adalet ve hakikat bir takım maksatlara müstenit sözlerle mukabele olunmaklığımızdan dolayı bu gece gözüme uyku girmemiştir.

Artvin'in Şavşat ilçesi çevresinde birçok eski eser kalıntıları vardır. Resim ilçe merkezini gösteriyor.

ARTVİN'İN TARİHİ ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Yazan: Cevad Bozkurt

İSMİ Ermenice olan, imanı sağlam bu serhad şehrimizin tarihi çok yüklüdür. Eski ismi, bağrında doğup Batum'da batan nehre izafeten Çoruh'tu. Çoruh da Ermenice'dir. Zaten başlıbaşına bir ırk olmayıp, bulunmuş oldukları yere göre isimlendirilmiş olan (Ermenistan = yüksek yer, ararat) Ermeniler, sadece birkaç isim bırakarak o uçsuz bucaksız tarihe gömülmüşlerdir.

EVVELÂ ERMENİLER

Ermeniler'in bölgesi esasında Kafkasya idi. Zaten ismini de bu yüksek yerden almaktadır. Kafkasya halkından, her bakımdan ayrılmaktaydılar. Bazı kaynaklar bunların, Ortaasya'nın batısından geldiklerini kaydetmektedir. Gene aynı kaynaklar Ermeniler'in Ârî ırkta nolduklarını belirtir. Esasında bunlar, kozmopolit bir millettir. Dillerinde bütün Kafkas halkından kelimeler bulunmaktadır. Hattâ bazı kaynaklar, 38 harfli olan alfabelerinin birçok harfini eski Türk alfabesinden aldıklarını gösterirler.

Küçük küçük krallıklar halinde yaşayan Ermeniler, M.Ö. 1000 senelerinden Ortaçağ'ın içlerine kadar girmişlerdir. Fakat bundan sonra, kavimler muhacereti neticesinde, Anadolu'nun bağrına kadar gelmiş ve buralarda yerleşmişlerdir. Bir kısmı bugünkü Çukurova'da, büyük bir kısmı da Ön Kafkaslar'dan Van'a kadar olan bölgede yerleşmişti. Kars ve çevresi ve dolayısıyle Çoruh boyu da bu bölge içersindeydi. Çağrı Beğ'in komutasındaki Selçuk-

lu askerleri, 1016 senesinde, Kars'tan itibaren Ermenistan'ı ezmeye başlamıştı. Bunun üzerine Ermenistan kralı, Kars ve çevresini — Çoruh ve civarı da dahil —, Bizans imparatorluğuna terkederek, Sıvas ve çevresinde yerleşti.

BİZANS'A DA YÂR OLMADI

O sırada Selçuklular, Anadolu'yu baştan başa fethetmeye karar vermişti. Alp - Arslan'ın emrindeki ordular, 1066 tarihlerinde, Ermeniler'e yâr olmayan bütün ülkeyi, Bizans'a da yâr etmedi. Daha sonra da Büyük Ermenistan Krallığı'nı yerle bir etti, haritalardan sildi ve tarihe gömdü.

Bundan sonra Çoruh ve civarını, başkenti Tiflis olan, Gürcistan Krallığı'na tâbi olarak görüyoruz (1270 - 1330). Çoruh, XVI. yüzyılın başlarına kadar; kuzey - doğuda Gürcistan Krallığı, batıda Trabzon Rum imparatorluğu ve güney - doğuda da İlhanlılar devleti arasında, Gürcistan'ın tahakkümü altında yaşamıştır. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı imparatorluğuna katılan Çoruh ve civarı, tam 900 sene bu şekilde kozmopolit bir kültür, medeniyet ve idare altında bulunmuştur.

Birkaç isim yadigâr bırakarak tarihe karışan Ermeniler'den, birkaç tane de kilisemsi bina kalmıştır. Bunlar ehemmiyetsizdir. Şavşat ilçemizin Köprülü (eski ismi Rabat) köyünde, hemen hemen tamamen harab olmuş bir kilisenin enkazı vardır.

Rabat eskiden Ermeniler'in bir kasabasıymış. Köylerimizin yayla yolu üzerinde bulunur. Güz mevsiminde köylüler yaylalardan dönerken, Ermeniler, bunların önüne geçer, cebren yağ - peynir alırlarmış. Fakat, Millî Mücadele yıllarında bu yaptıkları yanlarına kalmamış.

GÜRCÜLER

Bu bölgede yaşamış olan Gürcüler ise büyük bir miras bırakarak çekilmek zorunda kalmışlardır. Çoruh'un Osmanlı imparatorluğuna ilhakından sonra, mezkûr yerler ticarî münasebetlerini Gürcistan ile devam ettirdiklerinden, devamlı olarak, Gürcüce konuşmak mecburiyetinde kalmışlardır. Borçka ilçesinin tamamı, Şavşat ve Yusufeli ilçelerinin de birer buçağı bugün bile Gürcüce konuşurlar. Şavşat'ın ve Yusufeli'nin diğer kısımlarıyle, Ardanuç ilçesinin tamamı, daha ziyade Kars ve Ardahan taraflarına yakın olduklarından, ticarî ve idarî işlerini devamlı olarak bu

Artvin ili sınırları içindeki bir kilise harabesi.

Artvin'in Yusufeli ilçesi sınırları içindeki İşhan'da Kraliçe Tamara tarafından yaptırıldığı söylenen bir kilise.

1746'da öldüğünü ifade ediyor.

Çubinaşvili, Kutaisi'de bir kilise inşa ettirmiş olan Kral III. Bagrat'ın 1003 senesinde hüküm sürdüğünü yazar. Buna göre kraliçe Thamar ile evlenmiş olan David Bagrat'ın bu kralın torunu olması da düşünülebilir.

En enteresan husus, Borçka'nın bir köyünün Thamar adını taşımasıdır. Bu köyün şimdiki adı «Damar» dır. Öyle anlaşılıyor ki Thamar, hakikaten efsâneleştirilmiş bir kraliçeydi.

TBET

Tbet, Şavşat ilçesinin bir köyüdür. İsmi Gürcüce'dir. Yeni ismi «Cevizli» dir. Güzel bir köydür Cevizli. Ama Şavşat'ın diğer köyleri gibi fakirdir. Cevizli'nin kayalık kesiminde «Tbet kilisesi» bulunmaktadır. Bu kilise, yüzyıllar boyu kendi kaderine terkedilmiş, hattâ sık sık tahrip bile görmüştür. Ahalinin bir kısmı tarafından kutsal bilinir. Bir kısmının da işine yarar. Ev yapımında taşlarından faydalanılır. 50 sene evveline kadar cami olarak kullanılırmış. Aynı köyden Mehdar Dayı diyor ki: «Burası cami olarak kullanıldığı vakitler, bir bereket vardı. Ne zaman burasını terkedip, tahrip etmeye başladılar, çok fakirleştik. Arazimiz mahsul vermemeye başladı artık. Allah'tan millet çekiniyor, korkuyor da fazla tahrip edemiyorlar. Şu eski muhtar, evini yaptırırken, buradan taş götürmüş de sabaha kadar uyku girmemiş gözüne ve taşları yerine bırakmış. Ama gel gör ki, şu mektebin temelindeki taşlar hep bunundur. Hemen ilerideki şu öğretmen evlerinin duvarlarında da var.»

Kilise yaklaşık olarak 900 m²'lik bir sahayı işgal etmektedir. Serbest haç planında yapılmıştır.

Dış mimarî itibariyle gayet süslü olan kilise, tamamen muntazam kesme ve düz satıhlı taşlarla inşa olunmuştur. Üzeri taş plakalarla kapatıldıktan sonra kiremitle örtülmüştür. Dış satıhlardaki kabartma süsler arasında bilhassa Hititler'in güneş kursu biçimindeki örgü motifleri, yalancı kemer ve bunları destekleyen gayet ince kabartma sütunlar ve bunların başlıklarıyle, kaideleri dikkati çekmektedir. Kuzey tarafındaki kanatta pencerelerin hemen üzerinde kabartma ile meydana geti-

rilmiş Hz. İsa figürü vardır. Gene bu kısımda gayet süslü bir haç vardır.

Bu kısımdaki çatının kavşağında (akroter) bir koç figürü vardır. Bir boynuzundan başka, sağlam olarak zamanımıza gelmiş olan bu koç figürünün neyi ifade veya sembolize ettiğini kesin olarak bilemiyoruz. Bir ihtimale göre bunun Hz. İsâ'nın alâmeti olması icab etmektedir. Bu fikri, Hz. İsâ'nın «Ey Çoban İsâ» vasfından istihraç edebiliyoruz .

Niko Çubinaşvili adı geçen makalesinde, Gürcistan krallığı hududtları dahilinde inşa olunmuş kiliselerden bahsederken, «serbest haç planı ihtiva eden bir kilise de Tbeti'de bulunmaktadır,» diyor.

Dış yapısı itibariyle Tbet kilisesi, Gürcistan krallığı dahilinde yapılmış olan bütün kiliselerin aynıdır. Bunlar arasında Tiflis'de Mzcheta, Otchki (Oçki) ve Gelati - Başkilise (1106 - 1125) kiliselerini sayabiliriz. Buna göre kilisenin bugün mevcut olmayan kubbesinin de, Selçukî tarzını andıran, diğer kiliselerin kubbesine benzediği muhakkak gibi görünmektedir.

Kilisenin altında bir dehlizin olduğu söylenirse de, dolmuş olduğundan girmek mümkün olamamıştır. Fakat bu dehlizin varlığını isbat edici birçok emare de mevcuttur.

YOKLUK İÇİNDE VARLIK

Burası Şavşat'ın Merya bucağı, burası Meşeli köyü, burası da aynı köyün mahallesi Dzinoban. Dzinoban'da dağın eteğinde bir düzlük, çayırlık vardır. Burada bir kilise emaresine de rastlandı. Bu düzlüğün altı olduğu gibi tünel. Bu tünel gayet muntazam taş plaklarla döşenmiş, bir insanın rahat girebileceği şekilde hazırlanmış.

Daha sonra Odalar'a gittik. Odalar, sarp bir dağın tepesinde. Tam 6 saatte çıktık bu dağa. Niye Odalar?... Karşıki kayaların göbeğine oyulmuş mekânlardan ötürü. Kayanın yüksekliği tahminen 200 metre ve dikliği tam 90 derece. Bundan on beş sene evvel birini yukarıdan iple indirmişler buraya. Altın bulmak ümidiyle tabiî. Ama giden, büyük çapta bomboş küpler görmüş sadece. Bir de, «İyi göremedim ama duvarlarda resimler vardı,» demiş.

İşhan'daki kiliseden bir başka görünüş.

II. Sultan Selim'in İçki Merakı

Yazan : Ragıp Şevki Yeşim

KANUNÎ gibi muhteşem bir hükümdardan sonra, geniş toprakların, büyük denizlerin, çeşitli diyarların, padişahlığına ve İslâm âleminin halifeliğine gelen II. Selim, parlak, aydınlık, güzel bir günün sabahında tahta çıktı.

Devlet, yükselişinin son mertebesine varmıştı. Hudutlar Avusturya kapılarından Acem illerine, Hind yollarına, Atlas denizi ağzına kadar genişti. Akdeniz bir Türk gölüydü. Bütün Balkanlar, bir uçtan öteki uca, dolu dizgin koşan Türk atlılarına meydan olmuştu. Ukrayna içlerinde ezân-ı Muhammedî ile beraber yeniçeri gülbankleri aksediyordu.

Böyle muhteşem bir imparatorluğa lâyık olarak gelmesi beklenen yeni padişah, daha ilk gün, Kanunî'nin o tantanalı devrinin artık son bulduğunu anlatmak ister gibi, Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa'ya bir tezkere gönderdi. Dedi ki:

«Kabirleri Tanrı'nın nuruna uğramış olan büyük Osmanoğulları dedelerim, ne zaman savaşa girip fetihler yapsalar devletin ve dinin düşmanlarının fesatlarına karşı sevinç ve şenlik ile mukabele için donanmalar yapılmasına, zevk ve şevk içinde yiyip, içip, zevk ve sefa etmeye izin ve ruhsat verilmesi eski bir kanundur. Mutlaka merhum «mağfiret - penâh hudavendigâr-ı âlemin» (1) ettiği muharebeler hiç bir millete müyesser olmamıştır. Bu ancak bize nasip oldu. Bu sebepten Istanbul şehri halkına donanma için ilân edesin.»

Bu tezkere geldiği zaman sadrâzamın etrafında birçok ulemâ da vardı. Din büyükleri kaşlarını çattılar ve padişahın bu isteğine karşı geldiler. Sokollu yalnız kalıp da kâtibi Feridun Bey'e:

— Din âlimleri buna razı değildirler, caiz görmezler, çünkü bunun altında şer' an haram, aklen fena, meşru olmayan çok şey vardır diye tezkere yazmaya kalkınca, Feridun Bey, vezir-i âzamın bu fikrinin önüne geçti:

— Niçin padişahın isteğinin aksine gidersiz devletlûm? Padişahların mizacı her zaman sıkı üzerinde kalıp tahammül edemez. Bazen açılmak ister. Padişah-ı âlemin mübarek kalpleri her neye çevrilirse caiz ki onda hayır ola, dedi.

Vezîr-i âzam, Feridun Bey'in sözlerini dinlerken tarihçi Selânikli Mustafa Efendi de yanlarında idi. Feridun Bey, vezîr-i âzamın tereddüdünü görünce sözlerine devam etti:

— Şer'an haram, aklen fena, meşru ol-

(1) Kanunî Sultan Süleyman demek istiyor.

mayan şeylere izin verilmesin. Yeniçeri ağasına, diğer bölük ağalarına, kethudâlara sıkıca tenbihat yapılsın, her bölüğün zabiti, elinde değneği ile neferlerini zaptetsinler. Kabahat yapanların, lâzım olduğu üzere, haklarından gelinsin. Padişahımızın nurlu kalplerine sevinç ve neşe vermeye gayret buyurun devletlûm, dedi.

Sokollu ikna edilmişti. El çırptı ve içeriye giren çavuşbaşıya emretti.

Az sonra sokaklarda ve caddelerde çığırtkanların sesleri duyuldu ve Istanbul birdenbire büyük bir şenliğin başlangıcı içinde çalkalanmaya başladı. Her yer donanıyor, çarşıları ve pazarları renk renk fenerler, kâğıtlar, defne dalları sarıyor, halk, imparatorluğun o benzersiz harikulâde eğlencesine hazırlanıyordu. Nitekim az sonra yollarda sarhoş kahkahaları, mest ve bitâp gönüllerden fırlayan baygın şarkılar duyulmaya başladı. Istanbul ve Galata, her taraf pırıl pırıl yanıyordu. Halk yolları doldurdu, arabaların içinde yaşmaklı, feraceli güzeller geçiyor. Şehirliler, içki ile çalgı ile, neşeli nâralarla, yarının gamlarını unutuyorlardı. Birçok yaşlı tövbekârlar: «İçkiye meydan okunur!» diyerek içiyorlardı. II. Selim'in saltanat devri mestâne nâralarla çınlıyordu (2).

Sekiz yıl sürecek, işretle, mest ve bitâp bir halde tarihe geçecek bir devir başlıyordu. «Iyş ü işret» arzusu bir tâcidardan çıkınca, halk şahane bir şekilde içiyordu. Madem ki:

Hâtır-î şâhın tecellî câmıdır,
Her ne kim görürse Hakk ilhâmıdır.

denmişti, payitaht halkının coşkun bir sermestî içinde çalkanması, nâralar atması, mestâne eğlenmesi lâzım geliyordu. Şairler:

Nola mezmûm-ı cihân oldu isê bâde yine
Devrolâ, rehne konâ hırka ve seccâde yine.

diyorlardı.

Böyle, payitaht halkının sabahlara kadar içip zevk ve safa ile çalkandığı bir günde tahta çıkan II. Sultan Selim, Kanunî'nin haşmeti yanında pek silik ve sönük, hüviyetsiz kalıyordu. Halim, selim ve şair bir adamdı. Kimseyi kırmak istemez, karıncayı bile incitmezdi. Etrafına gönülleri ince, sohbetleri güzel nedimler toplanmıştı.

20'den fazla şair, seslerinin güzelliği ile şöhret bulmuş birçok musikişinas, gece ve gündüz sarayını doldururdu. Nakkaş Haydar gibi zarif, harikulâde zeki bir mizahçı ise hiç bir zaman Sarı Selim'in yanından eksik olmazdı. İçki sofralarının başında bir taraftan şarkılar söylenip şiirler okunurken, bir taraftan da Nakkaş Haydar, zarif ve şirin edâsıyle ölüleri güldü-

(2) Bu tasvirler, Selânikî tarihinden aynen alınmıştır.

Sigetvar zaferinden sonra nişancı II. Selim'e zafer - nâmeyi okuyor.

recek bir mizah kudretiyle bülbül gibi konuşur, etrafı «güle güle öldürür»dü. Bu arada maskaralar da padişahın meclisinde yer almışlardı. Neşeden, kahkahadan, yanık ve nefis şarkılardan Topkapı Sarayı'nın bütün kocamış çınarları inim inim inlerlerdi.

■

Kanunî Sultan Süleyman gibi başı zafer taçlarıyle süslenmiş bir hükümdarın yerini doldurmak için, en az ona yakın bir karakter taşımak lâzım gelirdi. II. Sultan Selim, bu hasletten çok, pek çok uzaktı. Tahta çıktığı zaman 44 yaşında idi. Açık alnının altındaki ince kaşları ile, baygın elâ gözleri; kumral yumuşak sakalı ile bir hükümdardan çok bir şaire, zevk ehli bir çelebîye benziyordu.

II. Selim, gerçekten şairdi. Ruhunda enginleri dolaşıp gökyüzüne ulaşmak arzuları kabarırdı. Etrafını saran gönül ehline karşı benzersiz bir muhabbet beslerdi. Güzel sesli, güzel dilli insanlar sofrasında en önemli yerleri işgal ederlerdi. Her gece sarayın bir tarafındaki çiçekli odalarda içki sofraları kuruluyor, İstanbul'un en büyük musiki üstadları, en tanınmış ses sanatkârları bu sofrada yer alıyor, hep beraber sabahlara kadar içliyor, şarkılar söyleniyor, birbirinden güzel ve şuh cariyeler, bu cennet hayatı içinde birer hûri gibi dolaşarak, gülerek, kahkahalar atarak padişahın meclisini sevinçle dolduruyorlardı.

Parişah Sarı Selim, böyle mestâne bir meclisin başında, orta boyu, yassı bağırlı vücudu ile yer alırdı. Avizelerin artırdığı büyük mumların ışıkları altında açık alnı, elâ gözleri parlar, incecik kaşları ile sarıya yakın kumral sakalı, şahane elbiselerine orijinal bir güzellik verirdi. Saray, dilberler içinde çalkanıyordu. Padişah yarın ölecekmiş gibi yaşıyor, durmadan içiyor, zevk ve safa ile çalkanıyor, bin bir güzelin arasında mestoluyordu. Zevke, şevke, mestâneliğe âşıktı. Gönlünün aşka ve zevke doymaz hırsıyle şiirler yazıyor:

Leyl-i zülfün, sihr-i gamzen akl ü cânım aldılar
Eyleyüp Mecnun benî sahrây-ı aşkaa saldılar.

.....

Mahabbet âhının bir bendeî fermânıyız cânâ
Gedây-i kûy-i aşkız, âlemin sultânıyız cânâ.

diyordu.

O, bu mestliği ile, Kanunî gibi bir savaş harikasından sonra gelen, derin sessizliği ve durgunluğu temsil ediyordu. İmparatorluk, onun içki, kadın, şiir, eğlence ile geçecek yarı baygın sekiz yılından sonra birden bire hücumlara uğrayacak, sarsılacak ve bu sefer hudutların muhafazası mücadelesine başlıyacaktı.

Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa

Ne serhad bozgunları, ne İnebahtı felâketi, hiç biri Selim için bir kaygu teşkil etmedi. Fakat vücudunda başgösteren çöküntü onu bazen zevklerinden kapıp götürüyor, gözlerini yumarak sedirlere uzanıyor, yüreğinde ve damarlarında başgösteren zaaftan yeise düşüyordu. Bir gün, önceden gelen bir hisle kendisini yoklayan reisületibbâ'ya (3):

— Müddet-i hayat az kaldı, efendi, diye dert yanmıştı.

Nitekim bir süre sonra hamamda ayağı kayarak düştü. Sert mermer düştüğü tarafı «gûya ki göğe boyadı.» Kalfalar ve cârîyeler koştular, padişahı kaldırdılar, halvet-i hassaya götürdüler.

II. Sultan Selim bu düşüşten unmadı; kıvranarak, inliyerek mide ağrılarına uğradı. «Ecel-i mukadderleri erişmişti, her tedbir ki ettiler, müfit olmadı. Şimdiye değin nev'i insan ecel derdine derman bulmadığı gibi anlar dahi bulmadı». II. Sultan Selim 8 yıllık bir zevk ve sefa devrini kapayıp 52 yaşında öldü.

---

(3) Başhekim.

Başkomiserlik Eden Kabadayı

Yazan: İhsan Birinci

KABADAYI deyince, bugün, aklımıza âdi külhanbeyleri geliyor. Halbuki geçen yüzyılda Istanbul'un namlı kabadayıları tam anlamıyle dürüst, tam anlamıyle yiğit insanlardı. Bu yazımızda bahsedeceğimiz Sarraf Niyazi, efendiliğiyle tanınan Istanbul kabadayılarının tipik bir örneğidir.

Sarraf Niyazi, 1.90 boyunda, güler yüzlü bir insandı. Ama küçük bir haksızlıkla karşılaşınca kaşlarını çattı mı herkes kaçacak delik arar, haksızlık edenler ondan yediği tokatla kendilerini yerde bulurdu.

Giyinişini görenler onu bir yerde memur zannederlerdi. Yaptıklarıyle asla öğünmez, hatta bahis açılsa hemen kapatırdı. Bu sebeple maceralı geçen hayatının bilinmesi, kendisini tanıyanların anlatabildiklerinden öteye gidememiştir.

Ceddi, yıllarca Mora'da Tepedelenli Ali Paşa'nın kır serdarlığını yapmış kimselerdi. Dağlarda, ovalarda at oynatarak eşkıyaya aman vermeyenlerin çocuğu olan Sarraf Niyazi, 1862 yılında Mora'nın Yenişehir kasabasında dünyaya geldi. 1868'de Istanbul'a hicret eden aile, Aksaray'a yerleşti.

İlk ve orta tahsilinden sonra kaydolduğu Tıbbiye Mektebi'nden, İsmail Paşa'nın bir sözü ile ayrıldı. Paşa, doktorluğun onun gibi bir işe sebat etmeyen, serbest davranışlı kimsenin harcı olamayacağını söylemişti.

Bunun üzerine bir işe bağlanmasını arzulayan babası Mahmud Bey, ona Aksaray'da sarraf dükkânı açtı. Elinin açık oluşu ve hesapsız verdiği borçların tahsil edilemeyişinden, kısa zamanda iflas etti, ama bu yüzden ölünceye kadar «Sarraf» lâkabıyle anılageldi.

Demet halindeki alacak senetlerini, kızının oğlu Celâl Karpat Bey, bir hâtıra olarak saklamaktadır.

Haksızlığa tahammül edemeyen Sarraf Niyazi, bundan sonra, Istanbul'un namlı efendi kabadayılarından biri oldu. Geliri ile geçinirdi. Uğrak yeri Aksaray'da «Onikiler» diye anılan kabadayıların toplandığı Emin Ağa'nın kahvehanesi idi.

Asla kavgacı değildi. Mecbur kalmadıkça silâha sarılmaz, sahte kabadayıların üçünü, beşini müthiş tokadı ile hizaya getirirdi. Kabadayı geleneğine göre, bu gibi olaylar şahsî addedilip, polis işe karıştırılmazdı. Zira neticesi ifade alıp vermekten öteye gitmeyeceği bilindiğinden, Sarraf Niyazi gibi kabadayılar, meseleyi ahlâksızlara revâ gördükleri meydan dayağı ile hallederlerdi. Muhitinin namusunu üzerine almış olan kabadayıların buna benzer müdahalelerine zamanın polisi de göz yumardı. Bıçak ve tabanca çekmekte isim yapmıştı. Emin Ağa'nın kahvehanesinde otururken; çakısı ile sivrilttiği şimşir çubukları, geceleri gittiği salaş tiyatroların tahtalarına, uzaktan fırlatarak saplamasındaki melekesine hayran kalan üstad Ahmed Rasim, «Böyle maharetin varken, silâh taşımanı yersiz buluyorum,» demişti. Son zamanlarında dahi torununun fırlattığı taşları, serî tabanca çekişiyle havada parçalardı.

EMİN AĞA'NIN KAHVEHANESİ

Emin Ağa'nın kahvehanesi, Aksaray Murad Paşa Camii'nin avlusuna bakardı. Burası Istanbul'un namlı kabadayıları «Onikiler»in mekânıydı. Emin Ağa, kahvehanesinin asma katında yatar, kalkardı. «Tâbi denen iki çıraktan başka, bir de ocakçı çalışırdı. Tâbiler değişse bile ocakçıya pek dokunulmazdı. Çünkü müdavimlerin nasıl kahve veya çay içtiğini bilmesi gerekirdi.

Pehlivanlarla tavla, domina, prafa ve horoz dövüşlerini ndevamlı müşterisi olduğu bu kahvehanenin, içini ve önünü dolayan peykelerin altında cins horozlar muhafaza edilirdi.

Emin Ağa'nın dört gözlü çekmecesinin beher gözünde Osmanlı, İngiliz, Fransız altınları ile bozuk paralar bulunurdu. İhtiyacı olan müdavim: «Emin Ağa, iki Osmanlı ver» der ve senetsiz aldığı borcunu, faizsiz öderdi. İçilen çay veya kahvenin bedeli peşin alınmaz: «Arif Bey'e üç yaz, Mehmed Ağa'ya iki yaz» denerek, duvardaki kara tahtada yazılı adının hizasına tebeşirle çizilir; borçlu da aklına gelince: «Şu bizim hesaba bak,» diyerek hesabını kapatırdı.

O gün gelmeyen olursa, bizzat Emin Ağa tarafından evinden aranırdı. Hasta ise «Destur» diyerek içeri girer, doktor çağırıp, ilâcını temin ederdi. Kısa bir müddet için şehir dışı gidecek olanlar, «Bizim eve göz kulak ol,» derlerdi.

Kahvehanenin müdavimleri, Emin Ağa'nın akrabası «Dede» namındaki zatın getirdiği peynirli pide ile kahvaltı ederdi. Öğlende ise, Arnavutlar'ın tablada sattıkları ciğer kebabı, piyaz yenirdi. Herkes önündeki küçük hasır iskemleyi ters çevirir, tepsiyi üzerine koyardı.

Müşteriler gidinceye kadar açık kalan kahvehanede, Ramazan'larda sahura kadar tavla, dama, domina ve prafa oynanırdı. Kumar yoktu. Ancak duvardaki raflara dizili Yafa portakallarına bahis konurdu.

KABADAYININ BAŞKOMİSERLİĞİ

Yıl 1909... Bir yıl evvel Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle, bazı yerlerde taşkınlıklar vukua geliyordu. Kendini bilmezler yeni nizamın getirdiği serbestliği istismar etmeye başlamışlardı. Bu hal, ekserisi Rum olan Büyükada'da çok ileri gitmişti. Buna bir çare düşünen polis müdürü Giritli Kemal Bey, dürüstlüğüne güvendiği Sarraf Niyazi'yi makamına davet ederek:

Zamanın meşhur kabadayısı Niyazi Bey.

— Sizi, dedi. Şimdiye kadar kimsenin asayişini temin edemediği Adalar'a başkomiser tayin ediyorum!...

Teşkilâtta dirayetli âmirler varken, polis kadrosunda olmayan bir şahıs ve hem de bir kabadayı, bu suretle resmî bir göreve tayin edilmiş oluyordu. Gaye, Meşrutiyet'in verdiği serbestliği aşırı hale vardıranları uzun sürecek kanunî yollardan değil, kestirmeden yola getirmekti. Nitekim muvaffak da olundu.

Sarraf Niyazi, başkomiserlik makamına oturunca maiyetindeki polis memurlarına:

— Arkadaşlar, dedi, mıntıkamızın asayişini temin edeceğiz. Bulunduğumuz yer bunu kolaylaştırıyor. Bilindiği gibi etrafımız su ile çevrili. Suç işleyen bir yere kaçamaz.

Sonra, o akşam tek başına devriyeye çıktı. Ve bu arada ufak tefek vukuatı kendi usulleriyle halletti!...

Bir gece, sahil gazinolarının birinde rezalet çıkaran bir palikaryanın, karakola getirilmesini yanındaki polis memuruna emretmiş, fakat aldığı şu cevap onu pek şaşırtmıştı:

— Başkomiserim, ben Pandeli'yi tanırım, gelmez. Başımız belâya girer!

— Belâdan korkuyorsan polislikte işin ne? Yahu «Onikiler» den birimizi karakoldan bekçi çağırsa koşar gideriz. Kanun bu be, çabuk al getir şu herifi.

Ayağını sürüyerek giden polis memuru, az sonra yine yalnız dönmüştü. Üstelik hakarete uğradığını beyan ediyordu. Bunun üzerine Niyazi Bey, yerinden kalkarak bir solukta gazinoya vardı. İçerde çift lâterna çalıyor, nâralar ayyuka çıkıyordu. Her hareketiyle kendisini belli eden şımarık palikaryanın yanına sokuldu:

— Az evvel karakola çağırdığım Pandeli sen misin?

Beriki alaylı bakışlarla cevap verdi:

— Benim, ne yapacaksın?...

— Polis memuru seni karakola çağırmadı mı?

— Ben karakol marakol tanımam...

Pandeli'nin bu son sözü yarıda kaldı. Niyazi Bey, bir tekmede işret masasını devirdikten sonra, Pandeli'yi göğsünden kavradı. Boş çuval gibi havaya kaldırarak, gazinonun camlı penceresiyle birlikte denize fırlattı. Sonra kalabalığa dönerek gürledi:

— İçinizde başka banyo yapmak isteyen var mı?...

Güç halle rıhtıma yaklaşabilen Pandeli, durmadan imdat istiyordu. Niyazi Bey

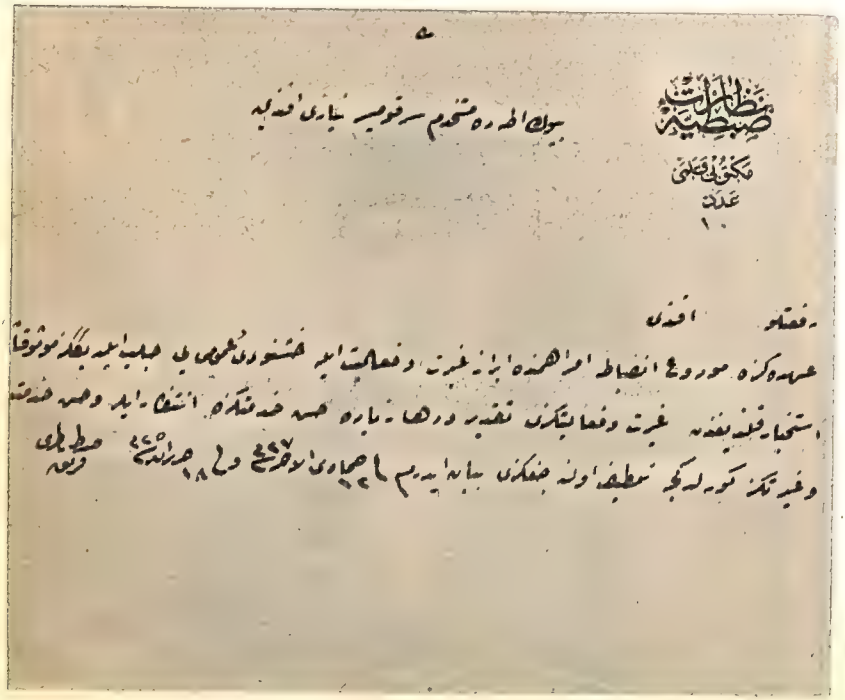

Zaptiye nezaretince Niyazi Bey'e verilen takdirnamenin fotokopisi.

Eski devrin meşhur kabadayıları. Sağdan ikinci Niyazi Bey'dir.

dayanamadı:

— Ne duruyorsunuz be, arkadaşınızı çıkarsanıza.

Fakat onlar da aynı akıbete uğrarız korkusu ile bu teklife yanaşamadılar. Müthiş göz dağı veren başkomiser:

— Anlaşıldı, dedi, bu işi de ben yapacağım.

Böyle diyerek, rıhtıma geldi ve tek eliyle herifi ceketinden tutup çıkardı. Külhanbeyi korku ile karışık üşümeden titriyordu. İterek gazinoya soktu ve:

— Şimdi de karakola gidelim, seni orada kurutayım, dedi.

KARAKOL, KANUN EVİDİR

Bu sözleri falakaya yatırılacağına yoran külhanbeyi; herkesin önünde başkomiserin ayaklarına kapanarak affedilmesi için durmadan yalvarmaya başladı. Çektiği korkuyu sezen Niyazi Bey, gazinodakilere dönerek küçük bir nutuk çekti:

— Efendiler, karakol kanun evidir. Orada adam dövülmez. Ancak, şahsımla meşgul olmak isteyenler varsa, ben her gece ıssız yerlerde yalnız dolaşırım. Arzu eden buyursun. Çok kere de silâh taşımam!...

Kısa zamanda asayiş o kadar düzelmişti ki, Büyükada'da herkes kapısı açık yatıyordu. Gençler geç vakitlere kadar sokakta kalamıyor, sarhoşlar sandallarla Pendik sahillerine bırakılıyordu. Adalar, Sarraf Niyazi'nin sayesinde huzura kavuşmuş, eğlenceler diyarı olmuştu.

Bu durum iki yıla yakın bir zaman devam etti. Polis müdürü Giritli Kemal Bey'in mutasarrıflığa tayin edilmesiyle, yerine gelenle anlaşamadı. Kanunsuz icraat yapıyor diye gönderilen bir müfettişin; bazı ahlâksızların teşvikiyle geldiğini anlayınca:

— Bey birader, ben şimdiki polis müdürünün dalkavuğu olamam, cevabını verdi, sonra da, yaradana sığınıp o tarihlerde nam salan «Hafız Paşa tokadı» nı patlattığı gibi zavallı müfettişi merdivenlerden aşağı yuvarladı.

Sarraf Niyazi, bundan sonra bir şey olmamış gibi sükûnetle yerine oturdu ve getirttiği kahvesini içtikten sonra istifasını yazdı. Dolaptan çıkardığı sivil elbisesini giydi ve polislerine veda ederek, ayrıldı. Birkaç gün sonra yeni polis müdürünün: «Olanları unutalım, yeniden vazifene başla,» teklifini umursamadı bile...

Sarraf Niyazi'nin mütareke yıllarında Yeniköy'deki bir gazinoda, etrafı heyecana veren bir vakası vardır. Kendisine saldıran on Fransız askerini teker teker denize atması, Fransız subayları tarafından da takdir edilmiş, üstelik içki masasına davet edilmişti.

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

Şimdi Sudan'da kalan Sevâkin limanı, bundan 70 yıl önce bir kaza merkezimizdi.

Maltepe sahillerinin 65 yıl önce çekilmiş bir fotoğrafı.

Bursa'nın meşhur Çekirge'si 70 yıl önce böyleydi.

Suriye'de bir sancak (vilâyet) merkezimiz olan Hama'nın 1898 yılında çekilmiş bir fotoğrafı.

II. Sultan Abdülhamid, küçük yaşta ölen kızı Hadice Sultan adına «Hamidiye» çocuk hastanesini yaptırmıştı. Resim 1899 yılında tamamlanan hastaneyi gösteriyor (Bugünkü Etfal Hastanesi).

Alâiye (Alanya) limanının 1899 yılındaki manzarası.

Bundan 70 yıl önce Türkiye'ye ait bir ada olan Sisam'dan bir görünüş: Vati limanı.

Sultan Hamid tarafından Fırat üzerinde yaptırılan Deyr-i Zor köprüsü.

KARİKATÜR

Batan Viking gemisinin
son selâmı.

YAZISIZ

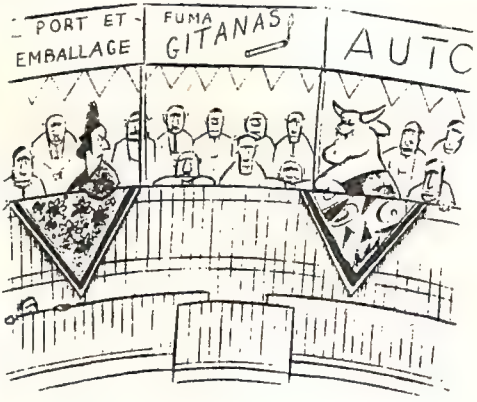

Dövüşçüler ve seyircileri.

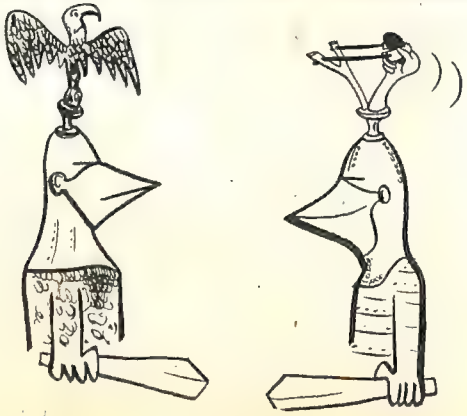

YAZISIZ

Büyücü ve oğlu.

«Bir temizlik işçisi arıyormuşsunuz.»

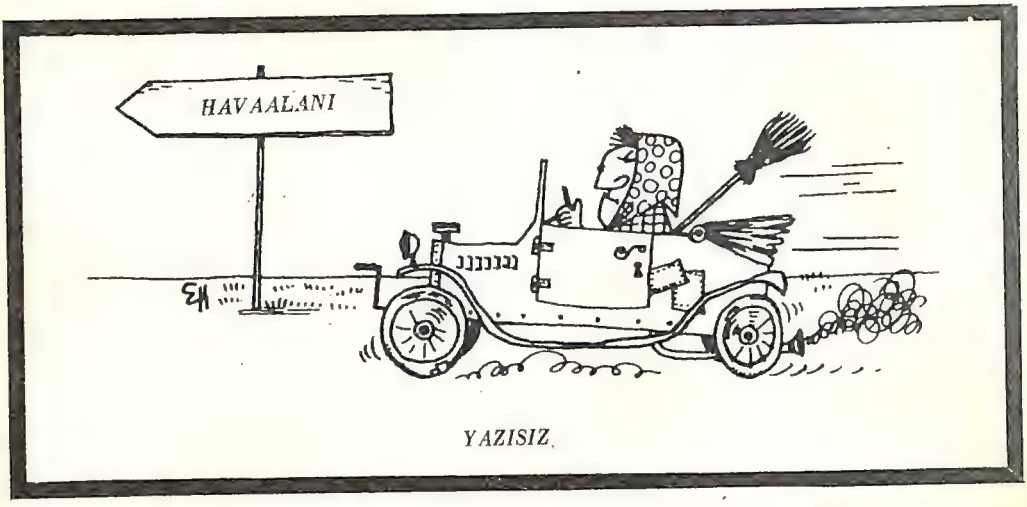

YAZISIZ

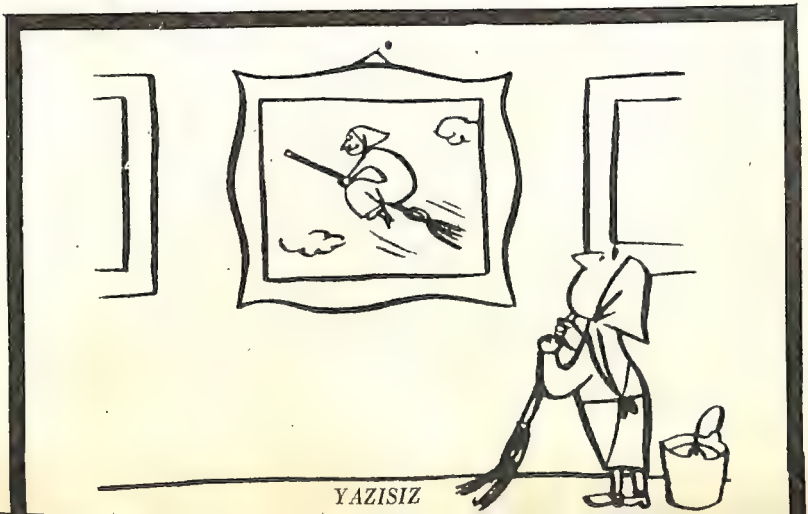

YAZISIZ

S.R.S. ve S.İ.N. (Larnaka — Kıbrıs)

Sorduğunuz soru bugün için siyasî mahiyette sayıldığından — lüzumsuz polemiklere yer vermemek için — cevaplandırmıyoruz.

Ahmed Riyaz (Şişli - Istanbul)

Sofya'da Sobranya meydanına dikilen heykel, bir yazınızda geçtiği gibi, Çar II. Nikola için değil, büyük babası II. Aleksandr için dikilmiştir.

İkazınıza ve verdiğiniz tafsilâta teşekkür ederiz.

Mustafa Erdlasun (Erzurum)

Rusya'da yayınlanmış türkoloji ile ilgili kitapları nasıl temin edebilirim? Kars ve Erzurum'un tarih, coğrafya ve halkıyâtı üzerinde hangi eserleri tavsiye edersiniz.

Rusya'da yayınlanmış türkoloji ile ilgili kitapların çoğunu Istanbul ve Ankara'nın büyük kütüphanelerinde (Üniversite, Türkiyat, T.T.K., Millî vs.) bulabilirsiniz. Ancak bunlar Rusça'dır. Türk lehçeleri ile olanlar da harf inkılâbından sonra Slav alfabesi ile yayınlanıyor. — Erzurum ve Kars üzerinde etraflı bibliyografya için, *İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddelerine bakınız .

Mehmet Tuzcu (Havran — Balıkesir)

Niçin Eskiçağ tarihini tam olarak vermiyorsunuz?

«Eskiçağ» derken herhalde «İlkçağ»ı kastediyorsunuz. «Tam olarak vermek» tâbiriniz de müphem. Daha çok yakın tarihimizden ve Osmanlı devrinden bahsediyoruz. Okuyucularımızın büyük ekseriyeti bu mevzuları istiyorlar. Ancak zaman zaman İlkçağ'a ait makaleler de koyuyoruz.

Cengiz Közler (Kırklareli)

Türkiye'nin işgal görmiyen şehri var mıdır? Kırklareli ne zaman fethedildi?

Anadolu topraklarında, Türkler tarafından fethedildikten sonra, Türk olmıyan bir kavmin işgaline hiç mâruz kalmamış birçok bölge ve şehir vardır. Fakat Anadolu beylikleri, Timur yahut Safevîler gibi Osmanlılar dışındaki Türkler tarafından Osmanlılar zamanında, diğer bir Türk devletinin işgalini görmüş toprakları da işgal kabul ederseniz, bu bölge ve şehirlerin sahası çok daralır. — Kırklareli, I. Murad'ın (1362 - 1389) ilk yıllarında, 1362'ye doğru fethedilmiştir. Tarihi ve adının menşei için, mecmuamızda yayınlanan *Vilâyetlerimizin Tarihi* ilâvesinin *Kırklareli* bahsine bakınız. — Soyadınızı yanlış okumuşsak özür dileriz.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Subhi Said Galib (Lefke — Kıbrıs)

Saratov ve Kuibişev (Samara) şehirleri Rusya'ya geçmeden önce, Kazan Hanlığı'na mı, Astırhan Hanlığı'na mı aitti? Astırhan Hanlığı, Ural (Yayık) nehrinin doğusuna, Asya kıt'asına da uzanıyor muydu? Harkov çevresi ne zaman Kırım'dan Rusya'ya geçti? Doğu Prusya hangi yıllar arasında Polonya'ya tâbi idi?

Saratov ve Kuibişev şehirleri, Rusya'ya geçmeden önce, Astırhan'a değil, Türk Kazan Hanlığı'na aitti. — Türk Astırhan Hanlığı'nın doğu sınırları Ural (Yayık) nehrini doğuya doğru aşmıyor, yani Asya kıt'asına erişmiyordu. Halbuki daha büyük olan Kazan Hanlığı, Ural Dağları'nı hafifçe doğuya doğru aşarak Asya'ya, Sibirya'ya giriyor ve Türk Sibir Hanlığı ile komşu oluyordu. — Tarihî atlaslarda Kırım Hanlığı sınırları çok defa yanlış gösterilmiştir. Harkov çevresi kesin olarak XVIII. asrın ilk yıllarında Rusya'ya geçti. Buralarda Ukrayna Kazak-

ları (Türkistan'ın kuzeyinde yaşıyan bir Türk kavmi olan Kazaklar'la karıştırmamalıdır!) yaşıyordu. Bunlar, zaman zaman Rusya'ya, Polonya'ya veya Kırım'a tâbi idiler. Kesin bir Rus - Kırım sınırı hiç olmazsa XVIII. asrın ilk yıllarına kadar mevcut değildi. Kuzey Ukrayna, bir çeşit tampon bölgesiydi. XVII. asra kadar Kırım sınırları Volga'ya erişiyor, bazan Moskova hattâ Nijniy Novgorod (Gorky) varoşlarına kadar çıkıyordu. Fakat o zamanlar nüfus bakımından çok zayıf olan bu topraklar, Kırım askeri çekilir çekilmez, çok defa Ruslar'ca işgal ediliyordu. — «Prusya Dukalığı» denen Doğu Prusya, 1525'te Polonya kralına ismen tâbi bir Alman devleti olarak kuruldu. Prusya dukası olan zat, aynı zamanda Brandenburg elektörü (kral'dan küçük, büyük - duka'dan büyük hükümdar) idi ve Berlin'de otururdu; Hohenzollern hanedanındandı. Her iki ülke de nüfus bakımından Alman'dı. Hohenzollern hükümdarı, Brandenburg elektörü sıfatıyle Viyana'da oturan ve Habsburg hanedanından olan Almanya imparatoruna, Prusya dukası sıfatı ile de, önce Krakovi'de, sonra Varova'da oturan ve seçimle iş başına gelen Polonya (Lehistan) kralına tâbi idi. 1660'ta Polonya'ya tâbiiyet son buldu. Viyana'ya tâbiiyet bir müddet daha devam etti.

Prensip olarak ikiden fazla soruya cevap vermiyoruz. Fakat sizin sorularınız birbirine yakın mevzularda olduğu için cevaplandırdık. Gene de iki sorunuz açıkta kaldı. Yerimiz dardır. Mâzur görünüz. — Çok orijinal değeri haiz olmadıkça, amatörlerin yazılarını koymuyoruz. İsterseniz yazınızı gönderiniz. Yayınlasak da, yayınlamasak da iade etmeyiz. Kabul edildiği takdirde ancak 6 - 12 ay sonra yayınlanabilir.

Ramazan Eren (Yeşilköyü — Bayramiç — Çanakkale)

İmâm-ı Âzam'ın annesinin ismi nedir? Arab harflerini kim buldu? Selçuklular hakkında hangi kitapları tavsiye edersiniz?

İmâm-ı Âzam'ın annesinin adı bilinmiyor. — Arab harfleri, Fenike alfabesinden çıkarak, Sâmîler arasında gelişmiş, Arablar arasında bugünküne yakın bir şekil almış bir alfabedir. İslâm'ın zuhûrunda esas itibarıyle bugünkü harfler teşekkül etmişti. Sonraki asırlarda bazı değişiklikler olmuştur. — Selçuklular üzerinde şu kitapları okuyabilirsiniz: İbrahim Kafesoğlu'nun *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı *Selçuklular* maddesi, Osman Turan'ın Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nce yayınlanan *Selçuklular Tarihi*, Mehmed Altay Köymen'in *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin II. cildi. — Peygamberimiz ve İslâm tarihi üzerine yazılar koyduk; daha da koyacağız. Peygamberimiz hakkında yazılan ve *siyer* denen ilk kitaplar, VIII. asra kadar çıkar.

Muzaffer Algun (Eskişehir)

Lala Şâhin Paşa öldüğü zaman Mustafakemalpaşa şehri Osmanlılar'ca Bizans'tan fethedilmiş miydi?

Eski adı «Kirmastı» olan Mustafakemalpaşa, Orhan Gazi devrinde, 1342 yılında fethedildi. Lala Şâhin Paşa'nın ölümü ise bundan çeyrek asır sonradır. Türbesinin yok olmıya mahkûm olduğunu yazıyorsunuz. Her şeyi devletten beklemek gibi bir alışkanlığımız var. Mustafakemalpaşa şehri halkı ve belediyesi, Osmanlı devletinin kuruluşunun muzaffer ve büyük kumandanlarından birinin türbesini, küçük bir fedakârlıkla onarabilir. Lala Şâhin Paşa'nın, Hacı İlbeyi'ni zehirlettiği eski kaynaklarda yazılı bir rivayettir. Bu rivayetin doğruluk derecesini bilebilmek mümkün değildir.

Yavuz Özdemir (Erzincan)

Atatürk'ün Mason olduğu doğru mu? Istanbul'un Fethi, bütün dünyada Ortaçağ'ın sonu ve Yeniçağ'ın başı olarak kabul ediliyor mu?

Atatürk'ün Mason'lukla ilgisi yoktur. — Eskiden beri Avrupa tarih literatüründe Istanbul'un Fethi ve Roma (Bizans) imparatorluğunun sonu, Ortaçağ'ın sonu ve Yeniçağ'ın başlangıcı sayılmıştır. Hâlâ öyledir. Biz de bunu Avrupa'dan aldık. Yoksa daha önce herhangi bir tarihçimiz, 1453'ün Ortaçağ'ın sonu olduğunu ileri sürmüş değildir. Avrupa'da birkaç tarihçinin Ortaçağ'ın sonu olarak 1440 sıralarında matbaanın Avrupa'da başlamasını ve 1492'de Amerika'nın Avrupalılar'ca keşfini teklif ettikleri görülmüşse de, bu tarihler, umumî bir kabule mazhar olamamıştır.

Sedat Yenigün (Fatih — Istanbul)

TRT'de 2 ekim 1968 tarihinde bir hukuk profesörü konuşarak «maziyi unutmak, mazi ile bağları koparmak, yeni bir nesil yaratmak, Osmanlı devrinden bahsetmemek lâzımdır,» dedi. Bu ne biçim konuşmadır. Bu sapık TRT'ye «dur» diyecek makam yok mudur? — Hayattaki ve ölmüş tarihçilerimizden bahsedemez misiniz?

Hulâsa olarak naklettiğiniz konuşma, tasvîb edilemez. Mazi ile bağları koparmak, «kültür ihtilâli» yapmak, yani Çin'i veya yarım asır önceki Rusya'yı taklid etmek demektir. Biz, Batı medeniyeti toplumundayız. Böyle bir şey yapamayız. Mazi ile irtibat korunmak sayesinde, İsrail gibi bir devlet ortaya çıkmıştır. — Tarihçilerimizden bazılarını çeşitli röportajlarla tanıttık. Tanıtmakta devam edeceğiz. Zikrettiğiniz her iki tarihçimiz de çok değerli bilginlerdir.

İlhan Çeneli (Hayrabolu - Tekirdağ)

Yabancı bir dil öğrenebilmek için nasıl bir metodla çalışmam gerekir? Derginizde bazı şahsiyetlerin röportajları çıktı. Bunların bildiklerini kaydettiğiniz müteaddit diller, beni hem imrendiriyor, hem meraklandırıyor. Orta tahsilimde 6 yıl yabancı dil öğrendiğim halde pekaz şey biliyorum ve çok üzülüyorum.

Önce herhangi bir şeyi öğrenmek için «metod» icab ettiğini idrak ettiğiniz için tebrike şayansınız. Bu husus çok mühimdir. Çünkü böyle bir mesele olduğunun farkına varmadan ömür geçirmiş, hattâ kürsü işgal etmiş pek çok şahıs tanıyoruz. Şimdi bizim üniversitelerimize öğretim üyesi olarak girebilmek için bir, profesör olabilmek için iki yabancı dil isteniyor. Hariciye memuru olmak için de İngilizce ile Fransızca'dan birini çok iyi bilmek, başkâtipliğe yükselmek için, diğer herhangi bir yabancı dili oldukça bilmek icab ediyor. Hemen hiç bir ciddî basın müessesesi, yabancı dil bilmiyen elemanı yazı işlerine kabul etmiyor. Devlet sektöründe olsun, hususî sektörde olsun, yabancı dil bilmeden yükselmek zor oluyor ve dil bilenler çeşitli imkânlara kavuşabiliyorlar. En az bir büyük Batı dilini iyi bilmeksizin, Türk aydını, pek çok fikrî nimetten mahrum kalıyor. Bugünkü durum bu. Önümüzdeki yıllarda bu iş, daha da ehemmiyet kazanacak. Bugün bir yabancı dili iyi bilin, lise diplomasıyle çok iyi görevlere girebilir, iyi para kazanabilirsiniz. Halbuki yabancı dil bilmiyen üniversite mezunları (sosyal ilimlerde) çok defa işsiz kalıyor veya mütevazı işlere razı oluyorlar. Liselerimizde yabancı dil öğrenebilen tek şahıs bilmiyoruz (tabiatiyle yabancı dille tedrisat yapanları kasdetmiyoruz). Bu işin behemehal halli lâzım. 6 yıl yabancı dil okuyup, en ilkel cümleleri anlayıp yazabilmekten mahrum lise ve üniversite mezunu çok büyük bir kitle var. Üniversitelerde bu işi halletmek, üniversitelerimize düşüyor. Fakat asıl iş, millî eğitim bakanlığının orta öğretimde yabancı dil meselesine el atmasıdır. Bu bakanlığın, bugüne kadar, hiç bir iktidar devrinde, lise mezununa Türkçe'yi de, yabancı bir dili de — hattâ asgarî şartlarla — öğretemediği bir gerçektir. Tam bir metod ve öğretim değişikliği lâzım. Bu hususta üniversitelerimizin sorumluluğu daha azdır. Çünkü ana dilinin ve ilk yabancı dilin öğrenilme yeri orta öğretimdir; yüksek öğrenim değildir. 18 - 20 yaşına gelen bir insanın yabancı bir dil öğrenmesi son derece zorlaşır. Hattâ — bizim fikrimize göre — hiç bir temeli yoksa, imkânsızdır. Fevkalâde istidatlar ve istisnalar, bu fikrimizi değiştiremez. Osmanlı devrinde her aydının Arabça ve Farsça, Tanzimat'tan sonra da Fransızca bilmemesi ayıptı. Cumhuriyet devrinde haydi Doğu kültürünü kaybettik. Fakat Türkçe'yi olsun muhafaza etmemiz icab ediyordu; olmadı. Yabancı dil bilenler gerçi çok çoğaldı. Fakat bunlar, yabancı liselerde veya dışarıda okuyanlar. Türk lisesinden, hattâ üniversitesinden (filoloji bölümleri müstesna) doğru dürüst yabancı dil bilerek mezun olanlara tesadüf etmek müşkül oldu.

Dil öğrenmek, birçok saha gibi, bir istidat meselesidir. Fevkalâde dil bilenler vardır; doğru dürüst konuşamazlar. En küçük bir dil bilgileri olmaksızın birkaç yüz kelimeyle birkaç dil konuşan garsonları, şasörleri de biliyorsunuz. Bu hususta iyi yetişebilmek için, birinci şart çok erken yaşta, mümkünse ilk öğrenimden de önce başlıyabilmek, ikinci şart da metodla öğrenmektir. Bu iki şart zayıfladıkça, yabancı dil öğrenebilme şansı azalır ve bir yerde kaybolur. Gerçekten 5 - 6 dili son derece iyi bilen ilim adamlarımız vardır. Hiç bir yabancı dil bilmeden (ordinaryüs profesör) pâyesine yükselenleri de biliyoruz. Bir kısım şahıslar da, bilmedikleri, yahut çok az bildikleri dilleri bildikleri iddiasında ve propagandasındadırlar. Son derece meşhur bir Alman türkoloji ordinaryüs profesörü, 12 - 13 dil bildiğini iddia etmesine rağmen, iyi bilmesi icab eden Türkçe'yi konuşmak şöyle dursun, konuşulurken anlıyamıyordu ve bu şahısla ancak Fransızca anlaşmak mümkün olmuştur. Böyle misaller çoktur.

Bu mesele, Türkiye'nin en büyük kültür dertlerinden birini teşkil ettiği ve çok büyük bir kitleyi ilgilendirdiği için geniş cevap verdik. Bir yabancı dili kendi başına öğrenmek, hemen hemen imkânsızdır. Çok çalışıp, çabuk kavramak mümkündür. Fakat metodu verecek öğretmen şarttır. Bu iş bazı ülkelerde çok gelişmiştir. Fransızca için Alliance Française'in, Almanca için Goethe Enstitüsü'nün metodları, çok iyi netice vermektedir.

Cevabınız çok uzadığı için diğer sorularınıza karşılık veremiyoruz. Aradığınız kitap ve müellif isimlerini esasen *Osmanlı Müellifleri*'nin fihristlerinden bulabileceksiniz.

İTİZAR

Said Naum Duhânî'nin yayınladığımız «Beyoğlu Pera İken» hâtıralarında, Rum Ortodoks paşalarından birinin adı sehven «Sâlih Münir Paşa» olarak çıkmıştır. Sâlih Münir Paşa, bilindiği gibi, uzun yıllar Paris büyükelçiliği yapmış, çok parlak ve bilgin bir diplomatımız, büyük şarkı bestekârı Şemseddin Zıyâ Bey'in de ağabeyidir. Babası, meşhur tarihçi, bestekâr ve şair, nâfia ve ticaret nâzırı Vezir Mahmud Celâleddin Paşa, III. Ahmed'in sadrâzamlarından Çorlulu Dâmad Silâhdâr Ali Paşa'nın torunlarındandır. Düzeltir, okuyucularımızdan özür dileriz.

ALTIN KALEM

KLASİK ROMANLAR

ALTIN KALEM Klasik Romanlar serisi dünya edebiyatının gerçekten **altın kalemle yazılmış birer kitabe** diyebileceğimiz en üstün eserlerini bir araya toplamak üzere hazırlanmıştır. Bu seride büyük yazarların nesillerden beri daima okunan, dünya edebiyatının temel taşları olan en değerli romanlarını en seçkin müterçimlerimizin eserlerin asıllarından yaptıkları çevirilerden, günümüzün Türkçesiyle, zevkle okuyacaksınız.

Bu seriden şimdiye kadar çıkan romanlar:

BALZAC:	**EUGENIE GRANDET**	10 L.
E. BRONTE:	**UĞULTULU TEPELER**	12,5 L.
EMİLE ZOLA:	**THERESE RAQUIN**	12,5 L.
CH. BRONTE:	**JANE EYRE**	15 L.
ALPHONSE DAUDET:	**SAPHO**	12,5 L.
GOETHE:	**WERTHER**	12,5 L.
TURGENYEV:	**BABALAR VE OĞULLAR**	12,5 L.
ANATOLE FRANCE:	**KIRMIZI ZAMBAK**	12,5 L.
CH. DICKENS:	**OLIVER TWIST**	12,5 L.
EMILE ZOLA:	**BİR AŞK HİKÂYESİ**	12,5 L.

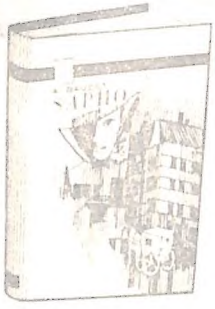

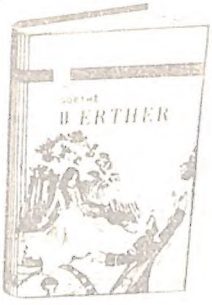

ALTIN KALEM
KLASİK ROMANLAR

Sanat
NEŞRİYAT A Ş

Her kitap yaldızlı beş renk resimli gömlek içinde sağlam bez ciltlidir.

Genel Dağıtım: BATEŞ A. Ş.

H.T.M. - 38

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7'5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul